

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

4560

01.99-8

3-45

1902

МАГАЗИНА П. ОБАЧЕСЯЩА

ВЪ ТРИВАНИ

Р. 65

1823.

2010

83

ugh:

842002

431.89.8

S-45

ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵԶՈՒ

ԵՐՐՈՐԴ ԳԻՐ-Բ ԸՆԹԵՐՅԱՆՈՒԹԵԱՆ

428
229-ՏԷ

ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՈՒԻ ՀԱՄԱՐ

ՏԱՄԵՐԵՔԵՐՈՐԴ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Փ Ո Փ Ո Ւ Ե Ծ Ե Ի Լ Ր Ա Յ Ր Ա Ծ

ՆԻԿՈՂԱՅՈՍ ՏԷՐ-ՂԵՒՈՆԻԵԱՆ

Թ Ի Յ Լ Ի Ս

Արագատիպ Մն. Մարտիրոսեանցի
Միքայելիան փողոց № 81.
1902

(
1002
8554
)

508582

2010

ՄԱՌԱԶ ԱԲԱՆ

ՄԱՌԱԶ ԱԲԱՆ

ՄԱՌԱԶ ԱԲԱՆ

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 7 Сентября 1902 г.

20214-60

Յ Ա Ռ Ա Զ Ա Բ Ա Ն

Մեր դասագրքերը հալածանքի են ենթարկուում: Այս հալածանքի պատճառները երկու կերպ են բացատրում. ոմանք ասում են, որ սորա հնացել են արդէն. իսկ ուրիշները պնդում են, որ սոցա երկարատե և յաղթական գոյութիւնը աչք է ծակում...

Մեզ վայել չէ կանգ առնել վերոյիշեալ առարկութիւնները պարզաբանելու. մենք բացարձակ ու հրապարակով յայտնում ենք, որ երբէք չենք դիմած արհեստական միջոցների մեր գրքերը տարածելու և ոչ մի ուսուցիչ չի կարող ասել, որ մենք, ուրիշների նման, երբեիցէ խնդրած ենք նրա հովանաւորութիւնը. եթէ մեր գրքերը տարածուել են, ապա միմիայն իրանց ներքին արժանաւորութիւնների շնորհիւ: Այս դասագիրքը, օրինակ, երբէք պաշտօնապէս ընդունուած չի եղել որպէս հայոց լեզուի ձեռնարկ, բայց և այնպէս, ինչպէս ընթերցողը տեսնում է, սորա նախընթաց տպագրութիւնը, բաղկացած 3600 օրինակից, վաճառուել է համարեա մի տարուայ ընթացքում: Ի՞նչ կըլինի սորա վիճակը ապագայում, գուշակել չենք կարող. ոչինչ մշտնջենական չէ աշխարհի երեսին. ցանկալի է միայն որ մարդիկ չզեղուին իրաւախօսութիւնից, երբ ուրիշների վրայ քար են նետում:

«Մայրենի լեզուի» III տարին կազմուած է եղել այն ժամանակ, երբ Հայոց ուսումնարանները գոյութիւն ունէին: Այդ ուսումնարանները փակուելուց յետոյ Հայերէն լեզուի դասաւանդութեան շրջանը պէտք է շօշափելի կերպով սահմանափակուէր. հետեւաբար գրքիս ծաւալն էլ պէտք է փոփոխութեան ենթարկուէր: Բայց մի կողմից Հայոց դպրոցների գոյութիւնը, միւս կողմից այն անհրեքելի ճշմարտութիւնը, որ շատից աւելի հնարաւոր է քիչը ընտրել և մատակարարել, քան թէ քից — բոլորը, ինձ թեյազրում էին, գրքիս ծաւալը նոյնութեամբ թողելով, միմիայն նիւթերի ու խմբագրութեան կողմից մշակել սորան:

Սակայն СЫЛА СОЛОМУ ЛОМИТЬ. այս անգամ մենք դուրս ենք ձգում մեր գրքից այն բոլոր յօդուածները, որոնք քիչ թէ շատ մասնազիտական կերպարանք ունէին... Սորա փոխարէն մենք, որպէս

ժողով, գրքիս առաջին շրջանի միջանի յօդուածները մօտ զնում ենք վարժութիւններ, որոնց հետևողութեամբ իւրաքանչիւր ուսուցիչ կարող է նմանօրինակ վարժութիւններ կազմել միւս յօդուածների համար: Մենք սահմանափակում ենք մեր առաջարկած վարժութիւնները մենք բացատրում ենք միայն դժուարին բառերը և տալիս ենք ուղղագրական միջանի գիտելիքներ... Այդպէս շարունակելով, ինչպէս մենք սկսել ենք, լեզուի ուսուցիչը անզգալի կերպով աւանդած կըլինի իւր սաներին քերականական գլխաւոր գիտելիքները, այնպէս որ դասագիրքը (Քերականութիւնը) պէտք կըլինի միմիայն կրկնութիւնների համար: Եթէ մեր արած փորձը յաջողակ լինի, մենք ապագայում կըշարունակենք բազմապատկել մեր առաջարկած վարժութիւնների քանակը:

«Մայրենի լեզուի» III տարին բաղկացած է չորս բաժանմունքից (Հատուածից): Դպրոցական տարուայ սկզբի համար, երբ մանուկներն աւելի թոյլ են լեզուի մէջ, մենք տալիս ենք բացառապէս պատմողական բովանդակութեամբ յօդուածներ: Հետեւեալ բաժանմունքներում նիւթերը պատմողականից կամաց-կամաց անցնում են նկարագրականի, այսինքն աւելի բարդում են. բայց այդ ժամանակ աշակերտներն էլ լեզուի մէջ աւելի ուժեղ են լինում և ընթերցանութեան մէջ աւելի վարժ: Մենք կարծում ենք, թէ այսպիսով կարողացել ենք պահպանել մանկավարժական այն խորիմաստ սկզբունքը, որ պահանջում է միշտ հետևողութեամբ ընթանալ՝ հեշտից դէպի դժուարը, պարզից դէպի բարդը...

Եւ որովհետև Հայոց լեզուի նրբութիւններն ու ոճերի հարադատութիւնը պահպանուել են առաւելապէս բանաստեղծական գրութիւնների մէջ, մենք աշխատել ենք ամեն մի արձակ յօդուածից յետոք դնել՝ նրան քիչ թէ շատ համապատասխան մի բանաստեղծական գրութիւն: Թարգմանական բանաստեղծութիւններից նախապատուութիւնը տուել ենք Կրիլովի առակներին, որոնք այնքան խորիմաստ են բովանդակութեամբ և անշափ նիւթ կարող են մատակարարել ուսուցչին:

Նիկողայոս Տէր-Ղեւոնդեան

1902 թ. սեպտեմբերի 5-ին, Թիֆլիս:

ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵԶՈՒ ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՀԱՏՈՒԱԾ ԱՌԱՋԻՆ

ՊԱՏՄՈՂԱԿԱՆ ՅՕԳՈՒԹՆԵՐ ԵՒ ՆՐԱՆՑ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԸՆ
ԲԱՆԱՏԵՂԺԱԿԱՆ ԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1. ՏԱՆԻՑ ԴԵՊԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆ

Արամը մի ութ տարեկան տղայ էր: Ծնողներն ուղարկում էին նրան ուսումնարան: Մի առաւօտ, ուսումնարան զնալիս, նա միտքը փոխեց. չէր ուզում դասի գնալ. կամենում էր խաղալ: Օրը գեղեցիկ էր. արեգակը փայլում էր և տաքացնում. թռչուններն անուշիկ երգում էին: Չուրջը նայեց Արամը, բայց մարդ չտեսաւ. կանաչ հովտի վրայ իւր հասակակիցներից ոչ ոք չկար: Արամը մօտեցաւ մեղրաճանճին, որ թռչկոտում էր ծաղկից ծաղկի:—«Մի՞րձն մեղու, ասաց մանուկը. եկ միքիչ խաղանք»:

—2եմ կարող, պատասխանեց մեղուն. ես մեղր եմ ժողովում ծաղիկներից:

Արամը միքանի քայլ առաջ գնաց: Զուներ ուրախ-
ուրախ վազվզում էր հօտի շուրջը:

— «Ջնիկ, եկ միքիչ խաղանք»:

— Ժամանակ չունիմ. ես պահպանում եմ իմ տիրոջ
ապրանքը, որ գայլը չյափշտակէ կամ գողը չգողանայ:

Երեխան առաջ անցաւ և տեսաւ մի փոքրիկ թըռ-
չուն: — «Սիրո՞ւն թռչուն, միքիչ խաղանք, ուրախանանք
միասին»:

— Ես տխուր չեմ, որովհետև գործ եմ շինում. ես
դեռ պէտք է մամուռ, խոտ, բուրդ հաւաքեմ և բուն շի-
նեմ իմ ապագայ ձագուկներին համար:

Արամն սկսեց ձանձրանալ. ոչ ոք չէր կամենում խա-
ղալ նրա հետ: Նա մօտ վազեց առուակին, որ հոսում էր
հովտի միջով, նայեց նրա կարկաչուն ալիքներին և ասաց.

— «Ինչպէս տեսնում եմ, միայն դու չես, որ գործ
չունիս անելու. ուրեմն եկ միքիչ խաղանք ես և դո՞ւ»:

Մէջքն ուռցրեց առուակը և բարկացած պատաս-
խանեց.

— Ո՞վ չունի գործ. ծոյլ, ծոյլ տղայ. չեմ տեսնում,
որ ես գիշեր ու ցերեկ աշխատում եմ: Ո՞վ է ջուր տալիս
կենդանիներին ու բոյսերին, ո՞վ է լուանում կտաւիքը,
ո՞վ է պտըտացնում ջրաղացի անիւները, ո՞վ է հանդցնում
հրգեհները, եթէ ոչ ես: Տեսնում ես՝ ես մի բոպէ էլ հան-
գըստութիւն չունիմ. ուրեմն ձեռք վեր առ ինձանից և
գնա՛ գործիդ:

Արամն ամաչեց և շտապով գնաց ուսումնարան:

Բառեր՝ հովիտ—долина. հօտ—ոչխարների խումբ, стадо-
մեղու, մեղր, մեղրածանձ. մեղուանոց—пасѣка. մամուռ—мохъ. ապա-
գայ—որ յետոյ պիտի գայ, будущій. յափշտակել—խել, փախցնել,
похитить. ձանձրանալ—скупать, томиться. առուակ—ручеекъ.
հոսում էր—протекалъ. կարկաչուն—журчащій. կարկաչիւն—жур-

чаніе. ալիքներ—волны. կտաւիք—սպիտակեղէն, լուացք, бѣлье.
հրգեհ—пожаръ.

Ուղղագրութիւն՝ վանկեցէք առաջին երկու նախադասութիւն-
ների բառերը, ուր որ հարկաւոր է՝ ը աւելացրէք: Վանկի հիմքը
ձայնաւոր տառն է. բաղաձայն տառերը, վանկելիս, կաշում են նա-
խորդ կամ յաջորդ ձայնաւորին:

Տողադարձի ժամանակ միշտ պէտք է ամբողջ վանկ անցկացնել:
ու, եթէ մենակ է, առանձին վանկ է կազմում. իսկ եթէ մօտը ուրիշ
ձայնաւոր ունի, կցւում է այդ ձայնաւորին և նրա հետ միասին մի
վանկ է կազմում. մե-դու, մե-դուա-պան. ա-ուու, ա-ուուակ:

Վանկելիս, ուրեմն և տողադարձի ժամանակ, յ տառը իւր մօ-
տիկ ձայնաւորից չի կարելի բաժանել՝ հայ-աւ-տան և ոչ հա-յաւ-տան:
Գործողութիւն ցոյց տուող բառերում ցնել վերջաւորութիւնը
միշտ վանկելու էք անբաժան՝ կար-դա-ցնել և ոչ—կար-դաց-նել:

Ն և ը տառերը բառի վերջում հարևան բաղաձայնի հետ առան-
ձին վանկ են կազմում՝ ձեռք—ձեռքն. ծունկ—ծունըր:

2. Թ Ռ 2 Ն Ի Կ Ն Ե Ր

Չատ էի սիրում մանուկ հասակում
Ես թռչունների սիրուն ձագերին,
Եւ որսում էի նոցա մեր այգում
Կանաչ, ցօղապատ թրփերի միջին:

Ես հիւսում էի անխոնջ եռանդով
Փափուկ մամուռից քրնքուշիկ բըներ.
Հոգս էի տանում կարեկից սըրտով
Մերկ ճուտիկներին ցերեկ ու գիշեր:

Իայց ահա նորա թևաւորուեցան
Եւ ազատ օդում ճախրել են ուզում.
Ես բաց եմ անում դուռն ու պատուհան,
Որ ուրախ թըռչեն, վրխտան թրփերում:

Թրուչում են նորա, երգում, ճըվըլում.
Անհուն ցընծութեամբ լըցւում է հոգիս.

Եւ նորից նոցա ես յետ եմ կանչում.

Նորա գալիս են—ունկընդիր խօսքիս:

Բառեր՝ որս—հորս, ахота. որսալ—հորս անել. ցօղ—շաղ, роса. ցօղապատ—ցօղով ծածկուած. հիւս—հիւսուածք, плетень. հիւս—ծամ, коса. հիւսել—плесть, заплетать. հիւսն—դուրգար, плотникъ. անխոնջ—առանց յոգնելու, անխոնջ եռանդով—անհատնում, անսպառ եռանդով, неистощимую энергию. ճախրել—պտըտել, թռչել օդի մէջ. ճախարակ—блокъ, прялка. անհուն—անտակ, անչափ. հուն—տակ, յատակ, ջրի ընթացքի տեղը, русло. կարեկից սրտով—ցաւակցելով, մեղքանալով. մերկ—տկլոր. վխտալ—кипеть. ունկն—ականջ. ունկնդիր—ուշագիր, ականջ գնող, լսող. ցնծութիւն—ուրախութիւն, радость.

Ուղղագրութիւն՝ «Ես սիրում էի թռչունի ձագերին», փոխանակ—«ձագեր» կամ «ձագերը»: Ես մորթեցի մի հաւ. ես հաւ մորթեցի և ես մորթեցի հաւը և ոչ՝ հաւին:—Մարդկանց յատուկ և հասարակ անունները որոշեալ յօդով հայցական հոլովում նման են լինում տրականին. մնացած գոյական անունների հայցականը նման է ուղղականին:

Չափաբերական գրուածքների մէջ, վանկերի հաշիւը պահելու և ներդաշնակ կարգալու համար՝ ը ձայնաւորը սովորապէս գրուում է այնտեղ, ուր նա առանձին վանկ է կազմում՝ «քընքուշիկ բըներ». «որ ուրախ թրուչեն, վրխտան թըփերում»:

3. Ա Ր Մ Ի Ն Է

Արմինէն հինգ տարեկան աղջիկ էր, երբ մեքենան կտրեց նրա աչ թեր: Մանկիկը շատ հեծեց, լաց եղաւ, շատ ցաւ քաշեց ու արցունք թափեց: Բայց Աստուած խղճաց նրան. գտնուեցան բարի մարդիկ, սպեղանի շինեցին և վէրքը կապեցին:

Անցան օրեր: Արմինէն մեծացաւ: Նա ամեն առաւօտ ուսումնարան էր գնում: Որպէս ուշագիր մանուկ՝ նա ոչ

միայն լաւ կարգում էր, այլ գեղեցիկ գրում էր ձախ ձեռքով. վարժապետները շատ էին սիրում նրան և պարգև ու նշան էին տալիս:

Մի օր թագաւորի ամուսինը, որ մի բարի կին էր, գիւղի միջից անցած ժամին, կանգ առաւ և գիւղապետին խնդրեց, որ մի փոքրիկ, բայց խելացի աշակերտ բերեն իւր առաջը: Մարդ զրկեցին, Արմինէին բերին վարժարանից:

Աղջիկը թեւազուրկ, բայց ուրախ ու համարձակ եկաւ կանգնեց թագուհու առաջ: Ազնիւ տիկնոջ աչքերը լցուեցան. նա գգուանքով առաւ նրան իւր գիրկը, համբուրեց և ասաց. «Աղջիկս, գոհ եմ, որ դու այդպէս լաւ գրում ես ու կարգում. դրա փոխարէն կամենում եմ վարձատրել քեզ. ասան, ինչ տամ քեզ՝ մի նոր գիրք, հագուստ, թէ խաղալիք. կամ գուցէ դու կամենում ես, որ ես քեզ համար շաքարեղէն ուղարկեմ, կամ օդեր ու զարդեր ընծայեմ... Չիտակն ասա, մի վախենար. ինչ որ խնդրես, պիտի տամ»:

Արմինէն, որի սիրտը լցուած էր ուրախութիւնից, բաց արաւ բերանը և խնդութեամբ կանչեց.—«Մի թե տուէք ինձ, Տիկին»:

Բառեր՝ Արմինէ—հայուհի, армянка. հեծել—հառաչել, մըղկտալ. стонать. արցունք—արտասուք, слёзы. սպեղանի—ճար, մահլամ, пластырь. վէրք—լոց, եարայ, рана. կանգ առնել—остановиться. թեւազուրկ—թեւից, կոնից զրկուած. աչքերը լցուեցան—արտասուեց. գգուել—փայփայել, ласкать. շիտակ—ուղիղ, ճշմարիտ. շիտակն ասա—ուղիղն ասա. շիտակ խօսք, շիտակ մարդ—ազնիւ խօսք, ազնիւ մարդ. խնդութեամբ—радостно. գիւղապետ—старшина:

Ուղղագրութիւն՝ Արմինէ, Գայիանէ, Հոփիսիմէ. Արմենուհի, տիրուհի և Տիրուհի, Վարդուհի, աշակերտուհի. Պերճանոյշ, Հայկանոյշ, Սիրանոյշ. Մանդուխտ, Հայկեանդուխտ:—Վերջայար մասնիկ-

ները՝ է, ուՆի, անոյշ, դուխտ—միակ իգականակերտ մասնիկներն են Հայոց լեզուի մէջ:

Հայոց լեզուն առարկայի սեռը ցոյց տուող վերջաւորութիւններ չունի. գոյական անունների սեռը մեր լեզուի մէջ իմացում է բառի ներքին նշանակութեամբ:

4. Մ Ա Ն Կ Ա Ն Ը

Ուրախութիւն քեզ անպակաս,
Ո՛վ դու մանուկ սիրելի,
Ծլիս, ծաղկիս ու ծերանաս,
Տալով պտուղ արժանի:

Որպէս ծաղիկ, մանուկ, քաղցր ես,
Եւ շնորհագեղ որպէս օր.
Մանուկ-մանուկ, ինձ չխաբես,
Միշտ կաց այդպէս լուսաւոր:

Նայիր վերեւ, տես ի՞նչ սիրուն
Այնտեղ փայլում են աստղեր,
Եւ՛ անթիւ են, և՛ շողշողուն,
Որպէս երկու քո աչեր:

Այնտեղ, հոգեակ, բնակում է
Մեր սուրբ Հայրը երկնքի,
Նա՛ է, որ մեզ ուղարկում է
Եւ կեանք, և՛ սէր, և՛ հոգի:

Բառեր՝ շնորհագեղ—շնորհքով ու գեղեցիկ. ծիւ—ОТПРЫСКЪ, ПОСѢГЪ. Ծլիս, ծաղկիս—աճես ու զօրանաս. տալ պտուղ արժանի—արժանաւոր ու բարի պտուղ տալ, լաւ մարդ դառնալ: Հայրը երկնքի—

երկնաւոր Հայրը. և՛ կեանք, և՛ սէր, և՛ հոգի—կեանք էլ, սէր էլ, հոգի էլ:

Ուղղագրութիւն՝ «Որպէս երկու քո աչեր»: Երկու աչք, երեք մշակ, չորս աշակերտ. երկու սիրուն աչքեր, երեք աշխատաւոր մշակներ, չորս քաղցրաբարոյ աշակերտներ:

Թուական որոշողների մօտ որոշելը միշտ զրոււմ է եղակի. բայց եթէ թուական որոշողից դատ առարկան ունի և մի որակական որոշող, ապա նա գործ է ածում յոգնակի:

Երկնքի Հայր—երկնաւոր Հայր. քարի տուն—քարէ տուն. հիսիսի բնակիչ—հիսիսային բնակիչ: Գոյական անունների սեռական հոլովը գործ է ածում յարաբերական ածականի տեղ:

5. Մ Ա Յ Ր Ե Ի Ո Ր Դ Ի

Մայրը մի փոքրիկ որդի ունէր: Նա այնպէս գեղեցիկ էր և խելօք, որ տեսնողն ակամայ պէտք է սիրէր նրան: Բայց մանուկը հիւանդացաւ և Աստուած նրան իւր մօտ կանչեց: Խեղճ մայրը մնաց անմխիթար և օր ու գիշեր լալիս էր: Միքանի ժամանակ անցած՝ մանուկը գիշերը երեւցաւ մօրը: Մայրը արտասուք էր թափում. մանուկն էլ լաց էր լինում: Բայց որովհետև մայրը չէր դադարում լաց լինելուց, եկաւ նա մի գիշեր, սպիտակ շապիկը հագին, նստեց մօր ոտների մօտ և ասաց.

—«Մայրիկ, էլ լաց մի լինիր, թէ չէ՛ ես զագաղումս չեմ կարողանում հանգստանալ. քո արտասուքներից իմ շապիկս թաց է լինում բոլորովին»:

Մայրը մեղքացաւ որդուն և լաց չեղաւ: Միւս գիշեր մանուկը դարձեալ երեւցաւ մօրը, ձեռին մի ճրագ, և ասաց.

—«Տեսնում ես, մայրիկ, շապիկս չորացել է և ես գերեզմանիս մէջ հանգիստ եմ»:

Այնուհետև մայրը Աստուծուն յանձնեց իւր վիշտը, համբերութեամբ ու անխռով տարաւ իւր ցաւը. իսկ մա-

նուկն էլ շերեւեցաւ, այլ հանգիստ ննջում էր գետնի տակ,
հողէ անկողնու մէջ:

Բառեր՝ ակամայ—չուզելով, невольно. դագաղ—гробъ. մեղքա-
նալ—խղճալ, сожалиться. ճրագ—свѣча. վիշտ—հոգս, ցաւ, скорбь,
горе. անխուով—անտրտունջ, безропотно. ննջում էր—քնում էր,
спалъ. ննջում էր—дремалъ:

Ուղղագրութիւն՝ Խելօր, առօր-փառօր, իրօր, արդեօր, կար-
ծեօր, գործօն—дѣлець. կտրօն—купонъ, թերթօն—фельетонъ.
օ և ո տառերի գործածութիւնը՝

- ա) Օր, որ, օղ, ող, ոսկի, որդի, օղակ, օրօրոց, օձ, որձ, օղ, որդ.
- բ) Ով (կարգն օվ), ովկիանոս, ովազիս, ովսանայ.
- գ) Յետոյ, երեկոյ և ոչ յետօ, երեկօ.
- դ) Կարոյ—Կարոյի, Հասոյ—Հասոյի և ոչ Հասօի.
- ե) Հօտ, հօտ, հօր, հոր, մօր, մոր (малина).

Բառի սկզբում օ և ո տառերը պահում են իրանց հնչիւնը:—վ
տառից առաջ ո կորցնում է իւր հնչիւնը.—Բառի վերջում օ չի դրւում:
—Բառի մէջը ո և օ տառերը միապէս օ են կարգացւում:

6. «Չ Ա Ր Ը Դ Տ Ա Ն Ե Մ»

Իմ նանը, սրդիք, մի շատ լաւ կին էր.
Ժամ ու պատարագ նա շատ կըսիրէր.
Թէ արթնանալուց, թէ քուն մըտնելուց՝
Ինձ համար նա միշտ աղօթքներ կ'անէր.
Ինձ էլ աղօթքի իւր հետ կըտանէր.
Ու թէ պատահէր՝ հիւանդանայի,
Կամ անակնկալ փորձանքի գայի,
Նա, գորովալից ոգևորութեամբ,
Կըրձքին փարելով, միշտ կըհարցընէր.
—«Ասն, գնալիս, ինչը կըցաւի,
Ասն, դէ, նանը քո շարըգ տանի»:

Իմ խեղճ նանիկը իւր ամբողջ կեանքում
«Չարըս էր տանում», չէի հասկանում.

Ա՛խ, իմ մայրիկը, սիրուն մանուկներ,
Այնքան բարի էր, այնքան անձնուէր,
Որ վերջը, իրաւ, իմ «չարը տարաւ»,
Սիրած զաւակին որբ, մենակ թողաւ:

Բառեր՝ անակնկալ—անսպասելի կերպով, неожиданно. փոր-
ձանք—փորձութիւն, անբաղդութիւն, испытание, несчастный слу-
чай. կըձքին փարելով—կըձքին սեղմելով, գիրկն առնելով. անձնուէր
—անձնանուէր—անձը նուիրած, գլուխը յետ դրած, преданный, са-
моотверженный. գորովալից—умилительный.

«Չարըգ տանեմ, ցաւըգ տանեմ»—ամենայն չար բան, ամենայն ցաւ
ու նեղութիւն, որ քեզ է վիճակուած, թող ինձ գայ, ինձ պատահի.
Թող ես տանջուիմ քո փոխանակ:

Ուղղագրութիւն՝ «Կըսիրէր, կըտանէր, կ'անէր»—փոխանակ՝
սիրում էր, անում էր, տանում էր. կըցաւի—փոխանակ՝ ցաւում է:

«Թէ արթնանալուց, թէ քուն մտնելուց»—փոխանակ՝ արթնա-
նալիս, քուն մտնելիս:

7. ՓՐԻԳՐԻԿՈՍ ԹԱԳԱՆՈՐԻ ՍՊԱՍԱՆՈՐԸ

Պրուսիայի Փրիգրիկոս թագաւորը իւր սենեակի մէջ
սաստիկ զբաղուած էր. նա քաշեց զանկը, բայց սպասա-
ւորը շերեւեցաւ: Թագաւորը վերկացաւ, դուռը բաց արաւ
և տեսաւ, որ սպասաւորը տախտի վրայ ընկած՝ քնած
է: Մօտ զնաց, քորքարթեցնէ: Այդ միջոցին աչքովն ըն-
կաւ մի նամակ, որ սպասաւորի գրպանից կիսով չափ
դուրս էր ընկած: Թագաւորը մեղմօրէն դուրս հանեց
թուղթը, որ իմանայ թէ մէջն ինչ կայ գրած: Նամակումն
ասուած էր.

«Իմ անգին որդի, անչափ շնորհակալ եմ, որ այս ան-

գամ էլ չուշացրիր ուղարկել ինձ քո ամսականի կէսը. դու քո ծնողասիրութեամբ քաղցրացնում ես մօրդ ծերութեան օրերը. հաստատ յոյս ունեցիր, որ Աստուած դրա փոխարէն պիտի օրհնէ քո կեանքը»:

Նամակը կարդալուց յետոյ, [Ժագաւորը ոսկով լցրեց մի քսակ և նամակի հետ դրեց սպասաւորի զրպանը. ապա դարձաւ իւր սենեակը և աւելի սաստիկ հնչեցրեց զանգակը: Սպասաւորը գարթեց ու ներս վազեց:

«Աւա էիր քնել», նկատեց [Ժագաւորը:

Սպասաւորը կամենում էր իրան արդարացնել. շփոթման մէջ ձեռքը տարաւ զրպանը և անդիտակցաբար դուրս հանեց քսակը: Ոսկիները տեսնելուն պէս՝ գոյնը [Ժուաւ:

—Տէր արքայ, ասաց սպասաւորը, [Ժագաւորի ոտքերն ընկնելով. չգիտեմ՝ ով է դրել զրպանումս ոսկով լիքը քսակը. երեւի մահս են կամենում:

«Բարեկամ, պատասխանեց [Ժագաւորը. Աստուած շատ անգամ իւր բարիքը հասցնում է քեզ, երբ մենք քնած ենք լինում: Առ այդ քսակը, ուղարկիր մօրդ, ողջունիր իմ կողմից և ասա՛, որ անհոգ լինի. այսուհետեւ ես պէտք է խնամք տանեմ նրան: Իսկ դու, սիրելիս, վստահ եղիր, որ ինձ մօտ բաղդաւոր պիտի լինիս»:

Բառեր՝ սպաս—կերակուր. սպաս—ծառայութիւն, սպասաւոր—ծառայ. զրպան—Ջէր, кармавъ. անդիտակցաբար—առանց զգալու, безознательно. արքայ—[Ժագաւոր. չուշացրիր ուղարկել—ժամանակին ուղարկեցիր: Մեղմօրէն զարթեցրեց—կամացուկ զարթեցրեց:

Ուղղագրութիւն՝ մղմօրէն, մարդկօրէն, քաջօրէն... Արիապէս, մեծապէս, այսպէս, այդպէս, այնպէս... Յովհաննէս, Վրթանէս, Արիստակէս... Աբել, Նսթանայել, Իսրայել, Էմանուէլ... Գայէն, Ռուբէն, Բարկէն, Սուրէն... գինեւէտ, հացաւէտ, ծաղկաւէտ, մրգաւէտ... Քարեղէն, փայտեղէն, հողեղէն, մսեղէն... Հայերէն, տաճկերէն, ռու-

սերէն, պարսկերէն... Թագընկէց, գահընկէց, պատընկէց, շանթընկէց... Ջրօրհնէք, անօրհնէք, երբէք, բերք, տարէք...

Վերոյիշեալ վերջայար մասնիկները միշտ և ամենայն տեղ է-ով պիտի գրուին:

8. Ո Ր Բ Ի Կ

Մերկ ու [Ժուլակագմ եկար այս աշխարհ,
եւ մօրդ զրկում կ'առնէիր հանգիստ.
Ինչ էր դառնութիւն, չարչարանք ու վիշտ՝
Քեզ ծանօթ չէին.—խաղաղ էր հոգիդ:

Բայց միայն, աւանդ, մահը տարածամ,
Տառապեալ մօրըդ դրաւ գերեզման,
եւ քեզ, խեղճ գառնուկ, որբ, անօգնական
Թողեց օտարի մըշտափակ զըռան...

Բառեր՝ [Ժուլակագմ—[Ժոյլ կազմուածքով, մարմնով. գիրկ—գոգ, ծոց, объятие. վիշտ—հոգս, նեղութիւն, скорбь, горе. խաղաղ—հանգիստ, тихий (хо), спокойный (но). տարածամ—անժամանակ, не-своевременный (но). տառապեալ—խղճուկ, [Ժշուառ, бѣдствующій. մշտափակ—միշտ փակուած:

Ուղղագրութիւն՝ Հանգիստ մարդ. հանգիստ էր հոգիս. հանգիստ կացէք. Մաղաղ հոգի. հոգիդ խաղաղ էր. խաղաղ ապրեցէք:

Նշանակեալ բառերը մի տեղ որոշող են (ածական), միւս տեղ ստորոգեալ, իսկ երրորդ տեղ—պարագայական բառ (մակրայ):

Մշտափակ, տարածամ, [Ժուլակագմ, համարակալ, հաշուելիչիւ:—Բառերը բարդուելիս կապուում են միմեանց հետ ա յօդակապով, շատ հազիւ և յօդակապով:

9. ՄԻ ՀՈՒԿԻ ԵՐԿՈՒ ՄԱՐՄՆԻ ՄԷՋ

Երուսաղէմ քաղաքի տեղը երբեմն մի մշակուած դաշտ էր և տաճարի տեղը պատկանում էր երկու եղբօր, որոնցից մէկն ամուսնացած էր, միւսը՝ ամուրի: Հնձի ժամանակ նրանք իրանց խուրճերը կապեցին և երկու հաւասար զէզ բարձրացնելով, թողին դաշտումը:

Գիշերը ամուրի եղբայրը մտածում էր.

—Եղբայրս կնոջ ու որդոց տէր է և նրանց պէտք է կերակրէ, ուստի իրաւացի չէր լինիլ, որ նրա և իմ ունեցածը հաւասար լինէին: Գնամ, իմ բաժնից միքանի խուրճ վեր առնեմ և ծածուկ աւելացնեմ նրա բաժնին. եղբայրս չի տեսնիլ և չի ընդդիմանալ ինձ:

Այս ասելով՝ նա գնաց և իւր մտածածը կատարեց:

Նոյն գիշերը միւս եղբայրն արթնանալով իւր կնոջն ասաց.

—Եղբայրս ինձնից փոքր է և՛ ամուսնացած չլինելով, ոչ որ չունի, որ իրան օգնէ ու մխիթարէ. ուստի իրաւացի չէր լինիլ, որ նրա և իմ ունեցածը հաւասար լինէին: Գնամ, իմ բաժնից միքանի խուրճ վեր առնեմ և ծածուկ աւելացնեմ նրա բաժնին. եղբայրս չի տեսնիլ և չի ընդդիմանալ ինձ:

Այս ասելով՝ նա էլ գնաց, իւր մտածածը կատարեց:

Հետևեալ առաւօտ եղբայրները դաշտ գնացին և շատ զարմացան. երկու զէզն էլ հաւասար էին և անփոփոխ: Նրանցից ոչ մէկը չկարողացաւ իմանալ այս հրաշքի պատճառը:

Հետևեալ գիշերը գարձեալ նոյնպէս արին... Եւ այսպիսով նրանց զէզերը ոչ պակասում էին, ոչ աւելանում: Վերջապէս մի գիշեր, այս գաղտնիքն իմանալու համար,

երկուսն էլ արթուն մնացին և, երբ խուրճերը շալակած տանում էին միմեանց զէզի վրայ դնելու, յանկարծ իրար տեսան:

Այդ պատճառով մարդիկ օրհնեցին այդ երկու եղբայրների արտը և Աստուծու տաճարը այնտեղ շինեցին:

Բառեր՝ երբեմն—մի ժամանակ, когда-то. մշակ, մշակել, մշակում—работникъ, обработать, обработанный. դաշտ—поле. արտ—нива. տաճար—աղօթատուն, храмъ. ամուրի—չամուսնացած, холостой. խուրճ—связка, զէզ—стогъ. հրաշք—чудо. գաղտնիք—тайна, секретъ:

Ուղղագրութիւն՝ կնիկ, կնկայ, կնկանից. կնիկ, կնոջ, կնոջից. որդիք, որդոց. որդիներ, որդիների. չի տեսնիլ, չի դիմանալ. չի տեսնի, չի դիմանայ. չի տեսներ, չի դիմանար: Աստուած, Աստուծոյ. Աստուած, Աստուծու, Աստուծուց:

Գէզ—զիզել. կէս—կիսել. վէճ—վիճել. գէշ—գիշատիչ. գէտ—գիտուն. գէր—գիրանալ. զէմք—գիմել. զէնք—գինուոր. զէպք—գիպումք...

Այն բոլոր բառերը, որոնք ածանցուելիս է հնչիւնը փոխում են ի հնչիւնի, գրւում են է-ով:

10. ԿԱՂՆԻ ԵՒ ԵՂԷԳՆ

Մի օր կաղնին

Եղէգնիկին

Խօսքեր նետեց այս կերպով.

«Թէ որ դու զըժգոհելով

Բնութեան զէմ տրտնջաս ու գանգատիս,

Ճշմարիտ որ հախ ունիս.

Ճնճղուկ ասածըդ իրքան փոքր ու թեթե թըռչուն է, եւ սակայն քեզի համար ահագին բեռ՝ ծանրութիւն է.

Թեթև ու բարակ հովիկ թէ փշէ,
 Որ ջրրի երեսն էլ հազիւ շարժէ,
 Քեզ կրտատանի, գետին կըծըռուիս
 Ու խըղճուկ-խըղճուկ կ'ընկնիս, կըպառկիս:
 Իսկ ես,
 Կրտեսնես,
 Կովկաս սարի պէս
 Փառաւորապէս

Արևի ճառագայթներն եմ արգելում
 Եւ հովերի կատաղութիւնը ծաղրում.
 Ես կանգնած եմ շիփ-շիտակ.
 Անխուով, ան-այլայլակ:

Այն քամին, որ քեզ համար սոսկալի փոթորիկ է,
 Ինձ անուշ գեփիւռիկ է:

Գոնէ գայիր, սղորմելի, ինձնից մօտիկ տեղ բուսնէիր,
 Իմ ճիւղերիս թանձր շուքի տակ մտնէիր ու պահուէիր:
 Ես քեզ կըպահպանէի մըրիկների, հովերի դէմ:

Բայց ձեր կոյր բազմն այդ է եղել, ես ինչ անեմ.
 Ձեր ճակատի գիրն է, որ բաց տեղ, քամու բերանը բուսնիք
 Եւ անգաղար այս ու այն կողմ գինովի պէս տատանուիք»:
 Եղէգնիկը պատասխանեց կաղնիին.

«Պարոն, քո սրտիդ բարութեանը խօսք չունիմ.
 Բայց ես կըխնդրեմ, որ հող չանես ամենևին.

Դու ինձ այնքան խեղճ մի կարծիր.
 Հողմ, փոթորիկ ինձ շատ վնաս չեն անիլ-
 Ես թէպէտեւ կըծուում, բայց չեմ կոտորիլ-
 Հողմի ոյժը վըրաս սաստիկ չի ազդիլ.
 Եւ, սկզբիտէ, կարէ քեզ վընաս բերել:
 Իրաւ է, որ մինչև հիմա
 Դիմացել ես դու փոթորկի
 Մըրկի,

Մինչև հիմա ուղիղ կանգնած՝
 Չես ծռուած
 Քամիների հարուածներից—
 Փշուածքից,
 Բայց էր շտապներ.
 Վերջը կրտեսներ:

Հազիւ թէ եղէգն այս խօսքերն ասաւ,
 Միւս կողմից յանկարծ քամին վեր կացաւ,
 Սաստիկ անձրևով, խոշոր կարկուտով
 Լըցրեց անտառը գոռում-գոշումով:
 Կաղնին ըհ շարաւ.

Իսկ եղէգը մինչև գետին պառկեցաւ:
 Քամին, կ'ասես, քանի դընաց, սաստկացաւ,
 Մէկ կատաղեցաւ, մէկ էլ գոռաց, մըռընչեց
 Ու արմատից խլեց, ձգեց
 Այն կաղնին
 Ահագին,

Որ ամպերին հասել էր իւր գլխովը
 Եւ անդունդին կըռթընած էր ոտքովը:

Բառեր՝ կաղնի—дубъ. եղէգնիկ—тростникъ. նետեց—ձգեց,
 պցեց, ասաց. դժգոհելով—անբաւական. տրտնջալ—роптать. հախ
 ունիս—իրաւունք ունիս. ճնճողուկ—ծիտ, воробей. սակայն—
 однако, но. տատանիլ—տարուբերուիլ. շիփ-շիտակ—ուղիղ, գը-
 լուխս բարձր. անխուով—առանց շփոթուելու. անայլայլակ—ա-
 ռանց փոփոխուելու. փոթորիկ, մըրիկ, քամի—буря, ураганъ, вѣ-
 теръ. գեփիւռիկ—մեղմ քամի, зѣфиръ. շուք—ստուեր, շուաք. հով—
 прохлада. քամու բերան—քամու դիմաց. գինովի պէս—հարբած մար-
 դու պէս. տատանուիք—տարուբերուիք. քո սրտիդ բարութեանը խօսք
 չունիմ—խօսք չունիմ, որ քո սիրտդ բարի է, որ դու բարի սիրտ ու-
 նիս. հողմ—քամի. կարէ—կարող է, էր—ինչի. ահագին—շատ մեծ,

громадный, огромный. անդունդ—գետնի խորքը, бездна. կռթնիլ—յենուիլ, опираться. ոտքովը—արմատներովը:

Ուղղագրութիւն՝ հետեւեալ է-ով գրուած բառերը ածանցուելիս է տաւր պահում են. քարտէզ, աղէտ, աղուէս, դմբէթ, բուէճ (Филинъ), գոմէշ, երէկ, երէց, թէպէտ, մէկ, կոպէկ, ժապաւէն (Лента), չէզոք, վեդ, վրէժ:

Արձակ գրեցէք այս առակը:—Համեմատեցէք թարգմանութիւնը բնագրի հետ:

11. Հ Ա Յ Ը

Փրանսիացոց թագաւորին յայտնում են, թէ իւր իշխաններից մինը ծեծել է մի երկրագործ գիւղացու: Թագաւորը հրամայում է, որ յանցաւոր իշխանին ճաշի հրաւիրեն: Ճաշի սեղանի վրայ թագաւորի հրամանով դարսում են բազմատեսակ կերակուրներ, բայց հաց չեն դնում:

Իշխանը դալիս է ճաշի: Նա շատ է զարմանում, երբ տեսնում է, որ սեղանի վրայ հաց չկայ: Այդ միջոցին թագաւորը ներս է մտնում և հարցնում է.

«Ի՞նչպէս է, իշխան, կերակուրները լւան են, հաւանում ես»:

—Սքանչելի են, տէր թագաւոր, պատասխանում է իշխանը. բայց ներեցէք, թէ համարձակւում եմ նկատել սեղանի վրայ հաց չկայ, իսկ դա ամենագլխաւորն է, առանց որի չի կարելի ապրել:

«Ուղիղ է ասածդ, վշտացած նկատում է թագաւորը, և քանի որ ապրելու համար հաց է պէտք, ուրեմն իմացիր լաւ վարուել այն մարդկանց հետ, որոնց շնորհիւ հաց ենք ուտում ես և դու»:

Բառեր՝ յայտնիլ—объявлять, сообщать. երկրագործ—земледельец. հրամայել—повелевать. յանցաւոր—виновный. հրաւիրել—пригласать. սքանչելի—чужа лад, հիանալի, дивный, восхитительный. նկատել—замечать. նկատել—նկատողութիւն անել:

Ուղղագրութիւն՝ հրամայել, հրաւիրել, հարկ, համար. յայտնել, յանցաւոր, յարգ, յամառ. հ և յ տառերը բառի սկզբում կարդացում են միապէս:

«Մայրենի Լեզուի» քերականութեան 34 և 35 վարժութիւններից ջոկեցէք այն յ-ով սկսուող բառերը, որոնց նշանակութիւնը ձեզ հասկանալի է:

12. Հ Ա Ս Ո Ց Ի

Անձ ծաղեց կարմիր արև, Տար և պայծառ է օրը. Դէհ, քաշեցէք, սիրուն եղներ, Առանջ տարէք արօրը:

Վարը վարենք, ախօս փորենք, Խոր ախօսներ հողի մէջ. Սերմը ցանենք, որ հունձ հրնձենք, Յորեն զիզենք կալի մէջ:

Կրգայ ձրմեռ, մենք վախ չունինք, Ուրախ կ'անցնի մեր օրը. Ուտելու միշտ պաշար ունինք, Երբ լիք լինի մեր հորը:

Դէհ, քաշեցէք, սիրուն եղներ, Զուտով վարենք արտերը. Թո՛ղ որ չասեն մեր զբացիք՝ Ծոյլ են Հայի եզները:

Handwritten notes in the margin: 1002 (8934) 2024-60

Բառեր՝ կարմիր արև—գեղեցիկ արև, պայծառ արև. ախօ—աբորի քանդած ծիրը, борозда. պաշար—պարէն, запасъ, провизія. դրացի—հարևան, соседъ.

Ուղղագրութիւն՝ դէհ, ւիս, վնյ, աւնդ, էյ... ձայնարկութիւնները բաժանուում են նախադասութեան միւս անդամներից ստորակէտով:

Ծագեց, ծագեցաւ. խօսեց, խօսեցաւ. պատժուեց, պատժուեցաւ. հագաւ, հագնուեց, հագնուեցաւ. տեսաւ, տեսնուեց, տեսնուեցաւ: Պառկիլ, պառկեցի, պառկեցայ. դարթիլ, դարթեցի, դարթեցայ. դարթնիլ, դարթնեցի... (բայերի տարբեր գործածութիւնը):

13. ԲԱՐԵՆԻՂՃ ԽՈՓՂԻԿ

Մի հնդկացի խափշիկ ծխախոտ խնդրեց հարևանից: Հարևանը ժլատ մարդ չէր, ձեռքը գրպանը տարաւ և դուրս հանեց մի բուռը ծխախոտ: Միւս առաւօտը հընդկացին դարձեալ եկաւ հարևանի մօտ և տուաւ նրան մի հատ արծաթի դրամ, որ գտել էր ծխախոտի մէջ:

«Ինչո՞ւ չպահեցիր այդ գրամը քեզ մօտ, ասաց այնտեղ պատահող սպիտակագէժ մարդը. քեզ ծխախոտ տուողը գրամն էլ է տուել»:

Խափշիկը ձեռքը դնելով սրտի վրայ՝ ասաց.

—Այս տեղումս երկու մարդ կայ՝ մինը բարի, միւսը չար: Բարի մարդն ինձ ասաց. «Այդ փողը քոնը չէ, ուրեմն տանր, տիրոջը տուր»: Իսկ չար մարդն ասաց. «Երբ տուել են քեզ այդ փողը, ուրեմն նա քոնն է»: Բարին վրայ բերեց. «Ձէ, միմիայն ծխախոտն է քոնը և ոչ փողը»: Չարը նորից ասաց. «Ո՞ր գուր ես նեղութիւն քաշում. գնա՞ գրանով անրադ առ, խմիր»: Ես չգիտէի թէ ինչ անեմ և պառկեցայ քնելու: Բայց բարի և չար մարդիկն ամբողջ գիշեր դադար չէին տալիս ինձ և կուռում էին: Առաւօտեան ես՝ գարթեցայ և յետ բերի փողը:

14. Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ամեն անգամ երբ թերթում եմ
Ես էջերը Սուրբ-Գրքի,
Միշտ վշտացած մտածում եմ՝
Ո՛ւր է սէրը մարդերի,
Որ Փրկիչը սուրբ կտակով
Մարդկութեանը աւանդեց,
Խաչի վրայ իւր արիւնով
Գիր կենդանի գրոշմեց:

Մարդիկ վաղուց մոռացել են
Խաչ ու քարոզ կենդանի,
Աւետարանն ուրացել են,
էլ Սուրբ-Գիրքը գին չունի.
Ամենայն գիրք միշտ կարդում են,
Միրոյ գիրքը չըկամին.
Ո՛ւր, չըգիտեմ, որոնում են
Բախտը իրանց խեղճ կեանքին:

Բառեր՝ թերթ, թերթել—листъ, перелистывать. էջ—երես գրքի, страница. Սուրբ-Գիրքը—Աւետարանը. կտակ—завѣщаніе. աւանդ—завѣтъ, наследіе. աւանդութիւն—преданіе. աւանդել—передавать. գրոշմ—печатъ, клеймо. գրոշմել—запечатать.

Ուղղագրութիւն՝ Ուր է սէրը մարդերի՝ փոխանակ—մարդկանց. մարդ, մարդու, մարդուց. մարդիկ, մարդկանց, մարդկանցից:

Գիր կենդանի՝ փոխանակ—կենդանի գիր, մի գիր, մի գրուածք, որ միշտ կենդանի կը մնայ. «Միրոյ գիրքը չըկամին»՝ փոխանակ—չեն կամենում կարդալ այն գիրքը, ուր սէր է քարոզում—Աւետարանը: Մէր, սիրոյ, սիրուց: Յոգնակի չունի:

15. ԱԳԱՀՈՒԹԵԱՆ ՊՏՈՒՂԸ

Երեք մարդ, միասին ճանապարհորդելիս, գանձ գրտան և բաժանեցին իրանց մէջ: Նրանք պէտք է շարունակէին ճանապարհը. բայց որովհետև ուտելու պաշարը վերջացել էր՝ վճռեցին, որ իրանցից մինը գնայ քաղաք կերակուր բերելու, և այդ գործը յանձնեցին աւելի փոքրահասակ ընկերին: Սա գնաց և ճանապարհին սկսեց այսպէս մտածել. «Ես այժմ հարուստ եմ, բայց աւելի հարուստ կըլինիմ, եթէ կարողանամ ընկերներին բաժինն էլ ձեռք գցել: Եւ այս շատ դժուար չէ. կըթունաւորեմ այն ուտելիքը, որ պիտի գնեմ.՝ իսկ իմ մասին կ'ասեմ, թէ ճաշել եմ արդէն. ընկերներս առանց կասկածելու կ'ուտեն ու կըմեռնեն»:

Միւս ընկերներն էլ այսպէս էին խօսում.

«Ինչո՞ւ պէտք է մենք անպատճառ բաժին տանք այս պատանի մարդուն. միթէ չենք կարող գործ գնել մեր սուր դանակները, որ մեր հարստութիւնն աւելի կատարեալ լինի. ուրեմն գայ թէ չէ՝ սպանենք իսկոյն»:

Պատանին բերաւ թունաւորուած կերակուրը. ընկերներն շտապով սպանեցին նրան, իսկ իրանք մեռան թոյնի ներգործութիւնից: Գանձը մնաց անտէր:

Բառեր՝ գանձ—խաղնայ, казна. գանձել—ժողովել, փող հաւաքել. թոյն—ядъ. թունաւորել—թոյն խառնել հետը. գնել—առնել, купить. պատանի—юноша. պատանի մարդուն—ջահէլ մարդուն, молодому человеку.

Ուղղագրութիւն՝ ճանապարհորդելիս—ճանապարհորդելու ժամանակ, երբ ճանապարհ էին գնում:—«Գնալիս, գալիս, կարգալիս, գրելիս, ուտելիս»... ասլաունի դերբայի մի առանձին ձևը, բայ-ածական, որ վարւում է որպէս ժամանակական մակբայ:

«Գայ թէ չէ, տեսնես թէ չէ, լսես թէ չէ»—երբոր գայ, հէնց որ գայ—երկրորդական նախադասութիւններ ժամանակական մակբայի փոխարէն՝ գալուն պէս, տեսնելուն պէս և այլն:

«Թունաւորած, թունաւորուած. գրած, գրուած. սպանած, ըսպանուած»... Անցած դերբայի ներգործական և կրաւորական ձևերը անխտիր գործ են ածուում միմեանց փոխարէն. «պատանին բերաւ թունաւորուած կերակուրը (իրան ձեռքով թունաւորուած), կամ՝ թունաւորած կերակուրը» (որ ինքը թունաւորել էր):

16. ԳԻՒՂԱԿԱՆ ԵՒ ՄՂԱԿ

Գեղջուկ ծերուկն իւր մշակը հետն առած՝ Իրիկուան դէմ տուն էր գալիս դաշտերից. Մի արջ ելաւ ծերի դիմացը յանկարծ, Երբ անցնում էր մուխ անտառի նա միջից: Ծերուկն էլ՝ ուհ-վայ կանչելը չկարաց. Արջը նրբան տակը կոխեց ու գոռաց, Նստեց վրբան, շուռ-մուռ տուեց, քաշքշեց, Ամեն կողմից զարհուրելի կըծոտեց, Խեղճ ծերուկի բանը վատ էր, ինչ անէր, «Մըրտոյ եղբայր, հասիր, հասիր», կանչում էր:

Մըրտոն կացինը առաւ՝
Գայծակի պէս մօտ վազեց,
Արջի գլխին մոլեզին
Գացնի բերնով հարուածեց,
Յետոյ հանեց դաշոյնը,
Կըռնատակից ներս ցցեց
Եւ ահռելի գազանի
Թոքն ու սիրտը խոցոտեց:

Արջը օռնաց ու վայր ընկաւ կիսամեռ.
Արիւնի մէջ տապալուելով հեծում էր:

Փորձանքը անցաւ.
Ծերուկն ոտք ելաւ
Ու խեղճ Մըրտոյին
Քըֆը ել սկսաւ:

Մեր քաջ Մըրտոն ապշեցաւ,
Դարձաւ, ծերուկին ապաւ.
— «Ինչո՞ւ կըքըֆըես դու ինձ, մահտեսի»:
— «Ինչո՞ւ կըքըֆըեմ, այ յիմար, քեզի.
Իմ սիրտս այրւում է. դու ուրախացիր.
Ձեռք տեսնում արջի մորթը վըշացրիր»:

Բառեր՝ գեղջուկ—գիւղացի. մշակ—բանուոր. կայծակ—молния.
մոլեգին—яростный,—тно. հարուածել—ударить. դաշոյն—խանչալ,
кинжалъ. անուկի—ужасный. տապալուելով—զլորուելով. հեծում
էր—տանջում էր, անքում էր, стохалъ. քֆըել—նախատել, հայհոյել:
Ուղղագրութիւն՝ Մըտոյ, Մըտոյի, Մըտոյից, Մըտոն. քահա-
նայ, քահանայի, քահանայից, քահանան... ոյ և այ վերջացած գոյա-
կանները դիմորոշ յօդ անուկիս յ տառը կորցնում են:
Համեմատեցէք այս առակի թարգմանութիւնը բնագրի հետ:
Գրեցէք սրան արձակ ձևով:

17. Հ Օ Ր Խ Ր Ա Տ Ը

Մի հայր հինգ որդի ունէր: Նա միշտ խրատում էր
նրանց, որ սիրով ու համերաշխ ապրեն: Բայց որդիքը
հօր պատուէրը չէին կատարում: Մի անգամ հայրը կան-
չեց բոլոր որդիներին և, մի ցախաւել ձեռքին, մօտեցաւ
ամենից մեծին: «Կոտրիր, որդի, այս ցախաւելը», ասաց
հայրը:

Որդին շարձարուեց, բայց չկարողացաւ կոտրել:
Հայրը դիմեց երկրորդ որդուն, բայց նա էլ չկարո-

ղացաւ կոտրել: Միւս եղբայրներն էլ շարձարուեցան, բայց
չկարողացան:

Հայրը քանդեց ցախաւելի կապերը և ամեն մի ճի-
պոտ առանձին տուեց եղբայրներին: Նրանք կոտրատե-
ցին—մանրեցին ճիպոտները:

Հայրն ասաց. «Դուք էլ, որդիք, նման էք այդ ցա-
խաւելին. եթէ համերաշխ լինէք և սիրով ապրէք, ձեզ ոչ
ոք չի կարող վնասել, իսկ եթէ բաժանուիք և առանձին-
առանձին գործէք, ամենքը ձեզ կըյաղթեն, կ'ոչնչացնեն»:

Բառեր՝ համերաշխ—համաձայն, միաբան. պատուէր—խրատ
խորհուրդ, наставление. ցախաւել—ցախից կապած աւել. դիմել—
обращаться. առանձին—ջոկջոկ, отдѣльно. յաղթել—побѣдить,
побѣждать.

Ուղղագրութիւն՝ կանչեց բոլոր որդիներին՝ փոխանակ—որ-
դոցը. որդի, որդու, որդիք, որդոց: Քանդեց ցախաւելի կապերը՝ փո-
խանակ—բացեց, յետ արաւ, լուծեց:

Ուտէր, ասէր, խօսէր, երգէր. կ'ուտէր, կ'ասէր, կ'երգէր. կ'ասէր,
կըրերէք, կըխօսէք, կ'երգէք, կ'ուտէք:—Բայերի մէջ էր և էք վերջա-
ւորութիւնները միշտ է-ով են գրւում:

18. Կ Ա Պ Ի Կ Ե Ի Ա Կ Ն Ո Յ

Կապիկի մէկը ծերացել, աչքի ոյժը պակսել էր.
Բայց մարդկանցից լըսել էր,
Թէ այդ շարիքն ունի ճար.
ձարն էր՝ ակնոց դընել աչքին անպատճառ:
Այս որ լսում, հինգ-վեց ակնոց է գընում,
Այս կողմ, այն կողմ դարձընում.
Մէկը առնում, գըլխի վըրայ է դընում,
Յետոյ իջեցնում, պոչի վըրայ հագըցնում,
Հոտոտում է ու լիզում է ապակին,

Բայց ակնոցից շահ չի տեսնում իւր աչքին։
 «Գետինն անցնի, գոռում է նա դայրագին.
 Խենթ է, ո՞վ որ լրս է մարդկանց ասածին.
 Ահա ինչ որ գովեստ արին ակնոցի,
 Սուտ է եղած. ես էլ, խենթըս, հաւտացի»։

Կապիկն վշտացած սրտի խոր ցաւով
 Ակնոցը ուժգին տալիս է քարով
 Եւ փըշուր-փըշուր
 Անում ինչպէս ջուր։

Բառեր՝ չարիք—зло. ճար—դեղ, հնար. գնում է—առնում է, покупаетъ. առնում է—վերցնում է, беретъ. գետինն անցնի—գետինը մտնի. անցնի—անցկենայ, հեռանայ. խենթ—յիմար. դայրագին—բարկացած, ГИБНО. գովեստ արին ակնոցի—ակնոցը գովեցին. ուժգին—սաստիկժեամբ։

Ուղղագրութիւն՝ Գովեստ արին ակնոցի (տրական հ.)։
 Գովեցին ակնոցը (հայցական հորով)։
 Որդին պատիւ տուեց հօրը (տրական)։
 Որդին պատուեց հօրը (հայցական)։

Արձակ գրեցէք այս առակը ձեր տետրակների մէջ։
 Համեմատեցէք թարգմանութիւնը ռուսերէն բնագրի հետ։

19. ՔԱՄԻՆ ԵՒ ԱՐԵՒՂ

Մի անգամ արեգակն ու հիւսիսային սաստիկ քամին վէճ բաց արին, թէ նրանցից ո՞րն է ուժեղ։ Երկար վիճեցին նրանք. վերջապէս վճռեցին, որ իրանց ոյժը փորձեն այն ճանապարհորդի վրայ, որ նոյն ժամին մօտից անցնում էր։ «Նայի՛ր՝ թէ ինչպէս կ'ընկնեմ նրա վրայ, ասաց քամին և մի ակնթարթում կըխլեմ նրա վերարկուն»։ Այս որ ասաւ, սկսեց փչել՝ ինչքան ոյժը կտրում էր. բայց

որքան շատ էր աշխատում քամին, այնքան աւելի պինդ էր փաթաթւում ճանապարհորդը վերարկուի մէջ. նա, ի հարկէ, դժգոհում էր վատ եղանակից, բայց միևնոյն ժամանակ աւելի շտապում էր առաջ գնալ։ Քամին բարկացաւ, կատաղեցաւ և թափեց խեղճ ճանապարհորդի վրայ անձրև ու ձիւն։ Նզովելով քամուն՝ ճանապարհորդը վերարկուի թևերը խաղաւ, վերեից էլ դօտին կապեց։ Հիմա հասկացաւ քամին, որ էլ չի կարող նրա վերարկուն խլել։ Արեգակը՝ տեսնելով իւր հակառակորդի անզօրութիւնը, ժպտաց, դուրս նայեց ամպերի յետքից, ջերմացրեց, ցամաքացրեց երկիրը, դրա հետ միասին և խղճուկ սառած ճանապարհորդին։ Արեգակի ճառագայթներովը տաքացած, նա քաջալերուեց, օրհնեց արեգակը, հանեց վերարկուն, ծալեց ու կապեց թամբին։ «Տեսնո՞ւմ ես, ասաց այն ժամանակ հեզիկ արևը բարկացկոտ քամուն. քաղցրութեամբ ու բարութեամբ աւելի բան կարելի է անել, քան թէ բարկութեամբ»։

Բառեր՝ հիւսիսային—հիւսիսից փչող, сѣверный. վճռեցին—порѣшили. ոյժ—сила. ուժեղ—сильный. ակնթարթ—мгновение. խլել—պոկել, сорвать. խլել—отнимать. վերարկու—пальто. դժգոհում էր, տրտնջում էր, ропталъ. նզովելով—проклиная. ժպտա—улыбка. ջերմացրեց—տաքացրեց, согрѣлъ. քաջալերուեց—սիրտ առաւ, ободрился. հեզիկ—кроткій. բարկացկոտ—сердитый.

Ուղղագրութիւն՝ քամի, քամոտ, ոյժ, ուժեղ, գօր, գօրեղ, անգօր. միտք, մտաւոր, անմիտ. հեղ, հեզիկ. գիր, գրաւոր, անգիր։

Բառերը սկզբից կամ վերջից աննշան մասնիկներ են առնում և իրանց նախնական նշանակութիւնը փոխում են, ածանցում են (նախատիպ և ածանցական բառեր)։ Բառի այն մասը, որ ածանցուելիս անփոփոխ է մնում, կոչւում է արմատ։ Արմատի վերջից կցուած մասնիկը կոչւում է վերջաւորութիւն (վերջայար մասնիկ). արմատի առաջից կցուած մասնիկը կոչւում է նախայար մասնիկ։

20 * *

Կանաչ տերևով ծառը ծածկըւեց
 Եւ կոկոններով քրնքոյշ հագնըւեց.
 Կենսատու ցօղով մարգարտանման
 Ուռճանում էր նա շրնչովը գարնան,
 Բայց նրբա դալար շիւղերին մօտիկ
 Թագնուեց դաժան ծեր-սառնամանիք:
 — «է՛յ, տո՛ւր ինձ, ասաց, մանուկ կոկոններ,
 2ես տալ, տես, գօրով ինքքս կը խըլեմ...»:
 «Ա՛խ, թո՛ղ տուր հանգիստ դու իմ բողբոջներ,
 Գոնէ բացուէին նրբա ծաղիկներ...»,
 Սառնամանիքին ծառը շըշընջաց
 Եւ ողջ էութեամբ արմատից դողաց:

Եւ ահա կամաց-կամաց բացուեցան
 Անուշ բուրմուկներով քրնքոյշ կոկոններ,
 Եւ արեգակից ջերմ փայփայուեցան.
 Իսկ թռչունների անհող երամներ
 Հընչեցին ուրախ անուշիկ երգեր:
 Յանկարծ ծառի մօտ թըռաւ չար քամին.
 — «է՛յ, տո՛ւր ինձ, ասաց, սիրուն ծաղիկներ,
 Կըյափշտակեմ, թէ չէ, այս ժամին...»:
 «Ա՛խ, խընայիր ինձ և մի արգելիւր
 Իմ ծաղիկներին պըտղատու լինել...»,
 Կատաղի քամուն ծառը շըշընջաց
 Եւ սարսափելով վախից դողդողաց:

Բայց ահա մատաղ պտուղներին խակ
 Զերմութիւն տըւեց ամրան արեգակ,

Եւ ծառը դուզուեց հասուն մըրգերով:
 Մօտեցաւ նրբան յուշիկ քայլերով
 Մատղաշ պատանին՝ տապիցը նեղուած.
 — «Ա՛խ, տո՛ւր ինձ, ասաց, անուշիկ մըրգեր.
 Զօրով չեմ խըլիլ երախայրիքներ...»:
 «Ա՛ն քեզ, պատանի, ահա իմ ճըղներ
 Քեզ են ըսպատում վաղուց անհամբեր,
 Որ գաս, հեշտացնես նրբանց անուշ բեռ...»
 Եւ ծառը սիրով նրբան ողջունեց
 Ու խոնարհելով ճըղները կախեց:

Բառեր՝ քնքոյշ—НѢЖНЫЙ (о). կենսատու—կեանք տուող. ցօղ—
 —роса. մարգարիտ—жемчугъ. ուռճանում էր—լցում, հասունա-
 նում էր. սառնամանիք—морозъ. մանուկ կոկոններ—ջահէլ, նորա-
 բողբոջ կոկոններ. բողբոջ—побѣгъ, отростокъ. շընջաց—шеп-
 нулъ. անհող—бездоботный. երամ—стая. մատաղ—ջահէլ, նո-
 րարոյս. հասուն—հասած. յուշիկ քայլերով—հանդարտիկ, մեղմիկ քայ-
 լերով. մատղաշ—ջահէլ, молодой. տապ—չոք, տաքութիւն. երախայ-
 րիք—առաջին պտուղները. հեշտացնել—թեթեացնել:

Ուղղազրութիւն՝ կանաչ տերևով ծառը ծածկըւեց, հագնը-
 ւեց. փոխանակ ծածկուեցաւ, հագնուեցաւ: Բանաստեղծութիւննե-
 րի մէջ ու երկբարբառը կըճատուում է և, եթէ նա պէտք է առանձին
 վանկ կազմի, ու-ի փոխարէն առնում է ը տառը:

Նախայար մասնիկների թիւը սահմանափակ է՝ «չտալ, չբերք,
 անմիտ, տգեղ, ակամայ, առարկայ, արտագրել, քաղաձայն, քացառիկ,
 գերբնական, դերասան, ենթակայ, հակառակ, համաձայն, մակբայ,
 յարատե, ներհակ, շաղկապ, վերաստուգել, տարբեր, տրամադիր,
 պարագայ, ստորագրել, վերագրել, փոխադրել:

21. Վ Ե Տ Ա Ն Ձ Ն Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Մի շատ հարուստ մարդ, ծերութեան օրերում, ցան-
 կացաւ իւր ունեցած կայքը բաժանել երեք որդոց մէջ:

Իւրաքանչիւրին իւր մասը տալուց յետոյ՝ նա ասաց. «Մը-
նում է էլի մի շատ թանկագին գոհար. ես այն կըտամ
ձեզանից նրան, ո՞վ մի վեհանձնութիւն կ'անէ: Իսկ դրա
համար ես ձեզ երեք ամիս ժամանակ եմ տալիս:

Չուտով որդիքը ցրուեցին. նրանք ման եկան դանա-
զան քաղաքներ և երբ հօր ուզածը կատարեցին, կրկին
վերադարձան տուն: Նրանք սկսեցին պատմել հօրը իրանց
արած վեհանձնութիւնները:

Անդրանիկ որդին ասաց.

— Իմ ճանապարհորդութեան ժամանակ մի օտարա-
կան յանձնեց ինձ իւր բոլոր հարստութիւնը, և թէպէտ
նա ինձանից ոչինչ ստացական չառաւ, բայց ես կրկին
հաւատարմութեամբ վերադարձրի նրան իւր գոյքը:

— Ո՞րդեակ, պատասխանեց հայրը, դու արել ես այն՝
ինչ որ պէտք է անէիր, և այն մարդը, որ ուրիշ տեսակ
կըվարուէր, խարեբայ կըլինէր. ազնիւ լինելը մարդուս
համար մի պարտականութիւն է: Քո արածի մէջ վեհանձ-
նութիւն չկայ:

Յետոյ խօսեց միջնակ որդին.

— Իմ ճանապարհորդութեան միջոցին մէկ օր ես անց
էի կենում մի լճի եզերքով. մի փոքրիկ երեխայ ջուրն
ընկաւ: Ես իսկոյն օգնութեան հասայ և, չինայելով իմ
կեանքը՝ ազատեցի նրան:

— Զնորհաւորում եմ, ասաց հայրը. բայց դարձեալ
այդ գործի մէջ վեհանձնութիւն չկայ: Քո արածը կարեկ-
ցութիւն է, բարեգործութիւն է, բայց ո՞չ վեհանձնութիւն:

Վերջապէս խօսեց կրտսեր որդին:

— Մի օր ես իմ թշնամուն տեսայ խորը քնած մի
անդունդի ծայրին: Ամենաթեթե շարժողութիւնն անգամ
կարող էր նրան անդունդը դրբել. բայց ես նրան դար-
թեցրի մեղմաբար և ազատեցի վտանգից:

— Ո՞հ, դաւակա,— աղաղակեց բարի ծերունին,— գո-
հարը քոնն է: Ո՞րպիսի վեհանձնութիւն՝ լաւութիւն անել
թշնամուն, մահից ազատել թշնամուն:

Բառեր՝ վեհանձնութիւն— великодушіе. կայք— имущество.
գոհար— бриллиантъ, драгоцѣнный камень. անդրանիկ— старшій,
первенець. օտարական— чужестранецъ. ստացական— квитанція.
գոյք— богатство. պարտականութիւն— долгъ, обязанность. միջնակ
որդին— средній сынъ. լիճ— озеро. եզերք— ջրի ափը, берегъ.
կարեկցել— մեղքանալ, խղճալ, сострадать. կրտսեր որդին— ամենից
փոքր որդին, младшій сынъ. անդունդ— пропасть, бездна. աղաղակեց
— воскликнулъ. ծերունի— старецъ, старикъ.

Ուղղագրութիւն՝ ցրուեցին, փոխանակ ցրիւ եկան. ներգործա-
կան՝ ցրել— ցրիւ տալ. կրաւորական՝ ցրուիլ— շող տրուիլ. չէզոք՝ ցրիւ
գալ: Զինայելով իմ կեանքը— կեանքս վտանգի ենթարկելով...

Չարթեցրի մեղմաբար. քաջաբար, արիաբար, ուժգին, լայա-
գին, ուղղակի, յանկարծակի— մակբայակերտ վերջայար մասնիկներ են:

Նկատեցէք թէ ինչ նշանակութիւն են տալիս հետեւել բառերին
վերջայար մասնիկները՝ երկնային, դաշտային. արեւելեան, արեւմտեան.
հայկական, զիւղական. քարէ, քարեայ, քարեղէն. աղի, պղնձի, ար-
ծաթի, ընկուզենի, խոզենի (միս), գառնենի (միս և մորթ):

22. ԸՊՈՒՌՆ ՈՒ ՄՐՋԻՆԸ

Յատքըտան ու շատգրուց ճըպուռը
ձռճըւարով անցրեց բոլոր ամառը,
Այնպէս որ ինքն էլ գրեթէ չիմացաւ,
Թէ ձմեռն յանկարծ ինչպէս վրայ հասաւ:
Դեղնեցան ու թօշնեցան դալարազեղ դաշտերը.
Ո՞ւր մնացին ամառուան տաք ու պայծառ օրերը,
Երբ ամեն մի տերեւի ներքեկի,
Պատրաստ էր ճպուռին թէ հաց, թէ բարձիկ:
Վաղուց անցան գնացին այն բաները.
Յուրոր կոխեց, սովը մեկնեց ճանկերը.

Սուս էր կացել ճպուռը, ձայն չէր հանում,
 Քաղցած փորին հէնց երգն էր պակասում.
 Խեղճը նեղն ընկած, հոգին բերանը,
 Սողալով գնաց մըջիւնի տունը.
 «Մանամայր, ասաց, սիրուն դրացիս,
 Չեռքից մի թողիլ ինձ այս նեղ ժամիս,
 Մի ճար, մի ճարակ, քաղցած չըմեռնիմ,
 Մինչև որ դարնան օրերին հասնիմ,
 Փոքրիկ մի ապրուստ, տաքուկ մի տեղ տուր»:
 — Կ'արմանամ քեզնից, կնքամայր, իմ քոյր,
 Ասաւ մըջիւնիկն. ինչ է պատճառը,
 Ի՞նչ արիւր ապա բոլոր ամառը:
 «Ա՛խ, հոգիս, ասաց, միջոց ունէի.
 Ես բոլոր օրը խաղ կըկանչէի.
 Պարտէզներում, այգիներում անդադար ք է ֆ կ'անէի,
 Այնպէս որ մինչև հիմա էլ դեռ գլուխըս կըպտտի»:
 — Ա՛, ուրեմն դուն... «Ես ամառն ի բուն,
 Խաղեր կանչեցի մէկ մէկից սիրուն»:
 — Խաղ կանչեցիր, հա՛, այդ էլ վատ բան չէ,
 Ուրեմն այժմ էլ պարէ՛ ու ցատրէ:

Բառեր՝ ցատրտան—ցատրտող—попрыгунъ, попрыгунья.
 ճպուռ—ճիճի, стрекоза. մըջիւն—муравей. դալարագեղ—գեղեցիկ
 կանաչով պատած. կնքամայր—кумушка. կնքահայր—кумъ. թօշ-
 նեցան—թառամեցան. հոգին բերանը—շնչասպառ, задыхаясь. ամառն
 ի բուն—ամբողջ ամառը:

Ուղղագրութիւն՝ ներքեիկ, բարձիկ, ճարակ, տաքուկ—վեր-
 ջայար մասնիկներ են քնքուշական, փաղաքշական նշանակութեամբ:

Նկատողութեան առէք հետեւեալ բառերի վերջայարները՝ հան-
 ճարեղ, գօրեղ, հանճարաւոր, գօրաւոր. իւղոտ, ոսկրոտ. գիւղացի,
 անեցի. խելացի, մտացի. հնոտի, ցնցոտի, օտարոտի, ազդու, մահա-
 ցու, մսացու, տիրացու...

23. ՆՐԲԱՄԻՏ ՋՈՒԼՅԱԿԸ

Մի թագաւոր նստած էր իր գահի վրայ: Հեռաւոր
 երկրից մի դեսպան եկաւ և, առանց խօսելու, թագաւորի
 գահի շուրջը մի կլոր զիծ քաշեց ու լուռ ու մունջ մի
 կողմը քաշուեց-նստեց:

Թագաւորը այս մարդու արարմունքից ոչինչ չհաս-
 կացաւ. կանչեց իր իշխաններին. նրանք էլ մի բան չհաս-
 կացան: Թագաւորը շատ վատ դրութեան մէջ էր: Նրա
 համար մեծ ամօթ էր, որ իւր տէրութեան մէջ մի խելօք
 մարդ չէր գտնուում՝ դեսպանի արածը հասկանալու հա-
 մար: Թագաւորը սաստիկ նեղացած՝ յայտնեց ամենքին,
 որ եթէ նրան պատասխան տուող չգտնուի, էլ ոչ ոքի
 կենդանի չի թողնիլ:

Թագաւորի կողմից խնդրակներ ման եկան ամեն
 կողմ, և վերջը մի տան մէջ գտան մի ջուհակ (ոստայ-
 նակ): Տեսնում են, որ այն մարդը մի տեղ նստած՝ միա-
 ժամանակ երեք գործ է շինում.—համ իւր կտաւն է գոր-
 ծում, համ երկու երեխայի օրօրոց է օրօրում, համ էլ
 տանիքի վրայ ցորեն է փռել ու մօտը մի ճիպոտ տնկել.
 Երբ ինքը իր կտաւի թելերը շարժում է՝ կտաւը գործում
 է, օրօրոցները օրօրում են, այն ճիպոտի շարժուելուց էլ
 տանիքի ծտերն են փախչում, ցորենից հեռանում:

Նրանք այս բանի վրայ շատ են զարմանում: Յետոյ
 նրան պատմում են, թէ հեռաւոր երկրից մի մարդ եկաւ,
 թագաւորի գահի շուրջը մի գիծ քաշեց, բայց ոչ ոք չկա-
 րողացաւ իմանալ, թէ զրանով ինչ էր ուզում ասել: «Վեր
 կաց, գնանք. եթէ դու նրա միտքն իմանաս, թագաւորը
 քեզ մեծ պարգևներ կըտայ»:

Ջուհակը միքիչ մտածում է, յետոյ առնում է եր-

կու վէգ ու մի վառեկ և զնում է հետները: Հասնելով
Թագաւորի մօտ, վէգերը հանում է և ձգում ղեսպանի
առաջը: Դեսպանը զրպանից մի բուռը կորեկ է հանում
ու շաղ տալիս ղետնին: Ջուրհակը բաց է թողնում վա-
ռեկը, որ իսկոյն սկսում է կտցահարել կորեկը:

Այս բանը տեսնելով ղեսպանը տընտները հագնում
է ու սուսուփուս ղուրս ղնում:

Թագաւորը ջուրհակին հարցնում է, թէ այդ ինչ ա-
րիբ: Ջուրհակը պատասխանում է. «Այդ մարդը եկել էր
ասելու, թէ մեր Թագաւորը ղալիս է քեզ հետ պատե-
րազմելու, քո երկրին տիրելու. խոնարհում ես, թէ կըռ-
ւով ես ուզում պատասխանել: Ես նրա առաջը վէգեր ձգե-
լով՝ հասկացրի, թէ ղուք մեզ համար երեխաներ էք. ղնա-
ցէք, վէգ խաղացէք. ղուք ո՛վ, մեզ հետ կռուողն ո՛վ:
Նա իր շաղ տուած կորեկով ուղեց հասկացնել, թէ մեր
զօրքերն անթիւ, անհամար են. ղուք ինչ կարող էք անել:
Եւ երբ ես բաց թողի վառեկս, որ նրա բոլոր կորեկը
կերաւ, ղրանով պատասխանեցի, թէ մեր մի մարդը
ձեր հազար մարդուն կըջարդէ. ղնս պատմիր քո Թագա-
ւորին»:

Թագաւորը այս բացատրութիւնը լսելով մեծամեծ
պարզեներ տուեց ջուրհակին և ուղեց նրան վէգիրի պաշ-
տօն տալ: Բայց ջուրհակը պարզեների մի մասովը բաւա-
կանացաւ և Թագաւորին ասաց. «Ո՛չ, Թագաւոր, թո՛ղ որ
ես ջուրհակ մնամ. միայն այս եմ խնդրում քեզանից.
Հմոռանաս, որ հասարակ արհեստաւորի մէջ էլ կըգտնուի
այնպիսին, որ նեղ օրում քեզ պէտք կըգայ: Վէգիրներիդ
ինչ պատիւ ուզում ես՝ տո՛ւր, միայն ջուրհակին ու կօշ-
կակարին էլ մարդու տեղ ղիր»:

Բառեր՝ նրբամիտ—որամիտ, ЧЕЛОВѢКЪ СЪ ТОНКИМЪ УМОМЪ.
Ջուրհակ—ոստայնակ, ТКАЧЪ. ղահ—тронъ. ղեսպան—посолъ. արար-

մունք—поступокъ. խնդրակներ—կանչողներ, ЗВАТАИ. միաժամանակ
—одновременно. կտաւ—ХОЛОСТЬ. տանիք—կտուր, КРЫША. կորեկ—
просо. վէգիր—նախարար, МИНИСТРЪ. պաշտօն—ДОЛЖНОСТЬ.

Ուղղագրութիւն՝ թողնել, փոխանակ՝ թողու կամ թողել: Հե-
ռաւոր երկրից մի մարդ եկաւ, մի գիծ քաշեց—փոխանակ՝ մի մարդ
է եկել, մի գիծ է քաշել...

Դիտեցէք վերջայանները՝ շրջան, վաղկան. սողուն, թռչուն. նա-
խատինք, բաժինք. ղարմացումն, ողբումն. գոչիւն, մռնչիւն. կտրոց,
կապոց. պահարան, տեսարան. ծառաստան, բուրաստան, հայաստան,
Ռուսաստան (ստան—աշխարհ):

24. ՆԱՄՈՒՍ ՈՒ ՂԷՅՐԱԹ

Դեռ թոթովախօս մի մանուկ էի
եւ եօթ տարեկան անգամ շրկայի,
Երբ ինձ աւանդեց հայրս իմ անուս՝
Մի սրբաղան խօսք—և ղա էր՝ «Նամնու»:

Դըպրոցի շէմքին ղեռ ոտ շրղըրած,
Դեռ նոր էի գիրք ես ձեռքս առած,
Երբ մօրս համբոյր թըրջեց իմ ճակատ
Ու պատուիրեց ինձ անել միշտ «Ղէյրաթ»:

Բայց կարճ մնացի ուսումնարանում.
Աղքատի բաղդը ղէ ինչ է լինում...
Հօրս պատուէրով սովրեցի արհեստ,
Սիրեցի նըրա վաստակը համեստ:

Եւ այն օրից յետ,
Երբ ընկերացայ մուրճ ու սալի հետ,
Քըրտինքը ղէմքէս ծորում է կաթ-կաթ
Ու ինձ յիշեցնում նամնու ու Ղէյրաթ:

Բառեր՝ նամուս—պատիւ, честь. դէյրաթ—խնայողութիւն, бережливость. թոթովարիս—նոր խօսել սկսած, лепетунъ. աւանդեց—завѣщаль. անուս—неграмотный. սրբադան—священный. մուրճ—молотъ. սալ—наковальня. ծորում է—сочится. ծորակ—кранъ.

Ուղղագրութիւն՝ գիտեցէք հետեւեալ բառերի վերջայարները և նոցա նշանակութիւնը որոշեցէք. դպրոց, դպրանոց, աղքատանոց, հնգանոց, տասնանոց, կապոց, պահոց. որսորդ, ճամբորդ. պահապան, այգեպան. արքունի, ծերունի. մատանի, հովանի, լեզուանի. դեղնուց, սպիտակուց. հագուստ, պահեստ, պահուստ. ծնունդ, խառնուրդ:

25. Ա Ր Ե Ի Ա Մ Ա Ն Ո Ի Կ

I

Մի գեղեցիկ դարձնանային առաւօտ էր:

Արևը նոր դուրս էր եկել ու իր բարի լոյսը տուել Մասիս սարին: Մասիսի ձիւնապատ գագաթը սկսել էր այնպէս փայլել, փայլփլել, այնպէս կանաչ-կարմրին տալ, որ տեսնողի խելքը գնում էր: Մի ժամից յետոյ սարի զանազան մասերից քուլայ-քուլայ ամպեր բարձրացան և աջ ու ձախ, վեր ու վայր շարժուելով, մեծանալով ու փոքրանալով, փռուելով ու խմբուելով՝ զանազան ձևեր ստացան:

Այս հիանալի պատկերները ամենայն առաւօտ նկարուում էին Մասիսի վրայ, բայց ոչ ոքի ուշադրութիւնը չէին գրաւում:

Ոչ ոք ժամանակ չունէր նայելու, ոչ ոք ճաշակ չունէր հիանալու: Դա մի սովորական երևոյթ էր, որ շող-շողալով ամենքին իմաց էր տալիս, որ վեր կենան, իրանց բանին գնան:

Այգեպանն շտապում էր, որ շուտով այգին գնայ ու

անցած օրուայ կիսատ թողածն աւարտէ. տաւարածը տաւարն էր արօտ տանում. աղջկերքն ու հարսները դէպի աղբիւրն էին վազում. պառաւանները կերակուրի պատրաստութիւնն էին տեսնում:

Բայց այս անգամ մէկը կար, որ Մասիսին էր նայում, նրա փայլուն տեսքից հիանում ու զուարճանում:

Այդ մէկը մի մանուկ էր:

Մի առոյգ, գուարթ ու սիրուն մանուկ:

Մի ոսկեթել մագերով, նախշուն աչքերով մանուկ:

Նրա երեսն արևի նման լոյս էր տալիս, ձիւնի նման փայլում:

Նրա աչքերն արեգակի նման ճառագայթներ էին արձակում:

Նա կարծես հողեղէն չէր, այլ հրեղէն:

Նա հէնց իմանաս արեգակի ծնունդը լինէր, Արևի որդին:

II

Ամեն առաւօտ, երբ արևի շողքն ընկնում էր Մասիսի վրայ, Արևամանուկը պէտք է վեր կացած լինէր, որ մայր արևի առաջին ողջոյնը, առաջին բարի լոյսն ընդունէր:

Նա շատ էր սիրում ամպեղէն երևոյթների, ամպեղէն ձևերի վրայ նայել: Ամպերի շարժումները, նրանց ձևափոխութիւնները գրաւում, յափշտակում էին նրա ուշքն ու միտքը:

Այդ ամպերը շատ անգամ նրա աչքումը վիշապների կերպարանք էին ստանում և մէկ-մէկու կուլ տալիս: Երբեմն գազաններ էին դառնում ու իրար հետ կուլում:

Երբեմն դառնում էին ոչխարի հօտեր, ու մի լեռնաչափ հովիւ էլ՝ գերանաչափ մի սրինգ բերնին դրած, ածում էր:

Երբեմն դառնում էին մեծ-մեծ վրաններ, ու նրանց մէջ ներս ու դուրս էին անում վիթխարի հսկաներ:

Երբեմն դառնում էին զօրախմբեր ու իրար դէմ պատերազմում: Այդ լինում էր աւելի փոթորկի ժամանակ,

երբ որոտում էր երկինքը, փայլատակում էր կայծակը ու ամպերն իրար էին խփում:

Արևամանուկը ոչ միայն չէր վախենում այդ որոտմունքից, այլ բարձրանում էր մի քարի վրայ ու ամպերին հրամաններ էր տալիս, գոչելով.— յառաջ, յետ, անջ, ձախ, միասին, կարգով, արագ...

Ինչպէս տեսնում էք՝ մեր Արևամանուկը թէպէտ դեռ փոքր էր—հազիւ տասը կամ տասներկու տարեկան լինէր—բայց շատ սրտոտ էր ու սրամիտ:

Երևում էր որ ժամանակով մեծ ու երեկի մարդ պէտք է դառնայ: Այդպէս էին ասում բազմ գուշակողները, այդպէս հաւատացած էին ամենքը:

Բայց նա այժմ դեռ մի գառնարած էր:

III

Այս՝ ինչ որ ասում եմ, ո՛վ է իմանում, թէ մեզանից քանի-քանի տարի առաջ է եղել: Եթէ ասեմ հազար տարի, երկու հազար տարի, երեք հազար տարի՝ էլ քիչ կըլինի:

Այդ հին ժամանակներումը Մասիսի ու Արագածի արանքումը, ուր որ հիմա Արարատեան մեծ դաշտն է, ուր որ մեր Սուրբ Էջմիածինն է, Երևան քաղաքն է, Երասխ գետն է, Գեղամայ ծովն է՝ ահա այդ գաւառումը մի մեծ դիւղ է լինում, Արևան, թէ Արմաւան անունով, հաստատը չգիտեմ, և յատուկ տեղն էլ չեմ կարող ձեզ ասել:

Արմաւանի օդն ու ջուրը շատ մաքուր էր ու առողջարար: Նրա աղբիւրը քառասուն ակն ունէր, քառասուն տեղից բղխում էր ու յետոյ միանում, դառնում մի այնպիսի գետ, որ եօթը ջրաղաց էր պտըտեցնում: Բացի

դրանից՝ դիւղի հանդերն էլ լիքն էին անմահական աղբիւրներով:

Արմաւանի հայերը, թէ մարդիկ և թէ կանայք, բոլորն էլ գեղեցկադէմ, վայելչակազմ, ուժեղ ու բարձրահասակ էին: Գլխացաւ, փորացաւ, սրտացաւ, բկացաւ, ծաղիկ, կարմրուկ և ուրիշ բոլոր մեր տեսած ցաւերի անունը նրանք չէին լսած: Մարդիկը հիւանդ էին լինում միայն այն ժամանակ, երբ վիրաւորուած էին լինում գազանից կամ թշնամուց և կամ ծառից վայր ընկած: Նրանց կեանքը շատ երկար էր, շատ էին ապրում: Այնքան ապրում էին, որ շատ ապրելուց յոգնում էին: Չատ քիչ ապրողը՝ հարիւր տարի էր ապրում, բայց սովորաբար երկու-երեք հարիւր տարի էին ապրում ու միքանի անգամ ատամները փոխում, նոր ոյժ ստանում:

Ծերացած հայրը ունենում էր քսան, երեսուն գաւակ, երեք-չորս այդքան էլ թոռներ, մի այդքան էլ ծուռներ: Մի գերդաստանի, ընտանիքի մէջ մինչև երեք-չորս հարիւր հոգի էին լինում, բոլորն էլ իրար հնազանդ—ամենափոքրը՝ իւանից մեծին, և ամենքն ի միասին՝ մեծ հօրը:

Մեծ հայրը միւս բոլոր հայրերի գլխաւորն էր, գլուխն էր, և այդ պատճառով ասում էր հայրապետ, այսինքն հայրերի գլուխ, կամ նահապետ, որ միևնոյն նշանակութիւնն ունի:

Գերդաստանի բոլոր անդամները մի յարկի, մի ծածկարանի տակ չէին մնում, այլ ջոկ-ջոկ յարկերի ու ծածկոցների: Ամեն անգամ, երբոր մէկին պսակում էին՝ նրա համար առաջուց մի վրան էին գործում բրդէ կամ մագէ թեխից: Այսպէսով տարէց տարի շատանում էր վրանների թիւը: Վրաններն այն յարմարութիւններն ունէին, որ շարժական էին և ուր որ ուզում էին, տանում էին՝ ամա-

որ աւելի բարձր ու լեռնային տեղեր, ձմեռը՝ ցածր ու դաշտային: Քարաշէն տներ էլ ունէին, բայց հասարակ: Կրանք մի տեսակ ձմերանոցներ էին, աւելի անասունների համար, քան թէ մարդկանց: Միայն մեծ նահապետն էր ունենում լաւ քարաշէն տուն:

Մեծ նահապետը որ վախճանում էր, նրա մեծ որդիքը հեռանում էին միմեանցից և դառնում էին ջոկ-ջոկ նահապետներ: Նրանք երկիրն էլ էին բաժանում իրանց մէջ և ամեն մէկը մի ջոկ գաւառում էր բնակւում:

Իմ ասած ժամանակը նահապետներ շատ կային, բայց ամբողջ Արարատեան դաշտը, Երասխի ափերը, Արագածի արևմտեան ափերը, Գառնու և Հրազդան գետերի հովիտներն իրանց շրջակայ լեռներով մի նահապետի ձեռքին էին, և այդ նահապետն էր մեր Արեւամանուկի հայրը:

Արեւամանուկի հօր անունն էր Արեւամանեակ, բայց նրա որդիքն ու թոռները դժուարանում էին ասել «Հայր-Արեւամանեակ», որովհետեւ շատ երկար էր, այդ պատճառով ասում էին՝ «Հայր-Մանեակ»: Արեւամանուկին էլ չէին ասում Արեւամանուկ, այլ «Արմիկ» կամ «Արամիկ»:

IV

Ահա այսպէս մեր սիրելի Արեւամանուկը Արեւամանեակ նահապետի որդին էր:

Դեռ եօթը տարեկան հասակում նրա թիկունքն ու կուրծքն այնքան լայն էին ու մէջքն այնքան բարակ, որից երևում էր, որ նա մի փոքր առիւծ էր, որի նմանին մեր հէքեաթներումը ասում են՝ «առիւծի ձագ», կորին առիւծի: Նրա աչքերը խոշոր-խոշոր և կրակոտ էին, երկայն թերթերունքները մինչև վարի կոպերն էին հասնում, գլխի մագերը խիտ ու երկայն:

Երբոր Արեւամանուկը ծնւում է, նրանից յետոյ նրա մայրը երկար ժամանակ երեխայ չէ բերում, այդ պատճառով նրան եօթը տարի շարունակ ծիծ է տալիս և ծծից չի կտրում: Ամբողջ օրը խաղում էր Արեւամանուկը, բայց հէնց որ ճաշելու ժամանակը գալիս էր, նա առաջ մի նախաճաշիկ էր անում մօր ծծովն ու յետոյ ճաշն ուտում. մէկ էլ ճաշելուց յետոյ էր վրայ ընկնում մօր ծծին ու բերանը քաղցրացնում. գիշերն էլ մօր ծոցումն էր քնում և ամեն զարթնելիս՝ ծիծը բերանն էր առնում:

— Բաւական է, որդի. էլ ինչ կայ, որ ինչ ծծես, ծծերս ցամաքել են, — ասում էր շատ անգամ մայրը, բայց էլի ծիծը դնում էր բերանը և գլուխը շփելով՝ քնացնում: Արեւամանուկը սիրում էր և կովի ծիծը ծծել:

Չատ անգամ, երբոր հարսները կովերը կթելիս էին լինում, նա անցնում էր միւս կողմը և կովի ծծերից մէկը բերանն առնում, ծծում: Հարսները քթին խփում էին, որ յետ քաշուի, բայց նա էլ ջգրու արձակում էր հորթի կապը, խփում էր կովին ու այսպիսով ինքը յաղթում էր հարսներին և ուզածի չափ ծծում: Պատահում էր, որ մինչև կովի կթելը՝ ինքը արդէն ցամաքեցրած էր լինում ծծերը և խեղճ հորթին էլ չէր լինում բաժին թողած: Կերակուրներից նա ամենից շատ սիրում էր իւղն ու մեղրը: Իւղը նա կաթի պէս էր խմում, իսկ մեղրահացը գաթի պէս ձեռքն առնում կծոտում:

Էլ ինչ ասիլ կ'ուզէ ուրեմն, որ ով տարով կըմեծանայ, մեր Արեւամանուկը օրով էր մեծանում ու զօրանում: Դեռ տասը տարեկան հազիւ կըլինէր, այնպէս էր աճել, զարգացել, որ տեսնողը կարծում էր, թէ առնուազն տասներհինգ կամ տասնըվեց տարեկան կըլինի: Բայց երբ դառաւ տասներհինգ տարեկան, արդէն մի կատարեալ շինարի ծառ էր ու էլ իւր հասակին վայել չէր համարում

իւր տարիքն ունեցող մանուկների հետ խաղալ, այլ քսան-
երեսուն տարեկանների հետ էր խաղում, նրանց հետ
մրցում և ամեն տեսակ մարզմունքների մէջ էլ յաղթում
էր ամենքին:

V

Արմաւանի երեխայքը շատ ուշ էին սկսում տնային
հոգսերին մասնակցել: Մանուկները դառնում էին տասնը-
հինգ-քսան տարեկան, բայց դեռ էլի համարում էին
տղայ, այսինքն երեխայ: Մինչև տասնըչորս-տասնըհինգ
տարեկան դառնալը ոչ մի պարապմունք չէին ունենում,
բացի ուտելուց ու խաղալուց:

Նրանց սկզբնական ուսումն ու կրթութիւնն էլ խաղն
էր: Եւ պէտք է ասենք, որ պակաս ուսում չէր և շատ էլ
լաւ էր: Լաւ էր նրանով, որ մեզ նման վաղօրօք չորս
պատի մէջ չէին փակում ու կորցնում իրանց առողջու-
թիւնը. մէկ էլ նրանով որ նրանց խաղերն անմիտ ու անօ-
գուտ խաղեր չէին: Նրանք իրանց խաղերով աւելի լաւ
էին պատրաստում իրանց ապագայ գործունէութեան,
ապագայ պարսպմունքների համար, քան թէ հիմա մենք:

Նրանց հարկաւոր էր լինել ուժեղ, ճարպիկ, սրամիտ,
հնարագէտ, առաքինի. պէտք է իմանային լաւ ձի հեծ-
նել, լաւ վագել, լաւ լողալ, ծառերի վրայ մագլցել, պա-
ռակների ու ժայռերի վրայ բարձրանալ, մեծ ոստիւննե-
րով ցատկել, սուր ու նիզակ գործածել, վահանով պաշտ-
պանուել, ուղիղ պարսատիկ ու նետ ձգել. պէտք է իմա-
նային անասնապահութիւն, վար ու ցանք, փայտաշու-
թիւն, քարտաշութիւն, դարբնութիւն... և այս բոլորը
այն ժամանակուայ երեխայքը սովորում էին խաղալով:

Նրանց զիշերուայ խաղերն ուրիշ էին, ցերեկուանը
ուրիշ, ամառուանը ուրիշ, ձմեռուանը ուրիշ. ուրիշ էր
տղերանց խաղը, ուրիշ էր աղջկերանցը: Ամեն տեղի,
ամեն դէպքի, ամեն ժամանակի յարմար խաղեր ունէին:

Խաղում էին ամենախիստ կարգապահութեամբ:

Եթէ խաղացողները լինում էին մինչև հարիւր հոգի,
էլի այնպէս կարգով էին խաղում, որ ոչ մի անկարգու-
թիւն չէր պատահում, և եթէ պատահում էլ էր երբեմն,
մեղաւոր երեխային իսկոյն հեռացնում էին իրանցից, որ
մեծ պատիժ էր համարում:

Խաղերի մեծ մասը խմբով էին խաղում: Առաջ եր-
կուսին մայր էին նստեցնում, միւսները ձագեր դառնում:
Ձագերը զոյգ էին դառնում և վիճակով ընկնում մէկը մէկ
և միւսը՝ միւս մօրը: Այսպէսով բոլոր խաղացողները դառ-
նում էին երկու խումբ, ամեն մէկը իւր մօր հովանաւօ-
րութեան և պաշտպանութեան տակ: Մայրը իւր ձագերից
ամեն մէկի պաշտօնն իրան հասկացնում էր, և նրանք
պիտի կատարէին իրանց մօր պատուէրը ամենայն ճշտու-
թեամբ և ճարպիկութեամբ: Այս խաղերի մէջ շատ լաւ
սովորում էին պաշտպանուելու և յարձակուելու կերպերը.
սովորում էին շարքով կանգնել, շրջան կազմել, խմբուել,
ցրուել, մէջք մէջքի տալ, վայր թափուել, չորեքթաթ վա-
զել, ծեծի զիմանալ, հակառակ խմբի բոլոր շարժմունք-
ները զիտել, նրա մտադրութիւնը նախագուշակել:

Այս խաղերի մասին էլ ես չեմ ուզում երկարացնել
խօսքս: Դուք ինքներդ, եթէ գիւղի երեխայք էք, կարող
էք ասել, թէ ինչ տեսակ խաղեր գիտէք. միայն պէտք է
զիտենաք, որ իմ ասած հին խաղերի կէսի կէսն էլ չկայ
հիմա, և ինչ էլ որ կայ, այն ժամանակուայ եղածի ստուերն
է և ոչ իսկականը: Բայց ինչ որ լինեն, դրանք էլ են
հարկաւոր և շատ բաւական են մեզ:

Մեր Արեամանուկը խաղալ շատ էր սիրում: Պառաւ-
ներն ասում էին, որ նա մօր արգանդումն էլ խաղալիս է
եղել, և սուտ չէին ասում: Բոլոր խաղերի մէջ նա այն-
պէս շուտ ճարպիկացաւ, որ էլ ձագ չէր դառնում, այլ
իրանից մեծերի վրայ էր մայր նստում, և ամեն երեխայ
աշխատում էր, որ իրան վիճակուի, իրան ընկնի նրա ձագը
դառնալ, նրա գօրեղ պաշտպանութեան տակը գտնուել:

VI

Ան այս աստիճան զօրացած էր մեր Արեամանուկը,
երբոր սկսեց տաւար գնալ: Տաւարումն էլ երկու թէ երեք
օր միայն փոքրութիւն արաւ. շուտով տաւարածապետ
դառաւ, այսինքն տաւարածների գլխաւոր: Տաւարածա-
պետ լինելը հեշտ բան չէ. նա պէտք է ամենից գօրեղը
լինի և ամենից ճարպիկն ու սրտոտը:

Ճշմարիտ է, նրա գործը հեշտ էր նրանով, որ պիտի
նստէր սառն աղբիւրների մօտ, հով ու գով տեղերումը,
և միւսներին հրամայէր, որ տաւարը մակաղից դուրս անեն,
գոմէշները՝ ցեխերից. այս կողմը քշեն, այն կողմը տա-
նեն, յետ տան, ժողովեն, ականեն. բայց և դժուար էր
նրանով, որ եթէ տաւարներից մինը կորչէր, նա պիտի
ման գար, գտնէր, գող ու գազանի ճանկերից փրկէր: Իսկ
գազաններ այդ ժամանակ շատ ու շատ կային. հիմա այն-
քան գայլ ու աղուէս չկայ, ինչքան որ այն ժամանակ
քաւթառներ ու փալանգներ (վազրներ) կային: Արեամա-
նուկը միքանի շարաթ շարունակ շատ լաւ պահեց տա-
ւարը, այնպէս որ ոչ մէկի քիթը չարնեց, բայց ասած է.
«Տատն ամեն օր քաթայ չի թխիլ»:

Մէկ անգամ մի եզը կորցրեց. շատ ման եկաւ, վեր-
ջը մի գոռոցի ձայն հասաւ ականջը: Մինչև ինքը ականջ

կրղնէր, որ տեսնէր՝ որտեղից է գալիս ձայնը, իւր քաջ
շները, Խեղդանն ու Կտրանը, աւելի շուտ իմացան տեղը
և նետի պէս թռան դէպի ձայնը: Գոռոցը հասարակ բա-
ռաչ չէր. այդ ձայնը հանում են միայն գազանների ճանկն
ընկած ժամանակը, և այդ գիտեն ինչպէս տաւարներն ու
մարդիկը, նոյնպէս և շները:

Արեամանուկը ոչ մի գէնք չունէր, բացի մի հաստա-
գլուխ մահակից: Մահակը ձեռին՝ վազեց շների յետևից
և նրանց գտաւ մի ձորակի մէջ հաջելիս: Հեռուից նկա-
տեց, որ մի գազան վայր է ձգել ահագին եզանը, թան-
թուլները դրել նրա մէջքին, իսկ գլուխը դէպի շները
ծռած, այնպէս կատաղի կերպով նայում էր, որ աչքերից
կրակ էր թափուում: Շները հաջում էին հեռուից, պոչները
ներս քաշած, և սիրտ չէին անում գազանին մօտենալ:

Արեամանուկն էլ չմտածեց, թէ ինչ պէտք է անէր.
նա սաստիկ բարկացաւ շների վրայ և գոռաց. «Խեղդան,
խեղդիր, Կտրան, կտրիր», ու ինքը մի ճարպիկ ոստիւնով
թռաւ ընկաւ գազանի մէջքի վրայ ու բռնեց նրա վզիցը:
Այդ տեսնելով՝ շները սիրտ առան ու բռնեցին գազանի
յետքից: Գազանը բարկացաւ և ցատկեց տեղիցը. բայց
նրանից պոկ չեկան ոչ Արեամանուկը և ոչ շները: Գա-
զանն աւելի կատաղեց. երեսը շրջեց, բաց արաւ ահագին
ռեխը և ուզում էր Արեամանուկի գլուխը բռնել ու փրշ-
րել. բայց սա իսկոյն ձեռքը ձգեց գազանի բերանն ու
եզուի տակիցը այնպէս պինդ բռնեց, քաշեց, որ գազանի
լիթանթուլները թուլացան և նա սկսեց խոխոացնել: Երբ
գազանը խեղճացաւ, թուլացաւ, Արեամանուկը նրան իւր
տակն առաւ, աջ ոտքը նոյնպէս կոխեց նրա բերանը և
երկու ձեռքով քաշեց նրա լեզուիցը: Այդ միջոցին Խեղդանը
բռնեց գազանի բկիցը, Կտրանն էլ փորատակերիցը: Այս-
պէս միացած ուժով գազանին անշնչացրին, սատկեցրին:

Քափ ու քրտնքի մէջ կորած, յետ քաշուեց Արեւամանուկը և նոր տեսաւ, թէ ինչ վիշապ էր իւր սպանածը: Վագր էր, մի ահագին ու քաւթառ վագր, որ բոլոր շրջակայքի վրայ իշխում էր: Նրա երկիւղից ոչ ոք չէր համարձակուում տաւար կամ ոչխար տանել այն տեղերը, ուր որ տարել էր Արեւամանուկը: Ամբողջ գիւղերով աշխատում էին նրան սպանել, բայց չէին կարողանում:

Եզր վազուց արդէն շունչը փչել էր: Անիրաւ գազանը մի հատ հարուածով կոտորել էր նրա մէջքի սեւը և մի ծուէն կաշի հանել:

Արեւամանուկը մաշկեց գազանն ու մորթին քաշ տարով՝ գնաց տուն: Նրա այս քաջագործութեան համբաւը շուտով տարածուեց ամեն տեղ: Տասնըհինգ տարեկան հասակում վագր խեղդել—հեշտ բան չէ: Բայց ով որ իմանում էր, թէ այդ քաշութիւնը Արեւամանուկն էր արել, չէր զարմանում, այլ ասում էր՝ նա կարող է առիւծի բերանն էլ ճղել մեն-մենակ, առանց շների օգնութեան:

Բառեր՝ գագաթ—вершина. երևոյթ—явление. տաւարած—տաւար արածացնող, պահող. արօտ—արածելու տեղ, հանդ, пастбище, выгонъ. հրեղէն—красный, огненный. գրաւել—привлекать. յափշտակել—члбнять, восхищать. սրինգ—свирель. վրան—палатка, кибитка. վիթխարի—մեծ, ահագին, гигантский, исполинский. հսկայ—богатырь. գորախումբ—полкъ.

Գաւառ—уѣздъ. թոռ—внукъ. ծուռ—правнукъ. ձմեռանոց—зимовникъ. մրցում—конкуренція. մարզմունք—упражнения. առաքինի—доблестный, добродѣтельный. մազլցել—лазить, карабкаться. պառակ—ոչխարների բակ, овчарня. ոտտին—прыжокъ. ցատկել—прыгнуть. նիզակ—копье. վահան—щитъ. պարստարիկ—праца. նետ—стрѣла. անասնապահութիւն—скотоводство. կարգապահութիւն—дисциплина. հովանաւորութիւն—покровительство. պաշտպանութիւն—защита. պաշտօն—служба, должность. պա-

տուէր—приказъ. ճշտութիւն—точность. ճարպիկութիւն—ловкость. դիտել—наблюдать. նախագուշակել—предугадать.

Մակաղ—եաթաղ, ոչխարների պառկելու տեղը. փալանգ—վագր, тигръ. քաւթառ—гѣна. մահակ—ղազանակ, дубина. թանթուկներ—թաթեր, лапы. ուխ—пастъ. մէջքի սեւը—ողնաշարը. ծուէն—սրկուածք, կաշուի կամ մսի ծիւծիւ արած կտոր:

26. Մ Ա Ր Գ Ը Ե Ի Հ Ր Է Զ Ը

(Հ է ք ե ա թ)

Ա

Չատ տարի առաջ՝ հին ժամանակը, երբ հրաշքներով լի էր աշխարհքը, Իւր ամուսինով և զաւակներով Ապրում էր մի մարդ իւր առուտուրով: Ուրախ ու գուարթ էր նրրա կեանքը, Պատճառ՝ միշտ ոսկով լի էր քսակը. Բայց յանկարծ բաղդը երես դարձրեց, Եւ մեր խեղճ մարդ բոլորը կորցրեց՝ Ուրախ կեանք, և՛ փառք, և՛ հարստութիւն, Եւ նրրանց հետ էլ քողցր առողջութիւն. Ընկաւ անկողին, խիստ հիւանդացաւ, Ոյժ և զօրութիւն նրանից հեռացաւ, 2էր կարողանում ոտի վրայ կանգնել, Մինչև որ նրրան իւր կինը չօգնէր:

Դժբաղդ-տարաբաղդ նրրա խեղճ կինը Մտիպուեց կերակրել այժմ իւր տունը. Գիշեր ու ցերեկ պէտք է աշխատէր, Որ իւր որդիքը սովից ազատէր:

Ամիս ամսի վերայ այսպէս անցկացաւ,
 Վերջապէս կինը իսպառ ձանձրացաւ.
 «Ի՞նչ ես վայր ընկել, ասում է մարդուն,
 Դիւիս ցաւ դառել, խըլել ես իմ քուն:
 Մինչև երբ պէտք է այսպէս շարշարուեմ,
 Կեանքս մաշելով ես քեզ կերակրեմ.
 Վեր կաց, մարդ ես, գնան, գլուխըդ քարին տուր,
 Եւ որդոցդ համար ճարիր կերակուր»:
 Պատասխան տուեց խեղճ հիւանդ մարդը.
 — Բաւական է ինձ իմ դառը վիշտը.
 Քանի ունէի, երբ բան խնայեցի.
 Առողջ ժամանակ երբ ծոյլ մընացի.
 Իսկ այժմ աղքատ եմ և մարմնով տրկար.
 Խըղճան, մի տանջիր դու ինձ անդադար:
 Բայց կինը երկար էլ չըհամբերեց
 Եւ հիւանդ մարդուն տանից դուրս արեց.
 «Քրնան, ուր կ'ուզես, գըլխիցս հեռացիր.
 Դու իմ խեղճ անձը լաւ չարշարեցիր.
 Հիմա ինչքան էլ լաս ու աղաչես,
 էլ տուն չեմ թողնիլ, քանի աղքատ ես»:
 — Լաւ, ասաց մարդը ձայնով տըխրագին,
 Կերթամ կըկորչեմ, ո՞վ դու անգուժ կին,
 Կըտոր հաց, գոնեան, տուր, հետըս առնեմ,
 Որ ճանապարհին քաղցած չըմեռնեմ:

Բ

Կինը դուրս բերեց, տուեց երկու հաց.
 Եւ մեր խեղճ մարդը հեռացաւ, գընաց,
 Իւր չար բաղդիցը գանգատ անելով,
 Թողեց իւր տունը անհաստատ քայլով:

Ինքն էլ չըզիտէր, թէ ուր էր գնում.
 Միայն միշտ առաջ քայլում էր տըրտում.
 Վերջը դադրելով մի քարի վըրայ
 Նըստեց, որ սակաւ մի հանգըստանայ:
 Այնտեղ նըկատեց՝ որ ճանապարհին,
 Նըանից ոչ հեռու ընկած էր գետնին
 Մի մազից հիւսած երկար սև պարան,
 Որ նա վեր առաւ, ասելով այս բան.
 «Սա ինքնըստինքեան մի չընչին բան է,
 Բայց խեղճիս համար շատ թանկագին է»:
 Այսպէս ասելով պարանն փաթաթեց
 Եւ իբրև թանգ բան ծոցումը պահեց:
 Յետոյ, սակաւ ինչ հացով ու ջըրով
 Իւր տրկար մարմնին զօրութիւն տալով,
 Նորից վեր կացաւ, կամացուկ քայլով
 Առաջ ընթացաւ նոյն ճանապարհով:

Այդպիսով անցաւ նա բաւական տեղ,
 Մինչև որ հասաւ մի աղքատիկ գեղ,
 Ուր անց կենալիս՝ տեսաւ շատ հաւեր:
 Հաւերից մինը հանդարտ նըստած էր
 Կիտած աղբի վըրայ ու ձու էր ածում.
 Եւ մեր խեղճ մարդը դըրեց իւր մտքում,
 Որ բռնէ նըան ու հետը տանէ,
 Միքանի շահով քաղաքում ծախէ:
 Ահա այդ մըտքով նա կամաց-կամաց,
 Զու ածող հաւին ըզգոյշ մօտ գնաց,
 Բայց հէնց այն կողմը իւր ձեռքը մեկնեց՝
 Վեր թռաւ հաւը և մէկ ձու թողեց:
 Թողած ձուն իսկոյն վեր առաւ մարդը,
 Դըրեց զըպանը, օրհնեց իւր բաղդը.

—է՛հ, փառք Աստուծոյ, ասաց ինքն իրան,
Այս մէկ հաւի ձուն, սա էլ է մէկ բան:

էլի առաջ գնաց մի կարճ ժամանակ,
Վերջապէս տեսաւ մի փոքրիկ գետակ,
Որ դուրս էր բերլսում մօտիկ անտառից,
Մերթ հանդարտ գնալով, մերթ փրփրալից:
Յոգնած, վաստակած մեր մեղաւորը
Չատ ուրախացաւ, երբ տեսաւ ջուրը.
Իսկոյն մօտ գրնաց, որ պարզ ցուրտ ջրով
Փոքր ինչ հովանայ, մէջ լողանալով:
Ջրի աւազոտ ափերի վրայ,
Նստոտած էին միքանի կրիայ.
Մօտեցող մարդուն երբ նրբանք տեսան,
Չտապով վազեցին, ջուրը թափուեցան:
Միւսները նրման շուտ հասնել ջրին
Չըյաջողուեցաւ նրբանցից մէկին:
Մարդը մօտ գնաց, վեր առաւ նրբան,
Իւր գրպանի մէջ տրեց բնակարան:
Ինքն էլ լողացաւ, հագաւ շորերը,
Եւ յետոյ գնաց դէպի անտառը,
Որ շատ հեռու չէր, և մի ժամի մէջ
Արդէն գրնում էր խիտ անտառի մէջ:

9.

Չատ գրնաց, թէ քիչ, վերջապէս նըստեց
Մի ազրիւրի մօտ և շատ մըտածեց,
Թէ ինչպէս անէ, որ իւր խղճալի,
Անբաղդ գրութիւնն ուղղէ մի կերպի:

Յանկարծ զըզրրոց բոլոր անտառը,
Թընդաց, որոտաց հովիտ ու լեռաը,
Եւ հանդէպ լեռան սև ու մութ այրից
Դուս եկաւ մի հրէշ, որ հին դարերից
Բնակոււմ էր այնտեղ և սպանում, լափում,
Ով այրի մօտով անցնել չէր վախում...
Ահա այդ հրէշը դուրս եկաւ այրից
Եւ խեղճ մարդու վրայ գոռաց հեռուից.
«Բարով քեզ, բարով, դու համեղ կտոր,
Որին կ'ընդունէ իմ պատուական փոր.
Արդէն կըլինի մի ամբողջ ամիս,
Որ ես չեմ կերել մարդու անոյշ միս»:

—Այդ ինչ խօսքեր են, գարշելի գազան...

Դու յանդրգնում ես ասել ինձ այդ բան.
Ապա այդտեղ կաց և դու կրտեսնես,
Ո՛ւր կըշրպլըրտեմ մարմնիդ երկու կէս:
Ասաց և անվախ մօտ գրնաց հրէշին
Եւ խիստ բարկացած նայեց երեսին:

«Ոչ որ մինչև այժմ—գոչեց գազանը—
Չէ համարձակուել ասել այդ բանը
Ինձ, որի ձեռքից դեռ մինչև այսօր
Ազատ չէ մնացել ոչ մէկ մեղաւոր:
Բայց որովհետև մեծ-մեծ բըրդում ես,
Արի մեր ոյժը փորձենք դու և ես.
Ե՛կ գօտեմարտենք, և ով որ յաղթուի,
Թող նա յաղթողին կերակուր լինի»:

—Թէպէտ այդ բանում ես քեզ կըյաղթեմ,
Եւ մինչև վիզըդ գետին կըխըրեմ,

Բայց քեզ կարող եմ ևս աւելի
Հասարակ կերպով յաղթել, գանձելի:

«Լաւ, համաձայն եմ, ցոյց տուր շքնորհքդ
եւ իսկոյննեթ կատարիր խօսքըդ»:

— Ի՞նչ ես շտապում, ասաց նրան մարդը,
երեք բան կ'անեմ, թէ կ'անես հատր,
ես այն ժամանակ քեզնից յաղթուած եմ,
Իսկ եթէ չանես, գլուխըդ կըջարդեմ.
Մէկ մազ ես հանեմ, մէկը դո՛ւ հանէ,
Չափենք ու տեսնենք՝ ում մազն երկայն է.
Եւ ո՞վ աւելի երկայն մազ ունի,
Թո՞ղ նա սեր մէջը յաղթողը լինի:

Թէ որ կարենաս ինձպէս չոր քարից
Գոյն-գոյն ջուր քամել, դու յաղթել ես ինձ:

Եւ ում մարմնի վրայ մեծ միջատ լինի,
Թո՞ղ որ նա միւսի գըլուխը ջարդի:

«Լաւ», ասաց հրէշը ու մի մազ հանեց
եւ ուրախ-ուրախ մարդուն դէմ արեց:
— Այդ է— ասաց սա— և հանեց ծոցից
Գլտած պարանր հիւսած սև մազից:

Հրէշն երբ տեսաւ հիւսած պարանր,
Ահից, գարմանքից քաց մնաց բերանը,
Բայց իսկոյննեթ նորից սիրտ առաւ
եւ խիստ կատաղած մի քար վեր առաւ
Ու երկու ձեռքով այնպէս պինդ սեղմեց,
Որ աւազի պէս նըրան փըշըրտեց:

Մարդն էլ իւր կողմից մէկ քար վերցրեց
Ու հրէշից ծածուկ գրպանից հանեց
Հաւից խլած ձուն, և հէնց որ սեղմեց,
Իսկոյն երկու գոյն հիւթը դուրս ծորեց:

«Այդ երկու փորձով— կանչեց հրէշը—
Գու ինձ յաղթեցիր, ցոյց տուր ուրիշը»:

Մարդը դուրս հանեց գրպանից կրիան՝
— Ահա միջատըս, ասաց, գանձ դազան,
Ցոյց տուր ինձ իսկոյն սրա հատր, տեսնեմ,
Թէ չէ գըլուխըդ երկու կէս կ'անեմ...
Ո՛ւր ես փախչում, էյ. չէ, կաց, գանձելի,
Կաց, որ ընդունես մահ սարսափելի...
Բայց լաւ իմացիր, ուր կ'ուզէ գընաս,
Երբէք ինձանից չես մնալ անմնաս:

Դ

Իրաւ որ հրէշը, սաստիկ զարմացած
Մարդու արարքից, իսկոյն փախաւ գնաց:

Մա էլ այն կ'ուզէր: Ուրախ մտաւ այրը,
Անցաւ մի ծայրից մինչև միւս ծայրը.
Տեսաւ լի արկղեր ոսկով, արծաթով,
Գոյն-գոյն ակներով, մարգարիտներով.
Ախոռների մէջ սիրուն ձիաներ
Պատրաստ էին նրա տանել հարուստ բեռ:
Նա էլ ժամանակ դուր չըկողքըրեց,
Գլտած գանձերը ձիերին բարձեց,

Գուրս եկաւ այրից, փառք տուեց Աստուծուն
 եւ պատրաստուում էր դառնալ դէպի տուն,
 Երբ յանկարծ տեսաւ հեռուից հրէշին
 Վազելիս դէպ՝ այր, մի աղուէս ուսին:

Ն

Բայց թող դեռ պատմեմ, թէ ինչպէս եղաւ,
 Որ հրէշը յանկարծ կրկին յետ դառաւ:

Մարդուց փախչելով կարճ միջոցի մէջ,
 Հասաւ հեալով մինչ անտառի վերջ,
 Ուր մի կաղ աղուէս պատահեց նրբան
 Ու գլուխ տալով՝ ասաց նա այս բան.
 «Բարով քեզ, բարով, իշխան անաւոր,
 Գու մեր անտառի հօր թագաւոր.
 Բայց ինչի, ասա՛, այդպէս տըրտում ես,
 Խնդրում եմ վիշտըդ ծառայիդ յայտնես.
 Գուցէ կարող եմ մէկ բանով պէտք գալ
 եւ քո տրտմութեան շուտով վախճան տալ:

Հրէշն կարճ կերպով, մի քանի խօսքով
 Պատմեց աղուէսին, թէ ինչ փորձանքով
 Ստիպուած է փախչել, թողնել տուն ու տեղ,
 Յաղթուած մի մարդուց իրանից զօրեղ:

«Այդ ինչ եմ լսում, կանչեց աղուէսը.
 Թոյլ, անգոր մարդուց ո՞նց պիտ՝ քեզ պէսը
 Փախչի, վախենայ, թողնէ տունը, գնայ.
 Ասա՛, ինչ կ'ասէ, ով այդ իմանայ:
 Հաւատո՞ւ ինձ, տէր, նա քեզ խաբել է,
 Իւր հնարքներով աչքըդ կապել է.

Ե՛կ, դու ինձ լրսիր, իսկոյն յետ դարձիր,
 Ձեռք ընկած որսը զուր մի կորցընիր:
 Քանի դեռ ուշ չէ, շուտ արա, գընանք.
 Գիտեմ՝ պատուական ընթրիք կ'ունենանք.
 Չատ ցանկանում եմ մարդու միս ուտել,
 Պատճառ, այս ոտըս մարդիկ են կոտրեր:

Աղուէսի խօսքերն հրէշը լսելով՝
 Իսկոյն յետ դարձաւ, արագ քայլերով
 Վազեց դէպի այր: Բայց ճանապարհին
 Աղուէսն յետ մընաց ու խնդրեց հրէշին
 Որ յետ չթողնէ իւր կաղ ծառային՝
 Չատ ծանր բեռ չէ, շալակէ ուսին.
 Այդպէս շալակած—ինչպէս փոքր առաջ
 Արդէն ասացի—հրէշը քաջ-քաջ
 եւ արագաքայլ դէպ՝ այրն էր վազում,
 Ուր մարդը կանգնած նրան էր սպասում:

Սա մէկ ըոպէում իւր կտրուկ լսելքով
 Արդէն որոշեց, թէ ինչ հընարքով
 Այս երկրորդ անգամ ազատուի հրէշից,
 եւ այս պատճառով գոչեց հեռուից.
 —Ա՛յ դու խաբերայ, անպիտան աղուէս.
 Այսօր ինձանից անշուշտ մահ կ'առնես.
 Հաւանոցումըս քեզ որ բըռնեցի,
 Այն պայմանով միայն կեանքըդ խնայեցի,
 Որ դու ինձ համար երկու հրէշ բերես.
 Գու էլ խոստացար: Այժմ, սեւերես,
 Այսքան սպասեցի, միայն մէկն ես բերում.
 Գա առանց քեզ էլ ինձ էր պատկանում:

Հրէշըն երբ լըսեց մարդու խօսքերը,
 Բիզ-բիզ կանգնեցան նըրա մագերը.
 Ճորամանկ աղուէս, որոտաց, մեռիլ,
 Գու միայն այն մտքով ինձ այստեղ բերիլ,
 Որ երկըրդ անգամ սրա ձեռը մատնես,
 Որից մէկ անգամ հագիւ պըրծայ ես»:
 Ասաց ու բռնեց աղուէսի ոտից
 Եւ սաստիկ ուժով նետեց իրանից,
 Իսկ ինքը փախաւ: Մարդը ազատուեց,
 Ծունկ չոքեց իսկոյն, Տիրոջ փառք տուեց.
 Յետոյ վեր կացաւ այնպէս ուրախ-զուարթ,
 Կարծես թէ երբէք չէր ցաւել մի մատ.
 Բարձած ձիաններն գըտած զանձերով
 Իրարու կապեց և ուրախ սըրտով
 Հեծաւ ձիու վըրայ ու կամաց-կամաց
 Առաջ քըշելով դէպի տուն զնաց:

Հ Ա Տ Ո Ւ Ա Ծ Ե Ր Կ Ր Ո Ր Դ

ԿԵՐԵՐԿՐԱԿԱՆ ՅՕԳՈՒԹՅՆԵՐ ԵՒ ՆՐԱՆՑ ՀԱՄԱԳՈՏԱՍԽԱՆ
 ԶԱՓԵՐԵՐԱԿԱՆ ԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

27. ԳԱՐՆԱՆ ՍԿԻՉԲԸ

Զատիկից յետոյ Արարատեան նահանգում ով լինի,
 աչքին մի նոր բան կ'երևի. բոլորը ծառ ու տունկ է.
 կանաչները նոր դուրս եկած, ցնծին են տալիս այգիների
 ափերումը. ուռի ծառերը՝ բաց արած իրանց լեզուակ
 տերևները, գարնան մեղմ քամուց խշխշալով՝ իրար են
 դիպչում, հէնց իմանաս՝ իրար բարևում են. պտղատու
 ծառերն իրանց կարգին՝ որը կոկոնել է, կարծես շարած
 մարգարիտ լինի, որն էլ ծաղկել է եօթանասուն տարե-
 կան ալեորի նման: Մանուշակն ու յասմիկը իրանց անուշ
 հոտերով քաղցը քուն են բերում այգու մէջ գըօսնողին.
 մանուշակը պզտիկ հարսի կամ համեստ աղջկայ նման
 գլուխը կախ է գցել, մտել է խոտերի տակը, որ մի գու-
 ցէ երևալը հպարտութիւն համարուի. իսկ յասմիկը, իւր
 թփի վըրայից ճիթ-ճիթ կախ ընկած ու հոտով աշխարհքը
 լցրած, հէնց իմանաս թէ կանչում է անցկացողին, որ
 առանց իրան ու իր պարկեշտ քրոջը տեսութիւն գալու,
 շանց կենայ, չգնայ: Վարդն էլ ձմեռուան մերկութիւնից
 դուրս եկած՝ հագել է կանաչ-ատլաս շորեր և իւր ոսկէ
 կոճակի նման կոկոններովը իմաց է տալիս, թէ ես ու-
 դարկել եմ ինձանից առաջ իմ քոյր մանուշակին, որ ձեզ

ուրախացնէ, մինչև որ ես էլ կըգամ իմ մէկէլ ընկեր ծաղիկների հետ:

Այսպէս ամեն բան իրանց կարգին ընկած՝ մեծ ուրախութիւն էին բերում մարդու վրայ Կարմիր կիրակի օրուան առաջին շաբաթ օրը: Մարեակներն էլ՝ ծառի ճղներին կանգնած, կարմիր արեգակի դիմացը, հազար ու մի տեսակ ճլվրացնում էին ու իրանք ածում, իրանք պարում:

28. ԳԱՐՆԱՆԱՄՈՒՏ

Քեզ ողջոյն գուարթուն,
Առուգահասակ գարուն,
Քեզ ողջոյն բիւր անբուն
Տալիս է հայոց Տուն:

Անուշաւանի սօսիք տերևով,
Ծրտերն ծառից իրանց ճռուողով
Օրհնում են գալըդ, երկնքի դեսպան,
Դու ես մեր կեանքի պաշար ու պաշտպան:

Երբ հեզիկ մօտեցար Մասիսի սարերին,
Բքածին ամպերը տարագիր գնացին.
Հին լեռը բացեց իւր թաւոտ կուրծքը.
Քեզ կանաչ դիպայ սփռեց հովիտը.
Սիրահար սոխակը իւր վարդի յետքից
Վազեց Արարատ՝ շինել իւր բունը...

29. Մ Ա Ր Գ Ն Ա Լ Ը

Երբ գարունը բացում է, հայ գիւղացիք սարն են տանում տաւարը: Աղբիւրների գլխին, ծաղիկների մէջ

վրաններ են տնկում և տաւարը ներս անում այս անմահական դրախտը: Առաւօտը, երբ անկողնիցդ վեր ես կենում, հազար սարի ծայրին ամպն ու ծուխը միմեանց հետ խառնուած՝ երկինք են բարձրանում ու ցօղը անձրևի հետ նստում է մարդկանց շորերի ու երեսների վրայ: Կանայք կթի տաւարի հետ են՝ կաթն են ժողովում, իւղ ու պանիր շինում. տղամարդիկ տաւարն արօտ են քշում, կամ բուրդն ու գործուածքը, իւզն ու պանիրն են տանում փողոց, ծախում, իրանց տան պակասութիւնը լրացնում:

Էլ ինչ ասել կ'ուզէ, որ հարս ու աղջիկ այստեղ կուշ ու ձիգ անելով չեն ման գալիս կամ երեսները կաշնում, ինչպէս տանը: Այստեղ մէկ ընտանիքի պէս են և ում օբէն (վրանը) մտնես, ամենքն առողջ, ուրախ ու գուարթ են. այն օդի ու ջրի մէջ, այն ծաղկի ու կանաչի հոտն ու համն առնողի հոգին ու գոյնը ինչ կըլինի ապա: Երբ սարումը հիւր է պատահում, էլ շաբաթով ու ամսով չեն թողում, որ հեռանայ. աղբիւրների քչքչոցը, ջրերի խըշխըշոցը, ծառերի սըլսըլոցը, թռչունների ծըլվըլոցը, հովուի սրինգը, գառան, ոչխարի ու տաւարի բառաչը՝ այս բոլորը կարծես քեզ ասում են. «Դրախտ ես ուզում, այստեղ կանց, այսպէս կանց. սիրտդ անմեղ, միտքդ իստակ»:

30. Գ Ա Ր Ո Ւ Ն

Ո՛հ, ինչ անուշ և ինչպէս գով
Առաւօտուց փշես, հովիկ,
Ծաղկանց վերայ գուրգուրալով՝
Եւ մազերուն կուսին փափկիկ.
Բայց չես հովիկ իմ հայրենի,
Գնա՛, անցի՛ր սրտիցս հեռի:

Ո՛հ, ինչ աղու և սրտագին
 Ծառոց մէջէն երգես, թռչնիկ.
 Սիրոյ ժամերն ի յանտառին
 Զմայլեցան ի քո ձայնիկ.
 Բայց չես թռչնիկ իմ հայրենի,
 Գնա՛, երգէ՛ սրտիցս հեռի:

Ո՛հ, ինչ մրմունջ հանես, վտակ
 Ականակիտ և հանդարտիկ.
 Քո հայելուդ մէջ անապակ
 Նայեն զիրենք վարդն ու աղջիկ.
 Բայց չես վտակ իմ հայրենի,
 Գնա՛, հոսէ՛ սրտիցս հեռի....

31. Դ Ա Ն Տ Ո Ի Մ Ը

Ո՛րքան հիանալի է լայնատարած դաշտը. ինչ հրաշալի ընդարձակութիւն, ինչ բազմադիմի տեսարաններ ես նշմարում չորս կողմդ: Ահա հարուստ վարելահողերը— արտերը՝ աշխատասէր գիւղացու քրտնքի վաստակով գանգրաւորուած, տատանում են իրանց պտղալից հասկերը: Յորենի, գարու, հաճարի, վուշի արտերը՝ օրօրուելով, քաղցը ժպիտը երեսին, ողջունում են միմեանց. մեզմ գեփիւռը խաղում է նրանց վրայ և երկրագործը՝ կանգնած մօտակայ բլրակի գլխին, գլուարձանում է, տեսնելով իւր արտերի հէրանց գնալը*): Արեգակի ճառագայթները փողփողում են նրանց վրայ:

Բայց ահա մի մութ ստուեր երկչոտութեամբ սահեց

*) Արտերի մեզմ ալիքանման տատանումը քամու առաջ կոչւում է հէրանց գնալ:

արտերի երեսով. դա մի կտոր ամպ էր, որ զովարար ողջոյն մատուցանելով արտերին, եկել էր իմանալու, թէ արդեօք ծարաւ չեն նրանք և իրանց ծաղկած հասկերի դատարկ պտղամանները լցնելու համար կարօտ չեն իւր օգնութեանը: Գիւղացին ձեռքերը տարածեց. «Աստուած իմ, դարձեալ մի առատ անձրև, և այնուհետև ես կարող եմ անվրդով ննջել ցերեկուան տաժանելի աշխատանքից յետոյ»: Աստուած լսեց բարի գիւղացու ջերմ հաղաչանքը և մեզմ անձրևը, երեկոյից մինչև առաւօտ, ոռոգեց ամբողջ դաշտերը:

Գիւղացին ուրախացաւ. այժմ նա հաց կ'ունենայ իւր ընտանիքի և դարման իւր անասունների համար: Այդ անասուններն էլ շատ են հարկաւոր նրան: Գրանց կաթը նա ուտում է, դրանցով հերկում է երկիրը, մինչև անգամ դրանց աղբը զործ է դնում հողը պարարտացնելու համար: Վարուցանքի համար հիւթալի սեահող է հարկաւոր. դատարկ աւազի կամ կաւի վրայ հացաբոյս չի բուսնիլ: Կան այնպիսի տեղեր, ուր ի հնուց բոյսերի և կենդանիների մնացորդների փտելուց սեահող է գոյացել—այդպիսի տեղերում գիւղացին համարձակ սերմ է ձգում. բայց կան և այնպիսի նիհար տավեր, ուր հարկաւոր է աբուեստական կերպով հողը պարարտացնել՝ ամեն տեսակ անասունների աղբ ածելով, որովհետև աղբից սև հող է գոյանում:

32. Վ Ա Բ Դ Ի Ո Ս Տ

Ասա՛ դու ինձ, սատրղ վարդի,
 Ո՛ր ես ծըլել, ո՛ր ես ծաղկել,
 Ո՛ր հովիտի կամ ո՛ր դաշտի
 Զարդարանքն ես դու եղել:

Արդեօք եղևի ես եղեմում,
 եւ ջրևի է քեզ մայր եփրատ,
 Կամ սնուցևի է իւր ծոցում
 Քեզ ծերունի սարն Արարատ:

Ո՞ր անգութի ձեռն է քաղել
 Քեզ քո թրփից մայրենական,
 Կամ ո՞ր անգութն է քեզ տնկել
 Այս աշխարհում պանդխտական:

Կամ թէ այն թուփ, քո օթևան,
 Թառամեցաւ քեզ համանման,
 Թէ սոխակները քաղցրաձայն
 Մխիթարում են միշտ նրան:

Քայց դու շունիս մըխիթարիչ,
 Ո՞վ թագուհիդ ծաղիկների,
 Չունիս դու քեզ սիրոյ երգիչ՝
 Թառամում ես երկրիցդ հեռի:

33. ԱՆՏԱՌԸ ԵՒ ՆՐԱ ՕԳՈՒՏՆԵՐԸ

Մտնենք այս ընդարձակ անտառը. այստեղ մենք կըտեսնենք շատ ու բազմատեսակ ծառեր՝ հացի, բոխի, թխկի, հաճարի, սօսի, լորենի, կաղնի կայն: Սակաւ չեն նաև վայրենի պտղատու ծառերը՝ տանձենին, խնձորենին, զկուին, հոնին և ուրիշները: Անտառում բուսնում են նաև շատ թփեր, բանջարեղէններ, խոտեր և անտառային ծաղիկներ: Անտառից մարդս մեծամեծ օգուտներ է քաղում: Բացի նրանից, որ այնտեղ արածում է նրա տաւարը, որ նա իւր վառելափայտն այնտեղից է ստանում, նա մի մեծ և

անփոխարինելի օգուտ ևս ունի. ծառերը մաքրում են օդը: Քացի դրանից անտառն արգելում է ջրի շուտով ցամաքելուն և օդի խոնաւութեան մէջ հաւասարակշուութիւն է պահպանում:

Գարնանը, երբ ձիւները հալում են, ջուրը բոյսերի արմատների և մամուռի մէջ պահուելով, արագ չէ սահում, այլ մեծագոյն մասը մեղմ հալուելուց և դանդաղ ընթացքից հողի տակ մտնելով՝ շուտով չէ շոգիանում: Թէ որ քան մեծ նշանակութիւն ունի անտառը, երևում է նրանից, որ երբ որևէ լեռան վրայից անտառն անխնայ կըտրատում են, ամբողջ պտղաբեր նահանգներ մերկ անապատ են դառնում. օդը զրկում է իւր նախկին փափկութիւնից, իսկ ձիւնից և անձրևներից գոյացած հեղեղները կատաղաբար ծածկում ու աւերում են դաշտերը: Անտառների անհաշիւ կտրատելուց մեր երկրի շատ արգաւանդ սարեր և դրախտանման դաշտեր կորցրել են իրանց նախկին գեղեցկութիւնն ու փարթամութիւնը և ամայի անապատի ձև են ստացել:

34. * *

Երբոր ճնշում է քո սիրտը մի վիշտ,
 Մի վիշտ հոգեմաշ, ծանրը և յամառ,
 Ապա մարդկանցից խուսափիր դու միշտ,
 Ուղղիր քո գնացքը դէպի մութ անտառ,

Անտառն ու ժայռերն էլ են ընդունակ
 Նոյնպէս բառերով վիշտ արտայայտել.

2է որ շատ անգամ մըրրիկն ու կայծակ
 Նրանց կուրծքն ու սիրտն են պատառտել:

Նրբանք մարդկանց պէս չեն խօսիլ քեզ հետ,
 Որ լոկ խօսքերով տան մխիթարանք.
 Այլ ցաւակցելով՝ քո գանգատներին
 Զայնակից կըլինի նրբանց աճազանք:

35. Ե Ր Ա Ղ Տ

Գարունը քանի գնաց, տաքացաւ, մայիսի կիսին կ'ա-
 սէիր օգոստոս ամիսը լինէր... Այն այգիները, որոնք մի
 քիչ ջրըզլխի են, էլի կանաչի ծեղ երևում է նրանց մէջ-
 իսկ ինչ ներքի այգիների գրուծիւնն է, Աստուած հեռու
 տանի, — կ'ասես թէ ամայի անապատ լինին. կանաչ տեղ
 երազումդ չես տեսնիլ: Աշտարակի որ փողոցովն անց
 ես կենում, ամենի բերանիցն էլ լսում ես, թէ այս տարի
 մենք ունեցած չունեցածներս պիտի վաճառենք, եթէ մի
 քանի օր էլ այսպէս գնայ: Աստուած մեր մեղքը մեր
 երեսովն է տալիս, չորային լինելը բաւական չէ, թըր-
 թուրն էլ մի կողմիցն է ծառերը սունգ անում (փշացնում).
 խնձորենիքը, ծիրանիքն ու շրորենիքը կ'ասես թէ մի-մի
 քրդի տաղաւար լինին, այնպէս են բռնուել թրթուրի ձե-
 ուիցը: Տնաշէններ, մեր քրիստոնէութիւնը վերացել է, հա-
 ւատներս բոլորովին պակասել, ամենայն տարի այս ժա-
 մանակ սուրբ Գէորգի մասունքը երկու անգամ բերած
 էինք լինում, այս տարի սուրբն էլ ենք մտքից զցել, Աս-
 տուածն էլ հետը: Այս մեր կոտորուած երեխայքն էլ նու-
 րին գոնէ չեն մանջ ամուս, որ գուցէ Աստուծու սիրտը
 քաղցրանայ, մի լոյս ու ճար անի մեզ»:

Այսպէս խօսում էին իրար հետ միքանի մարդ, ճան-
 ճապանենց դռանը կանգնած, երբոր Գարեգինը շտապե-
 լով անց էր կենում այնտեղից: «Կանգնիր, կանգնիր, կան-
 չեց նրանցից մինը. Գարեգին վարժապետ, ախար այս

ինչ պատուհաս է. դրի սև ու սպիտակը դուք էք հասկա-
 նում. ինչ է ասում գիրն այս տարուան համար՝ անձրև
 պիտի գնայ, թէ չէ՝ ձեռքներս լուանանք, յոյսներս կտրենք,
 յետ նստենք»:

— «Իհարկէ չի գալ, ասաց Գարեգինը. մի տեղ որ
 ջերմեռանդութիւն չլինի, սուրբերի պատիւը վերանայ,
 Աստուածը մոռացուի, թափօր չլինի, այնտեղից Աստուած
 չի հեռանալ: Վաղը ականջներդ ձէնի (ձայնի) պահեցէք,
 պատրաստ կացէք, առաւօտեան գանգակի ձայնը որ լսէք,
 դուրս եկէք, որ սուրբ Գէորգի մասունքը պէտք է բերենք.
 գուցէ մի փարատութիւն ընկնի»:

Միւս օրը՝ արևը մի փոքր բարձրանալուց յետոյ,
 գանգակները քաշեցին: Տիրացուները հազան ժամաշա-
 պիկները. որը քշոցը վեր առաւ, որը խաչվառը, որն էլ
 մոմերը բռնած՝ առաջ ընկան: Գարեգինն էլ՝ նրանց կար-
 գի գցելուց յետոյ, շարականը խտրտեց, տարաւ. տէր-
 տէրներն էլ շուրջառները ժամհարի կոնատակը տուած՝
 գնացին դէպի Մողնու ուխտատեղին:

Ժողովուրդն էլ մեծ ու փոքր, մայր ու մանուկ, բո-
 լորը տէրտէրի յետևից մասունքի առաջը դուրս եկան:
 Վանահայր վարդապետը, երբոր ժողովրդի կամքն իմա-
 ցաւ, փառաւորուի ինքը, իսկոյն պատրաստուեց, գնաց
 ժամի դռները բաց արեց, մասունքները խորանից հանեց,
 տէրտէրների հետ ինքն էլ շուրջառաւորուած, ամենքը
 մի-մի մասունք վեր կալած, շարական ասելով, խաչ ու
 խաչվառով, մեծ հանդէսով եկան դէպի Աշտարակ: Հէնց
 որ գիւղին մօտեցան, ջերմեռանդ ժողովուրդը, որ այդ-
 տեղ սպասում էր, դիմները բաց, արտասուքն աչքներին,
 թափուեցան առաջը: Կանայք ու մարդիկ, ձեռները եր-
 կինք բարձրացրած, աղաղակում էին. «Ո՛վ սուրբ Գէորգ,
 քո գորութիւնին մատաղ, մեր տէրն ու պահպանը դու

ես, այս տար ջրին մի հով ջուր ածան, մեր լաց ու աղա-
ղակը լսիր, մեր երեխաներին խղճան: Այնուհետև հողե-
րական դասը, բոլոր ժողովրդի հետ՝ զիւզի չորս կողմը
Թափօր տարուց յետոյ, սուրբ Գէորգի աջը տարան եկե-
ղեցի և սեղանի վրայ բազմեցրին:

Երեք օր սուրբ Գէորգը մնաց Աշտարակ: Երեք օրից
յետոյ՝ սուրբ Գէորգի մասունքը ինչ հանդէսով որ բերել
էին, նոյն հանդէսով յետ տարան:

Այն իրիկունը, երբ սուրբ Գէորգի մասունքը տարան,
մի փոքրիկ ամպ Արագածի գագաթից վեր կացաւ, դէպի
Մասիսը գնաց: Ամպը քիչ-քիչ շատացաւ, երկնքի երեսը
թղպեց ու կէս ժամից յետոյ մի այնպիսի անձրև եկաւ,
որ աշխարհ շինեց ցեխ ու քաթլախ: Երեք օր միմեանց
վրայ չկտրուեց անձրևը. այդիներն էլ կշտացան, տաւարի
արօտն էլ լաւացաւ, քարքարոտ տեղերն անգամ մէկ թիզ
կանաչեցան, բոխն էլ դուրս եկաւ, արտերն էլ իրանց
կարգին յառաջ եկան: Թրթուրը հօ՛ այնպէս փշացաւ, որ
նշանն էլ չէիր գտնիլ: Ամեն մարդու բերանից փառք ու
շնորհակալութիւն էր լինում Աստուծուն, ամենքն ուրախ
էին, ամենքի սիրտը տեղն էր ընկել:

36. Ե՛՛Գ, ԳԱՐՆԱՆ ԱՆՁՐԵՒ...

Ե՛կ, գարնան անձրև, Թափուիր յորդառատ
Յըրտացած երկրի սառ կըրծքի վըրայ.
Թո՛ղ նորից երկիրն շունչ քաշէ ազատ,
Թո՛ղ նըրա կըրծքին ջերմ կեանքը եռայ:

Երկար նա տանջուեց դառնաշունչ ձըմբան
Յուրտ կապանքներում, քեզ ըսպասելով.
Նա շատ համբերեց, կենսատու գարնան
Քաղցը կարօտը ջերմ փայփայելով,

Թափուիր, այ անձրև, ինչպէս մարգարիտ,
Ինչպէս երկնառաք ցօղը կենսաբեր.
Ոռոգիր դաշտեր, անտառ ու հովիտ,
Կանաչով պատիր լեռներ ու ձորեր:

Թո՛ղ յորդանալով աղբիւր ու գետակ,
Սառցէ շրջթաներ անահ խորտակեն,
Գուրս գան ափերից, վազեն համարձակ,
Ազատ խոխոջան, ազատ կարկաչեն:

Թո՛ղ քեզ լոյս-արև ժըպտայ սիրավառ,
Եւ որպէս երկնից հաշտութեան նըշան՝
Քո կաթիլներում փայլուն ու պայծառ
Նա սիրով կապէ կարմիր ծիածան...

Ե՛կ, գարնան անձրև, Թափուիր յորդառատ
Յըրտացած երկրի սառ կըրծքի վըրայ.
Թո՛ղ նորից երկիրն շունչ քաշէ ազատ,
Թո՛ղ նըրա կըրծքին ջերմ կեանքը եռայ:

37. Ա Մ Պ

Յուրիսի տօթային օրերից մէկն էր: Արեգակը անխնայ
կերպով այրում էր: Հրաբորբօք օրը անտանելի էր: Ամեն
սառակայի վրայ տիրում էր թմրութիւն և տաղտկութիւն:
Թուշունները լռել էին. ծառերը ցած էին թողել իրանց
ոստերը. թառամել էին սիրուն խոտերը և կպել էին գետ-
նին: Այլև՝ լսելի չէր լինում դաշտային ծաղիկների ու-
րախ շշունջը. նրանք խոնարհեցրել էին իրանց գլուխնե-
րը և կամաց-կամաց մեռնում էին ծարաւից: Կովերը, ձի-
երը, այծերը հազիւ հազ շարժւում էին: Չորս կողմում
ամեն ինչ լուռ էր, ոչ մի ձայն չէր լսոււմ...

Մի կողմում, օղի ջերմութեամբ լցուած տարածութեան վրայ, երևում էին խրճիթներ. այնտեղ մարդիկ տրխորութեամբ նայում էին դէպի ժլատ երկինքը, որ նրանց անձրև չէր տալիս: Այդ սգաւոր գիւղերի մէջ այլևս չեն լաւում ո՛չ ծիծաղ, ո՛չ կատակներ և ոչ ուրախ երգեր: Մինչև անգամ երեխաները, թուլացած օրուայ տապից, մոռացել էին իրանց խաղը, սուս էին կացել և թափուել էին մարագներում...

Երաշտութիւնը սարսափելի դժբաղդութիւն է շինականի համար, որ ապրում է միայն դաշտային դառն աշխատանքով: Երաշտութիւն—դա մի դանդաղ մահ է հազարաւորների համար, մահ աղետալի և սովատանջ: Նա աղքատացնում է մինչև անգամ նրանց, որոնց մօտ փոքր ի շատէ պահպանուել է ուտեստի հին պաշարից... Զինականները հասկանում են այդ և տրտմութեամբ են նայում երկնքին:

Ամբողջ երկու ամիս նրանք ողորմութեան են սպասում երկնքից,—բայց դեռ ոչ մի կաթիլ անձրև չկայ... Այրուեց խոտը. այրուեցան անտառները, նիհարացան, լղարեցին տաւարները: Մարդիկ յուսահատուած թափառում են որպէս ուրուականներ...

Արդէն միքանի անգամ բարի քահանան սուրբ մասունքներ, խաչ ու պատկեր իւր հետ առնելով հանդատան կատարեց անտառների և դաշտերի շուրջը, Աստուծուց անձրև խնդրելով: Զինականների ջերմեռանդ բազմութիւնը հաստատ հաւատով և արտասուլխառն աղօթքներով շրջապատել էր նրան: Զօրաւոր է հաւատը այդ խեղճ ու համբերող մարդկանց մէջ:

Ահա բաց կապտագոյն երկնքի վրայ երևաց ամպի մի փոքրիկ թափանցիկ պատառ: Նա նմանում է մի սպիտակ թաշկինակի, որ հագիւ է նշմարւում: Նա կամաց

զողում է, կարծես վախենալիս լինի... Տառապեալ շինականները տեսան նրան և նրանց վշտալի սրտերում ծագեց յոյսի մի պայծառ նշոյլ... Մօտ է փրկութիւնը սովատանջ մահից... Բայց փոքրիկ է ամպիկը, գուցէ մի ըտպէից յետոյ կորչի երկնքի անսահման կապուտակութեան մէջ... Ո՛չ, նա չի դաւաճանիլ. նա կըցօղէ երկիրը բարեբեր անձրևով:

Սպիտակ ամպիկը մեղմ սիրով նայում է անբաղդ գիւղերի վրայ, տխուր խրճիթների վրայ, և հետդհետէ աճում է, հաւաքում է իւր ուժերը, որ փրկէ սովատանջներին:

— Ի՞նչու ես աշխատում, փաղաքշելով ասում է նրան արեգակի կիզող ճառագայթը. թող նրանք տանջուեն, դու ինչո՞ւ ես հոգ տանում նրանց կեանքի համար: Գու կանգնած բարձրում, փայլում ես ոսկու մէջ, իսկ նրանք այնտեղ, ներքեւում, թաւալում են փոշիների մէջ: Քեզ ի՞նչ պէտք են նրանք: Գու կ'ոչնչանաս, կըմեռնես, նրանց ազատելով: Մի՞թէ աւելի լաւ չէ քեզ համար՝ լողալ երկնքի կապուտակութեան մէջ, խաղալ մեզ հետ, սլանալ հողմերի թևերի վրայ և զուարճանալ կեանքով:

Իսկ սպիտակ ամպիկը դէմքը խոժոռեց և դժգոհութեամբ երեսը շուռ տուեց արեգակի ուրախ ճառագայթներից: Նա սկսեց աճել և մ'ի՞նչ գոյն ստանալ: Վերջապէս բոլորովին ծածկեց արեգակի շողշողուն ճառագայթները և ականջ չդրեց նրանց ձանձրայի խրատին՝ թէ կըմեռնես կ'ոչնչանաս... ինչո՞ւ ես դու հոգ տանում ուրիշների համար, մտածիր միայն քո մասին... ապրիր միայն քեզ համար...

Ամպը ականջ չդրեց իւր օղային բարեկամներին և շուտով այնքան աճեց, որ դարձաւ ահագին սև մէզ, որ սիրալիւր կերպով ցած էր իջնում թշուառացած դաշտերի և տխուր ծառերի վրայ: Լսելի եղաւ խուլ դղրդիւն, որ

հետզհետէ սաստկանալով, սկսեց որոտման մի հարուածը միւսի ետեից աւելի բարձրաձայն տարածել նիհար անտառների, հեռաւոր լեռների մէջ և, օձի նման զալարուելով, նշմարուեց կայծակը... մի անգամ ևս, մի անգամ ևս... Տեղաց առատ զովացուցիչ անձրև: Երկար հեղուամ էր նա, ոռոգելով ամեն մի արմատը տոշորուած խոտերի, տխուր խնձորենու, համբերատար ընկուզենու, սգաւոր ուռենու, և նրանք ազահութեամբ ծծում էին նրա զովացուցիչ կաթիլները... Ծառերն սկսեցին ազատ շունչ առնել: խոտերը կանաչ գոյն ստացան. ծաղիկները վեր բարձրացրին իրանց գլխիկները. թռչուններն սկսեցին, ծրվլալ. երեսխաները գուրս թափուեցան դէպի փողոցները և սկսեցին վազող վտակներից լճակներ կազմել: Կեանք ստացան զիւղերն ու դաշտերը:

Ամպը, կատարելով իւր բարի գործերը, ճշմարիտ է, մեռաւ, ցած թափուելով փրկարար անձրևի ձևով, բայց նա մեռաւ հաճելի մահով: Նրա կեանքն սպառուում էր ժպտալով, երբ նայում էր դուարթացած ծառերին, պայծառ խոտաբոյսերին, ուրախ ծաղիկներին: Եւ նա, կորչելով երկնքի ընդարձակ տաբածութեան վրայ, զգում էր, որ մեռնում է ոչ առանց օգուտ բերելու. կանանչ խոտը, յարութիւն առած բնութիւնը, շինականների ուրախ դէմքերը — նրա գործն էր:

Այնուհետև ամպը բարակ շերտով սկսեց առաջ լողալ. թռչունների ուրախ ձայները, ծաղիկների ու դաշտային խոտաբոյսերի սօսափման անուշ մեղեդին առաջնորդում էին նրան, մինչև նա աննկատելի կերպով անհետացաւ երկնքի անսահման կապուտակութեան մէջ: Նա կորաւ այնտեղ, վերեւում, իսկ կաթիլների ձևով սկսեց ապրել այստեղ, ներքեւում, ամեն մի թուփի, բոյսի, ամեն մի փոքրիկ կենդանու մէջ...

38. Ա Մ Պ Ե Ր

Հայոց երկնքով ամպեր են վազում

Խիստ քամու ձեռից.

Սե-սե ամպերը սարերի նման

Անցնում արտերից:

«Կացէք, այ ամպեր, ինչո՞ւ էք փախչում,

Անձրև չէք թափում.

Մեր ծարաւ արտեր օրեր են համրում

Ու ձեզ սպասում:

Քամի, դու քամի, խղճա՛ արտերին,

Թո՛ղ այդ ամպերին,

Կանգնեն ու թափեն անձրևի շիթեր,

Ջրեն մեր արտեր:

Քամին հանդարտեց, մեղմ անձրև թափուեց,

Արտերը ջրեց.

Արտը բարձրացաւ, ցօղուն արձակեց

Ու հասկեր բռնեց:

Գիւղացին գնաց, տեսաւ ու խնդաց,

Խնդաց ու ասաց.

«Փանք քեզ, ո՞վ Աստուած, որ տուիր մեզ հաց,

Զենք մնալ քաղցած»:

39. ԱՄԵՌՆ ԵՐԵՒԱՆՈՒՄ

Ա

Ճաշուայ շոգն անց էր կացել: Սար ու ձոր գլխները նորից բարձրացնում էին, որ փոքր շունչ առնեն: Արեգակը Մասիսի քամակիցը աչքը հանդարտ բաց էր արել,

մունջ-մունջ Երևանու բերդին էր մտիկ տալիս և ուզում էր, որ կամաց-կամաց մայր-մտնի:

Թանձր խաւարը, սև մառախուղը եկել, բոլոր դաշտերի, ձորերի երեսը բռնել, օդը ծանրացել էր:

Թռչունը տեղիցը չէր ուզում շարժուել, հաւը բնիցը գլուխը հանել: Ամեն տեղից ոտքը խաղաղուել, ամեն տեղից ձայն ու ձոր լուել, պապանձուել էր:

Ջուր ջրոդը առուի վրայ էր թեք ընկել, քնած մնացել, վարուցանք անողը՝ հանդումը, այգեպանը իւր ծառի տակին՝ շուաքումը քուն մտել, հանգստացել: Մարդ, կին, մանուկ գիւղերումն էլ չէին երևում:

Հօտաղներն իրանց գութանի լծկանը բաց էին թողել, լուծը յետ արել ու մէկ ստուերի տակ գութանը մէկ կողմը, եզները միւս, ջրերի ափին վեր էին թափուել, քաղցը քուն մտել: Նախիրը մէկ դաշտում, ոչխարի հօտը միւս, շուաք տեղը նստել, ծնօտ ծնօտի էին քսում, փընչացնում, արոճ անում: Հովիւն էլ, գլուխը մէկ քարի վրայ դրած, նդղել, աչքը կպցրել էր, որ շոգը քաշուի թէ չէ՝ վեր կենայ, հօտը իրիկնահովին մէկ լաւ խոտաւէտ տեղ տանի, արածացնի:

Արթուն շների մէկը այս ցցի վրայ, մէկը միւս բլրի ծայրին, կամ հովուի ոտի տակին՝ գլուխը դրել, նօթերը կիտել, մարդ է մտել, որ թէ գոդ, գայլ, գազան սիրտ անեն, մօտենան, մէկէնիմէկ վրայ թռչի, պատառ-պատառ անի, իւր տիրոջ ոչխարները պահի: Մէկ կանաչ խոտ, մէկ դալար թուփ կամ մէկ ծաղիկ ո՛չ մէկ տեղ չէր երևում, որ մարդ հօտն առնի, կամ երեսին մտիկ տայ, սիրտը բացուի ու իւր ճանապարհի երկարութիւնը մոռանայ... այսպէս էր սար ու ձոր, դաշտ ու հանդ չորացել, խանձուել, պապանձուել: Միմիայն խոտերի ցօղուններն ու թփերի սուր-սուր ծայրերն էին այստեղ-

այնտեղ ցից-ցից գլուխնին բարձրացրել, տխուր, տըրտում, մոլորուած, պաշարուած կանգնել, մնացել:

Սև-սև գիշակեր ագռաւները կամ վախուկ տուլաշներն էին հէնց մենակ մնացել, որ այստեղ, մէկ քարափի ծայրի, մէկ բուրջի գլխի, կամ թէ չէ՝ ճանապարհի միջում իրար գլխի հաւաքուել, նստել, կամ պտոյտ էին գալիս, իրար կտցահարում, իրար թեւերից քաշում, որ մէկի գտած որսը ձեռիցը խլեն, բաժին անեն:

Օձ, կարիճ, մողէս, բզէզ ու ինչ կերպ գազան ասես՝ մորեխ, մժեղ, հանդէս էին բաց արել. ո՛րը մէկ թփի տակից, ո՛րը մէկ քարափի գլխից, ո՛րը խոտերի միջին՝ կամաց-կամաց ժած գալով, պոչ ու գլուխը իրանց քաշելով. կամ ծլունգ լինելով, էլ յետ սուս անելով, կամ գետնի, ապառաժի վրայ սողալով, փշտացնելով, շուաքնելով, փըշացնելով, ծվվալով, ծղրտալով, ոտն էին ելել, ուզում էին իրանց արևի ձէնն ածեն, ո՛րն լէլ իւր բնի առաջին արեակող անելով, գլխները հանել, մունջ-մունջ ականջ էին դրել, սուր-սուր աչքները ցցել, պելացել, շլացել, այս կամ այն կողմն էին մտիկ տալիս, որ ոտքը խաղաղուելիս՝ դուրս գան, միքիչ շունչ քաշեն, իրանց կերը ճանկեն, էլ յետ իրանց բունը մտնեն, էլ յետ գնան քնեն, հանգստանան:

Բազի պատածակի արանքից կամ քարի ծայրից էլ մէկ անճար բու, գլուխը վէր թողած, քիթ ու պոռնկ կիտած, ծանրացած, գետնին էր նայում, իւր սև օրը ողբում: Հաւի թշնամի ուրուրն էլ՝ թեւերը փռած, ճանկերը սրելով, բացուելուփ անելով, կտուցը սրբելով կամ կուրծքը քըջըջելով, երկնքի երեսին, գլուխը կըծքի տակին քաշ գցած, սուր աչքերն այս կողմն այն կողմն էր գցում, պտըտում, պատրաստում, որ մէկէնիմէկ, ական թօթափել, վայր վազի հաւի լխպոր ճուտերի գլխին, որ մօր

թիւերի տակին կամ մօր գլուխը քորելով, թիւը քաշելով, ծվծվալով, կտկտալով, կամ կտուց կտցի տալով, մօր կռքխալուն, ծլվլալուն ականջ դնելով, սուսուփուս նըստում էին իրար հետ կամ քչուջ էին անում...

— Կի վեցարածած 22 26 29 31 33 35 37 39 41 43 45 47 49 51 53 55 57 59 61 63 65 67 69 71 73 75 77 79 81 83 85 87 89 91 93 95 97 99 101 103 105 107 109 111 113 115 117 119 121 123 125 127 129 131 133 135 137 139 141 143 145 147 149 151 153 155 157 159 161 163 165 167 169 171 173 175 177 179 181 183 185 187 189 191 193 195 197 199 201 203 205 207 209 211 213 215 217 219 221 223 225 227 229 231 233 235 237 239 241 243 245 247 249 251 253 255 257 259 261 263 265 267 269 271 273 275 277 279 281 283 285 287 289 291 293 295 297 299 301 303 305 307 309 311 313 315 317 319 321 323 325 327 329 331 333 335 337 339 341 343 345 347 349 351 353 355 357 359 361 363 365 367 369 371 373 375 377 379 381 383 385 387 389 391 393 395 397 399 401 403 405 407 409 411 413 415 417 419 421 423 425 427 429 431 433 435 437 439 441 443 445 447 449 451 453 455 457 459 461 463 465 467 469 471 473 475 477 479 481 483 485 487 489 491 493 495 497 499 501 503 505 507 509 511 513 515 517 519 521 523 525 527 529 531 533 535 537 539 541 543 545 547 549 551 553 555 557 559 561 563 565 567 569 571 573 575 577 579 581 583 585 587 589 591 593 595 597 599 601 603 605 607 609 611 613 615 617 619 621 623 625 627 629 631 633 635 637 639 641 643 645 647 649 651 653 655 657 659 661 663 665 667 669 671 673 675 677 679 681 683 685 687 689 691 693 695 697 699 701 703 705 707 709 711 713 715 717 719 721 723 725 727 729 731 733 735 737 739 741 743 745 747 749 751 753 755 757 759 761 763 765 767 769 771 773 775 777 779 781 783 785 787 789 791 793 795 797 799 801 803 805 807 809 811 813 815 817 819 821 823 825 827 829 831 833 835 837 839 841 843 845 847 849 851 853 855 857 859 861 863 865 867 869 871 873 875 877 879 881 883 885 887 889 891 893 895 897 899 901 903 905 907 909 911 913 915 917 919 921 923 925 927 929 931 933 935 937 939 941 943 945 947 949 951 953 955 957 959 961 963 965 967 969 971 973 975 977 979 981 983 985 987 989 991 993 995 997 999 1001 1003 1005 1007 1009 1011 1013 1015 1017 1019 1021 1023 1025 1027 1029 1031 1033 1035 1037 1039 1041 1043 1045 1047 1049 1051 1053 1055 1057 1059 1061 1063 1065 1067 1069 1071 1073 1075 1077 1079 1081 1083 1085 1087 1089 1091 1093 1095 1097 1099 1101 1103 1105 1107 1109 1111 1113 1115 1117 1119 1121 1123 1125 1127 1129 1131 1133 1135 1137 1139 1141 1143 1145 1147 1149 1151 1153 1155 1157 1159 1161 1163 1165 1167 1169 1171 1173 1175 1177 1179 1181 1183 1185 1187 1189 1191 1193 1195 1197 1199 1201 1203 1205 1207 1209 1211 1213 1215 1217 1219 1221 1223 1225 1227 1229 1231 1233 1235 1237 1239 1241 1243 1245 1247 1249 1251 1253 1255 1257 1259 1261 1263 1265 1267 1269 1271 1273 1275 1277 1279 1281 1283 1285 1287 1289 1291 1293 1295 1297 1299 1301 1303 1305 1307 1309 1311 1313 1315 1317 1319 1321 1323 1325 1327 1329 1331 1333 1335 1337 1339 1341 1343 1345 1347 1349 1351 1353 1355 1357 1359 1361 1363 1365 1367 1369 1371 1373 1375 1377 1379 1381 1383 1385 1387 1389 1391 1393 1395 1397 1399 1401 1403 1405 1407 1409 1411 1413 1415 1417 1419 1421 1423 1425 1427 1429 1431 1433 1435 1437 1439 1441 1443 1445 1447 1449 1451 1453 1455 1457 1459 1461 1463 1465 1467 1469 1471 1473 1475 1477 1479 1481 1483 1485 1487 1489 1491 1493 1495 1497 1499 1501 1503 1505 1507 1509 1511 1513 1515 1517 1519 1521 1523 1525 1527 1529 1531 1533 1535 1537 1539 1541 1543 1545 1547 1549 1551 1553 1555 1557 1559 1561 1563 1565 1567 1569 1571 1573 1575 1577 1579 1581 1583 1585 1587 1589 1591 1593 1595 1597 1599 1601 1603 1605 1607 1609 1611 1613 1615 1617 1619 1621 1623 1625 1627 1629 1631 1633 1635 1637 1639 1641 1643 1645 1647 1649 1651 1653 1655 1657 1659 1661 1663 1665 1667 1669 1671 1673 1675 1677 1679 1681 1683 1685 1687 1689 1691 1693 1695 1697 1699 1701 1703 1705 1707 1709 1711 1713 1715 1717 1719 1721 1723 1725 1727 1729 1731 1733 1735 1737 1739 1741 1743 1745 1747 1749 1751 1753 1755 1757 1759 1761 1763 1765 1767 1769 1771 1773 1775 1777 1779 1781 1783 1785 1787 1789 1791 1793 1795 1797 1799 1801 1803 1805 1807 1809 1811 1813 1815 1817 1819 1821 1823 1825 1827 1829 1831 1833 1835 1837 1839 1841 1843 1845 1847 1849 1851 1853 1855 1857 1859 1861 1863 1865 1867 1869 1871 1873 1875 1877 1879 1881 1883 1885 1887 1889 1891 1893 1895 1897 1899 1901 1903 1905 1907 1909 1911 1913 1915 1917 1919 1921 1923 1925 1927 1929 1931 1933 1935 1937 1939 1941 1943 1945 1947 1949 1951 1953 1955 1957 1959 1961 1963 1965 1967 1969 1971 1973 1975 1977 1979 1981 1983 1985 1987 1989 1991 1993 1995 1997 1999 2001 2003 2005 2007 2009 2011 2013 2015 2017 2019 2021 2023 2025 2027 2029 2031 2033 2035 2037 2039 2041 2043 2045 2047 2049 2051 2053 2055 2057 2059 2061 2063 2065 2067 2069 2071 2073 2075 2077 2079 2081 2083 2085 2087 2089 2091 2093 2095 2097 2099 2101 2103 2105 2107 2109 2111 2113 2115 2117 2119 2121 2123 2125 2127 2129 2131 2133 2135 2137 2139 2141 2143 2145 2147 2149 2151 2153 2155 2157 2159 2161 2163 2165 2167 2169 2171 2173 2175 2177 2179 2181 2183 2185 2187 2189 2191 2193 2195 2197 2199 2201 2203 2205 2207 2209 2211 2213 2215 2217 2219 2221 2223 2225 2227 2229 2231 2233 2235 2237 2239 2241 2243 2245 2247 2249 2251 2253 2255 2257 2259 2261 2263 2265 2267 2269 2271 2273 2275 2277 2279 2281 2283 2285 2287 2289 2291 2293 2295 2297 2299 2301 2303 2305 2307 2309 2311 2313 2315 2317 2319 2321 2323 2325 2327 2329 2331 2333 2335 2337 2339 2341 2343 2345 2347 2349 2351 2353 2355 2357 2359 2361 2363 2365 2367 2369 2371 2373 2375 2377 2379 2381 2383 2385 2387 2389 2391 2393 2395 2397 2399 2401 2403 2405 2407 2409 2411 2413 2415 2417 2419 2421 2423 2425 2427 2429 2431 2433 2435 2437 2439 2441 2443 2445 2447 2449 2451 2453 2455 2457 2459 2461 2463 2465 2467 2469 2471 2473 2475 2477 2479 2481 2483 2485 2487 2489 2491 2493 2495 2497 2499 2501 2503 2505 2507 2509 2511 2513 2515 2517 2519 2521 2523 2525 2527 2529 2531 2533 2535 2537 2539 2541 2543 2545 2547 2549 2551 2553 2555 2557 2559 2561 2563 2565 2567 2569 2571 2573 2575 2577 2579 2581 2583 2585 2587 2589 2591 2593 2595 2597 2599 2601 2603 2605 2607 2609 2611 2613 2615 2617 2619 2621 2623 2625 2627 2629 2631 2633 2635 2637 2639 2641 2643 2645 2647 2649 2651 2653 2655 2657 2659 2661 2663 2665 2667 2669 2671 2673 2675 2677 2679 2681 2683 2685 2687 2689 2691 2693 2695 2697 2699 2701 2703 2705 2707 2709 2711 2713 2715 2717 2719 2721 2723 2725 2727 2729 2731 2733 2735 2737 2739 2741 2743 2745 2747 2749 2751 2753 2755 2757 2759 2761 2763 2765 2767 2769 2771 2773 2775 2777 2779 2781 2783 2785 2787 2789 2791 2793 2795 2797 2799 2801 2803 2805 2807 2809 2811 2813 2815 2817 2819 2821 2823 2825 2827 2829 2831 2833 2835 2837 2839 2841 2843 2845 2847 2849 2851 2853 2855 2857 2859 2861 2863 2865 2867 2869 2871 2873 2875 2877 2879 2881 2883 2885 2887 2889 2891 2893 2895 2897 2899 2901 2903 2905 2907 2909 2911 2913 2915 2917 2919 2921 2923 2925 2927 2929 2931 2933 2935 2937 2939 2941 2943 2945 2947 2949 2951 2953 2955 2957 2959 2961 2963 2965 2967 2969 2971 2973 2975 2977 2979 2981 2983 2985 2987 2989 2991 2993 2995 2997 2999 3001 3003 3005 3007 3009 3011 3013 3015 3017 3019 3021 3023 3025 3027 3029 3031 3033 3035 3037 3039 3041 3043 3045 3047 3049 3051 3053 3055 3057 3059 3061 3063 3065 3067 3069 3071 3073 3075 3077 3079 3081 3083 3085 3087 3089 3091 3093 3095 3097 3099 3101 3103 3105 3107 3109 3111 3113 3115 3117 3119 3121 3123 3125 3127 3129 3131 3133 3135 3137 3139 3141 3143 3145 3147 3149 3151 3153 3155 3157 3159 3161 3163 3165 3167 3169 3171 3173 3175 3177 3179 3181 3183 3185 3187 3189 3191 3193 3195 3197 3199 3201 3203 3205 3207 3209 3211 3213 3215 3217 3219 3221 3223 3225 3227 3229 3231 3233 3235 3237 3239 3241 3243 3245 3247 3249 3251 3253 3255 3257 3259 3261 3263 3265 3267 3269 3271 3273 3275 3277 3279 3281 3283 3285 3287 3289 3291 3293 3295 3297 3299 3301 3303 3305 3307 3309 3311 3313 3315 3317 3319 3321 3323 3325 3327 3329 3331 3333 3335 3337 3339 3341 3343 3345 3347 3349 3351 3353 3355 3357 3359 3361 3363 3365 3367 3369 3371 3373 3375 3377 3379 3381 3383 3385 3387 3389 3391 3393 3395 3397 3399 3401 3403 3405 3407 3409 3411 3413 3415 3417 3419 3421 3423 3425 3427 3429 3431 3433 3435 3437 3439 3441 3443 3445 3447 3449 3451 3453 3455 3457 3459 3461 3463 3465 3467 3469 3471 3473 3475 3477 3479 3481 3483 3485 3487 3489 3491 3493 3495 3497 3499 3501 3503 3505 3507 3509 3511 3513 3515 3517 3519 3521 3523 3525 3527 3529 3531 3533 3535 3537 3539 3541 3543 3545 3547 3549 3551 3553 3555 3557 3559 3561 3563 3565 3567 3569 3571 3573 3575 3577 3579 3581 3583 3585 3587 3589 3591 3593 3595 3597 3599 3601 3603 3605 3607 3609 3611 3613 3615 3617 3619 3621 3623 3625 3627 3629 3631 3633 3635 3637 3639 3641 3643 3645 3647 3649 3651 3653 3655 3657 3659 3661 3663 3665 3667 3669 3671 3673 3675 3677 3679 3681 3683 3685 3687 3689 3691 3693 3695 3697 3699 3701 3703 3705 3707 3709 3711 3713 3715 3717 3719 3721 3723 3725 3727 3729 3731 3733 3735 3737 3739 3741 3743 3745 3747 3749 3751 3753 3755 3757 3759 3761 3763 3765 3767 3769 3771 3773 3775 3777 3779 3781 3783 3785 3787 3789 3791 3793 3795 3797 3799 3801 3803 3805 3807 3809 3811 3813 3815 3817 3819 3821 3823 3825 3827 3829 3831 3833 3835 3837 3839 3841 3843 3845 3847 3849 3851 3853 3855 3857 3859 3861 3863 3865 3867 3869 3871 3873 3875 3877 3879 3881 3883 3885 3887 3889 3891 3893 3895 3897 3899 3901 3903 3905 3907 3909 3911 3913 3915 3917 3919 3921 3923 3925 3927 3929 3931 3933 3935 3937 3939 3941 3943 3945 3947 3949 3951 3953 3955 3957 3959 3961 3963 3965 3967 3969 3971 3973 3975 3977 3979 3981 3983 3985 3987 3989 3991 3993 3995 3997 3999 4001 4003 4005 4007 4009 4011 4013 4015 4017 4019 4021 4023 4025 4027 4029 4031 4033 4035 4037 4039 4041 4043 4045 4047 4049 4051 4053 4055 4057 4059 4061 4063 4065 4067 4069 4071 4073 4075 4077 4079 4081 4083 4085 4087 4089 4091 4093 4095 4097 4099 4101 4103 4105 4107 4109 4111 4113 4115 4117 4119 4121 4123 4125 4127 4129 4131 4133 4135 4137 4139 4141 4143 4145 4147 4149 4151 4153 4155 4157 4159 4161 4163 4165 4167 4169 4171 4173 4175 4177 4179 4181 4183 4185 4187 4189 4191 4193 4195 4197 4199 4201 4203 4205 4207 4209 4211 4213 4215 4217 4219 4221 4223 4225 4227 4229 4231 4233 4235 4237 4239 4241 4243 4245 4247 4249 4251 4253 4255 4257 4259 4261 4263 4265 4267 4269 4271 4273 4275 4277 4279 4281 4283 4285 4287 4289 4291 4293 4295 4297 4299 4301 4303 4305 4307 4309 4311 4313 4315 4317 4319 4321 4323 4325 4327 4329 4331 4333 4335 4337 4339 4341 4343 4345 4347 4349 4351 4353 4355 4357 4359 4361 4363 4365 4367 4369 4371 4373 4375 4377 4379 4381 4383 4385 4387 4389 4391 4393 4395 4397 4399 4401 4403 4405 4407 4409 4411 4413 4415 4417 4419 4421 4423 4425 4427 4429 4431 4433 4435 4437 4439 4441 4443 4445 4447 4449 4451 4453 4455 4457 4459 4461 4463 4465 4467 4469 4471 4473 4475 4477 4479 4481 4483 4485 4487 4489 4491 4493 4495 4497 4499 4501 4503 4505 4507 4509 4511 4513 4515 4517 4519 4521 4523 4525 4527 4529 4531 4533 4535 4537 4539 4541 4543 4545 4547 4549 4551 4553 4555 4557 4559 4561 4563 4565 4567 4569 4571 4573 4575 4577 4579 4581 4583 4585 4587 4589 4591 4593 4595 4597 4599 4601 4603 4605 4607 4609 4611 4613 4615 4617 4619 4621 4623 4625 4627 4629 4631 4633 4635 4637 4639 4641 4643 4645 4647 4649 4651 4653 4655 4657 4659 4661 4663 4665 4667 4669 4671 4673 4675 4677 4679 4681 4683 4685 4687 4689 4691 4693 4695 4697 4699 4701 4703 4705 4707 4709 4711 4713 4715 4717 4719 4721 4723 4725 4727 4729 4731 4733 4735 4737 4739 4741 4743 4745 4747 4749 4751 4753 4755 4757 4759 4761 4763 4765 4767 4769 4771 4773 4775 4777 4779 4781 4783 4785 4787 4789 4791 4793 4795 4797 4799 4801 4803 4805 4807 4809 4811 4813 4815 4817 4819 4821 4823 4825 4827 4829 4831 4833 4835 4837 4839 4841 4843 4845 4847 4849 4851 4853 4855 4857 4859 4861 4863 4865 4867 4869 4871 4873 4875 4877 4879 4881 4883 4885 4887 4889 4891 4893 4895 4897 4899 4901 4903 4905 4907 4909 4911 4913 4915 4917 4919 4921 4923 4925 4927 4929 4931 4933 4935 4937 4939 4941 4943 4945 4947 4949 4951 4953 4955 4957 4959 4961 4963 4965 4967 4969 4971 4973 4975 4977 4979 4981 4983 4985 4987 4989 4991 4993 4995 4997 4999 5001 5003 5005 5007 5009 5011 5013 5015 5017 5019 5021 5023 5025 5027 5029 5031 5033 5035 5037 5039 5041 5043 5045 5047 5049 5051 5053 5055 5057 5059 5061 5063 5065 5067 5069 5071 5073 5075 5077 5079 5081 5083 5085 5087 5089

—Նա բոստանչի է, բոստան*) է ջրբում.
Սեխն ու ձմերուկն այնտեղ են հասնում:

41. Կ Ա Ր Կ Ո Ւ Տ

Անցել էր գարուն, ամառ էր մտել, բիւր անթիւ բա-
րիք գիւղացուն բերել, կանաչ արտերի ցորենն ու գարին,
կորեկն ու հաճար ուռել ու լցուել, ոսկեգոյն ներկուել,
և այգիների խնձորն ու տանձը, դամբուլն ու ծիրան հա-
սել, կարմրել, ծառերը բռնել. իսկ սեխաստանի սեխն ու
ձմերուկ. դղումն ու գազար փորերն ուռցրել, մեղրի
համ առել...

Գետը պարզուել էր, խոտը երկարել, հօտեր, նա-
խիրներ դաշտերը փռուել. ծառերի գլխին և կամ արտե-
րում թռչունք բուն դրել, ձագուկներ հանել...

Սողում էր օձը խոտերի միջին. մեղուն թռչկոտում
ծաղկից դէպ՝ ծաղիկ. կրիան էլ վիզը հանած պատեա-
նից, քաշուում, քաշկրտուում թփերի տակին...

Պայծառ էր օրը. պայծառ էր կրկինք. ուրախ են
թռչունք, անասունք, մարդիկ...

Բայց այն ինչ ամպ է, որ սարի գլխից գալով գա-
լիս է ու իրան յետքից, կարծես շղթայած, քաշում է
բերում մեծ ու սև ամպեր՝ ամեն տեղ փռում...

Մի ըուպէ ևս, խորին մթուժիւն ամեն ինչ պատեց.
որոտաց երկինք, երկիր դղրդաց. փայլակն ու կայծակ
իրարու խառնած, մարդկանց սրտերը ահ ու դող զցեց:
Մռնչաց քամին, շարժուեցին ծառեր. կաթեց, կաթկա-
թեց, յորդ անձրև թափուեց, անձրևի ետքից սառցէ զըն-
դակներ, շրժխք ու շրժխք, երկիր դրորուեց, Թափուում

է, թափուում, սար ու ձոր ծածկում. ոչ դաշտ է հարց-
նում, ոչ այգի ասում:

Ա՛խ, կարկնւտ, կարկնւտ, կանչում են մարդիկ.

Այս ինչ պատիժ է. խնայէ, երկինք...

Ծերը ծնկաչոք, արտասուքն աչքին, Աստուած է
կանչում՝ խնայել երկրին. պառաւը հանած երկթէ կաս-
կարան բակն է շարտում ու նզով կարդում. հարս ու աղ-
ջիկներ, պատի տակ շարուած, սուր դանակներով կար-
կուտ են կտրում՝ երկինքին նայում. իսկ նրանց մօտը
մշակ, երկրագործ յուսահատ կանգնած, ձեռը իւր ծո-
ցում, անվանի է քաշում, գլուխը շարժում...

Բայց հանդերի մէջ այս ինչ շփոթ է ու իրարան-
ցում... Հօտը ցրուել է, նախիրը փախել. ձիերը խրտնել,
դէս ու դէն ընկել. թռչունքը թռել, բունի մէջ պահուել.
հովիւ, հորթարած, փայտհատ, կովարած՝ ամենքն էլ
իրանց գործերը թողած՝ թփերի տակին մնացել են սա-
ռած...

Գազարեց կարկուտ. որոտը լռեց.—ամպերի ճեղքից
արևը նայեց. երկիրը ժպտաց, նորից փայլ առաւ, բայց
տխուր փայլ էր, որ նա ստացաւ:

Այգեպանը վազեց իւր այգին մտաւ, դէս ու դէն
նայեց, մնաց քարացած.—ծառեր տերեթափ, ճիւղեր
կտրտուած, բոլոր պտուղներ կարկտահար եղած.—«Վայ
իմ աշխատանք, ափսոս իմ այգի», ասաց հեռացաւ, աչ-
քերը լցուած...

Արտատէրը գնաց, իր արտը հասաւ: Թուլացան ոտ-
ները, սևացան աչքերը, երբ տեսաւ հասկը ջարդուած,
փշրուած, հողին հաւասար, անգուլթ հեղեղից աւազով

*) Բոստան—սեխաստան, բ ո ս տ ա ն չ ի՝ բոստանը մշակող:

ծածկուած. «Կորաւ իմ յոյսը, փշացաւ իմ արտ», ասաց
ու գնաց սիրտը մորմորուած...

Դրսում մնացած թուշունքն էլ թուան, գտան իրանց
բուն. բայց ան, ինչ տեսան. բունը աւերուած, ձագուկ-
ներն ընկած. շորսից միայն մէկն ողջ էր մնացած, իսկ
այն միւսները թափուած ցեխի մէջ, անշունչ ընկել են,
աչքները փակել՝ որի գլուխը, որի թևիկը կարկտից ջար-
դուել:

Ծրվլլլայ թուշունք, սրգաց իւր ձագուկ,
Դէս ու դէն ընկաւ՝ արեց ողբ ու սուգ...

Այսպէս ամեն տեղ, որ մի ժամ առաջ
Տիրում էր յոյս, կեանք, ցնծութիւն անբաւ,
Այժմ յաջորդեց, կարկրտի շնորհիւ,
Յուսահատութիւն, տառապանք ու ցաւ...

42. Ա Ղ Օ Թ Ք

«Տէր, եթէ դըթունս իմ բանաս՝

Բերանն իմ երգեսցէ դօրհնութիւնս քո»:

Գիշեր ու ցերեկ, Տէր, Քո սուրբ անուան
Մենք պիտի լինինք յաւէտ փառաբան.
Թէ արև ծագէ, քարոզ քո փառաց,
Թէ գիշեր հասնի, պարզեղ ողորմած.
Մենք խոնարհ հոգով Քո մեծ բարութեան,
Կանգնած ենք՝ պատրաստ լինել սրբաբան:
Բայց մարդիկ վաղուց, մոռցած Քո խրատ,
Դահիճ են դարձել եղբարցն հարազատ.
Ուրացած անմահ խօսքդ մարդասէր,
Հգօրն աշխարհին դարձել է արդ տէր,

Եւ փոքրը շունի այլևս բերան՝
Կարդալ սաղմոսը Քո օրհներգութեան:

Ընդունիր արդ, Տէր, մեր խունկն աղօթից,
Տնւր մեզ վայելել խոստացած բաղդից՝
Թէ վաստակեալներն ու բեռնաւորներ
Պիտի գտանեն հանգիստ երկնանուէր.
Եւ բաց մեր շրթունք, Տէր Ազովնայի,
Երգել օրհնութիւնն Քո անբաւ փառքի:

43. Ա Ղ Ո Ի Ն Ք

Աշունքացաւ: Արարատեան դաշտի կանաչ այգիները,
որոնք մարդու սիրտը ուրախացնում էին իրանց գեղեցիկ
տեսքովն ու անուշ հոտովը, Աստուծուց փռած կանաչ
խալիչաներովը, հազար տեսակ ծաղիկներովը, հիմա այն
դրութեանն էին, որ մարդու սիրտ չէր տալիս, որ վրաները
նայէ. խաղողի թփերը, որ մի օր գլուխ գլխի կպցրած՝
իրանց սաթի նման ողկոյզներով մարդիս բերանի ջուրը
բերում էին ու նրա երեսին ծիծաղում, հիմա մեռած
մարդկանց գերեզմանների նման հողի կոյտերով էին ծած-
կուած: Ծառերը, որ մի թեթև քամուց իրանց տերևնե-
րով տարուբերում ու մարդու տխրած սիրտն էլ բաց էին
անում, հիմա մերկացած, մի տերև էլ չես գտնիլ վրա-
ները—չոր-չոր շտիկներն են երևում միայն բիզ-բիզ: Ջրերի
ափերը, որ բազմեղանգ խոտերի և ծաղիկների շատու-
թիւնով՝ մարդու ախորժակը բաց էին անում, հիմա հէնց
իմանաս թէ ութ օրէն մեռած մարդու երես են դարձել:
Ամեն բան էլ փոխուած՝ մի տխուր տեսարան է ներկայա-
ցնում:

Բայց գործի տէր մարդիկ նոր են սկսում ուրախա-

նալ. այգու բաներից պրծել են ու դադարել. ունեցող-
 շունեցողն էլ հիմա տանիցը մարուր հագնուած է դուրս
 գալիս: Մարդ չկայ, որ իրան կարողութեան չափ զինի
 շունենայ: Ով որ հոգս ունի, ծախում է զինին ու իրան
 տունը նորում, ձմեռուայ պատրաստութիւնը տեսնում:
 Մի գիւղացի իւր ցորենի աւելորդը, միւսը իւր զինու ու
 արաղի մի մասը, երրորդը իւր ձեռատունկ ծառաստանի
 կտրուածքը՝ ամեն մարդ իւր առատութիւնից մի բաժին
 վաճառում, իրանց միւս պակասութիւնները ծածկում են:
 Ում հասած աղջիկ կամ տղայ ունի, շտապում է հարսա-
 նիք անել: Գիւղացու ուրախութիւնները, մեծ մասամբ,
 աշնան սկզբներումն է լինում:

44. Ա Յ Գ Ե Կ Ո Ի Թ

Յերեկը գիշերին յաղթելով՝ ցրիւ տուեց նրա թանձր
 մութը. մարդկանց քունը փախաւ զնաց աշխարհի տակը.
 Սուրբ-Խաչի մեռելոցին, երկուշաբթի օրը, արևը դեռ
 նոր էր իւր գլուխը հանել, որ հինգ-վեց հարիւր հոգի
 կարբցիք ու հանավանքիք, կթոցները շալակներին, մի
 երկու ցամաք հաց միջին, մօտեցան Աշտարակի այգիներ-
 ըին: Աշտարակցիք այսօր մի մարդ են ուղարկում բա-
 նուորներ բռնելու: Գեռ արևը նոր էր բարձրացել, որ
 այնքան բանուորներից մէկը չմնաց. բոլորը ցրուեցան
 այգիները: Քաղն սկտուեց: Խաղողի տեսակները՝ իծա-
 ստուկը, քիշմիշին, ասկեսարին, մնխալին, կոթոռուչը, ևգ-
 նաչքը, ճիւղը, եզանդարին, մէկ խօսքով՝ ինչքան պա-
 տուական խաղողներ կային, բոլորը թլթլում էին, բոլորը
 քաղող էին կանչում: Կեանքը եռում էր այգիներում: Քա-
 ղող քաղողի, ուտող ուտողի, տանող տանողի էր: Աղբատ-
 ների, շունեորների աչքն էլ լիքն է այդ օրերը: Սրանից

յետոյ, մինչև այգեկուլթի վերջը, ինչ որ այգետէրերի
 դրութիւնն է, Աստուած ոչ շհանց տայ. մարդ որքան էլ
 հարուստ լինի, հագին այնպիսի ցնցոտի կըլինի, որ ծը-
 լանքներն ուռնու տերևի պէս երկար-երկար քաշ ընկած
 կըլինին. բոլորը պատառտուել են խաղողի թփերի մատ-
 ներիցը կամ տաշտակներիցը: Կանայք, որոնք տանն են
 քնում, առաւօտանց շտապելով իրանց բանը կըպրծնեն
 ու՝ դէպի այգին. մէկ խօսքով՝ մի մարուր շոր չես գտնիլ,
 որ շիրտ եղած, կուպը դարձած չլինի: Հէնց որ քաղից
 պրծան, բոլոր խաղողը ջոկջրկեցին. պահունին տուն տա-
 րան՝ կախան անելու, իսկ մնացածը հնձանը հաւաքեցին:
 Քաղը վերջանալուց յետոյ խաղողատէրերը և նրա վար-
 ձուորները ոտները հանեցին, իստակ լուացին, Աստու-
 ծու անունը տուին, մտան առագաստի մէջն ու խաղողը
 տրորեցին. տրորելուց յետոյ դիւրը դրին, ժողովեցին և
 վրան տախտակներ շարեցին, որ քամուի:

Մարդու սիրտ փառաւորում է, երբ որ քաղցուն,
 Աշտարակցու սրտի ուրախութիւնը, նրա տարեկան ապ-
 ըուստը, առու է լինում առագաստի միջով ու թափում
 տաքարը: Աշտարակցու սրտին գանգի ձայնից քաղցը է
 թւում այն գնդգնդոցը, որ լսում է տաքարից, քաղցուն
 նրա մէջը լցուելիս. բայց մանաւանդ որքան մեծ է լինում
 նրա ուրախութիւնը, երբ որ, մին էլ ես տեսնում, տաքա-
 րը շրթունքներից հետ լցում և քաղցուն եկած տեղիցը
 յետ է դառնում, առագաստումը լճանում, իմաց տալով
 իւր տիրոջը, թէ ինձ կըլի, պրծիլ, կարասներդ լցրո՛ւ:
 Քանի ու քանի փառք և գոհութիւն է վեր ուղղում մարդ
 այդ ժամանակ դէպի Արարիչը:

45. Չ Մ Ե Ռ

Բարեկենդան էր: Չիւնն եկել, դիզուել, սար ու ձոր բունել էր: Պարզըկայ գիշերն այնպէս էր գետինը սառցրել, որ ամեն մէկ ոտը կոխելիս՝ հազար տեղից տրաքտրաքում, ճրճում, ճաքճրում էր և մարդու մարմինը սրտացնում, ձայն տալիս: Ամեն մէկ ծառի ճղներից, ամեն մէկ տան բաշից՝ հազար տեսակ սառուցի լուլայ, հազար տեսակ ձիւնի քուլայ՝ կախ էր եղել ու բիզ-բիզ իրար վրայ սառել: Հէնց դիտես սար ու ձոր կամ նոր էր ծաղկել, կամ նոր ծերացել՝ մահուան դուռն ընկել: Թռչուն, գազան, անասուն, սողուն՝ որը փետացել, այստեղ-այնտեղ վայր էր ընկել, որն էլ վաղուց, ամսով առաջ, բունը մտել՝ ձայնը կտրել, պաշարը վայելում, գարնան գալուն էր սպասում: Գետերի, առուների երեսը սառուցը մէկ գազ եկել, հաստացել, իրար վրայ դիզուել և այնպէս էր ջրի, աղբիւրի բերնին հուպ տուել, որ մօտերին կանգնողը միմիայն նրանց խուլ ձայնն էր լսում, որ սառուցի տակին տխուր-տրտում քլքլում էր ու էլ յետ այստեղ, այնտեղ կամաց-կամաց ձայնը կտրում, պապանձում, սառչում:

Արեգակն այս առաւօտ որ քնատեղիցն ու աղօթարանիցը գլուխը չբարձրացրեց ու աչքը աշխարհի վրայ չզցեց, շողքը (ճառագայթները) սարերի գագաթին, դաշտերի գլխին այնպէս էր փայլում, պսպղում ու սառցի, ձնի հետ խաղում, ծիծաղում, կանաչ ու կարմրին տալիս՝ որ հէնց իմանաս աղամանդ, գմբուխտ, ետղուլթ ու հազար տեսակ անզին քարեր լինէին՝ դաշտերի, սարերի գլխին, երեսին, կրճքին փռած: Սարերի սառը բուքը, ձորերի դառնաշունչ քամին այնպէս էր հրապարակ բաց արել,

գոռում, փշում, հոսան անում, ձիւնի թեփը իրար գլխով տալիս, որ ճանապարհորդի քիթ ու պոռնզը կպցնում, ճաքացնում, երեսը պատում, գլխին հազար անգամ խրփում, աչք ու բերան լցնում, շատին էլ կամ ձորերը դցում, խեղդում կամ ձնումը թաղում, շունչը կտրում, կամ ոտ ու գլուխ փէտացած, ճանապարհից խռկում, սար ու ձոր դցում, խեղդում կամ քարէքար տալիս:

46. Ս Ա Ռ Ն Ա Մ Ա Ն Ի Ք

Ջրմեռն է, ձրմեռ, սիրուն երեսէք,
Ջրմեռն է, և դուք դողում, մրսում էք.
Բայց դուք մենակ չէք, ես էլ եմ մրսում,
Ես էլ եմ ձեզ պէս դողում, սարսրում:

Եւ դիտէք արդեօք ինչ է ձմեռը,
Այդ պատկառելի համարուած ծերը:
Ո՛հ, մի հարցնէք, ես սարսափում եմ,
Երբ դըրա արաքը մէկ-մէկ յիշում եմ.
Այդ անիրաւը ուր ոտք է դնում,
Մահ է տարածում ամեն կողմերում.
Երեսին առած ծերունու դիմակ,
Մեզնից ծածկում է բուն դէմքն այլանդակ:
Չատ ժամանակ չէ, ինչ որ դա եկաւ,
Եւ դուք լաւ տեսաք, թէ ինչեր արաւ.
Դըրա երկիւղից գետը քար կտրեց,
Քըչքըչան առուն լրուեց, պապանձուեց,
Դալար բոյսերը սառան, փէտացան,
Նախշուն հաւերը թըռան, հեռացան.
Բայց էլի շատին իր ճանկը գըցեց,
Բուք, բորան արաւ, բոլորին խեղդեց,

Սիրուն վարդենու թուփը չորցրեց,
 Սոխակի լեզուն տակիցը կըտրեց...
 Ջրրաղաց չրկայ—ջուրը սառել է,
 ձանապարհ չրկայ—ծիւնը կապել է,
 Թէ մարդ, թէ տաւար միակերպ քաղցած,
 Ողբում-լալիս են, մահուան դուռն ընկած:

Օրը կարճացել, գիշերն երկարել,
 Լոյսը նուաճուել, խաւարն է տիրել,
 Երկինքն ամպապատ, գետինքը սառած,
 Գարունը հեռու, ցուրտը կատաղած...
 Այսպէս է անս սոսկալի ձմրան
 Ալիքով ծածկած պատկերը դաժան...

Ցուրտ է, սաստիկ ցուրտ, սիրուն երեխէք,
 Եթէ ինձ նման դուք էլ մըրսում էք,
 Եկէք միասին մի հնար գըտնենք,
 Ձմրան ճանկերից մեր գլուխն ազատենք.
 Ես իմ բազմամեայ հասակիս փորձով,
 Գուք ձեր մանկակսն անարատ մտքով,
 Եթէ կամենաք, խելք խելքի կըտանք—
 Եւ, ինչից ասես, կըրակ կըստանանք—
 Կրակ լուսատու, պայծառ, անստուեր,
 Որ տաքացընէ սառնեղէն սըրտեր,
 Որ կենդանացնէ գօսացած ձեռներ,
 Որ հալեցնէ սառցապատ լեռներ...

47. Ի Մ Հ Ա Ր Ե Ի Ա Ն Ն Ե Ր Ը

Ցունը, ուր ես բնակում եմ, մի բարձր և երկար շինութիւն է: Նա շատ նոր չէ և գտնւում է Չուշի քա-

ղաքի մի հեռացած ծայրում, բաժանուած միւս տներից մեծ ու խոր ձորով, որ սկսւում է նրա հիւսիսային կողքից: Այդ ձորը շատ մռայլ տեսք ունի: Գարնանային հեղեղները տարէցտարի քանդում, խորացնում են նրան. զառիվայրը, որ սկսւում է տան պատերի մօտից, աւելի և աւելի ուղղաձիգ է դառնում:

Իմ վարձած երկու սենեակների առջև կայ մի փոքրիկ դատիկոն: Այդտեղից երևում է մեծ բլուրը, որի գառիվայր լանջերի վրայ խիտ կուտակուած են տները: Բայց միշտ իմ ուշադրութիւնը ամենից շատ գրաւում է մեր տան ներքին յարկը: Այդտեղ ամեն անգամ աչքիս երևում է սևացած մռայլ պատը մի փոքրիկ պատուհանով և նոյնպիսի դռնով, որ բացւում է դէպի ձորը: Սկզբում ես կարծում էի, թէ այդտեղ նկուղ է, ուր պահւում են անպէտք բաներ: Բայց շուտով իմացայ, որ դա բնակարան է մի փոքրիկ ընտանիքի, մի այրի մօր և մի փոքրիկ աղջկայ: Վերջինիս շատ անգամ էի տեսնում շէմքում նըստած, գլուխը ցած գցած, մենակ խաղալիս: Նրա անունը Հեղինէ էր...

Բարձր, երկար տան միւս սենեակներում կենում են միքանի ուրիշ տնկիցներ: Ահա գրանդ էին իմ հարևանները:

Չմեռն է:

Տխուր ու ցուրտ օրերը անփոփոխ յաջորդում են միմեանց:

Չիւնն ու ցելսը բոլորովին արգելում են տանից դուրս դալ: Տաք վառարանը թմրացնում է անդամները, իսկ ձմերային երկանը գիշերները բոլորովին ծուլացնում են մենակ մարդուն, որ սովոր է անփոփոխ ընկերութիւն վարել մի կոյտ գրքերի և մի գրչի հետ միայն: Չմեռը իւր սառը կնիքը դրել է այդ մշտական ընկերների վրայ:

Տաղակայի միանմանութիւնը մաշում է ինձ: Ինչ կը լինէր զրութիւնս, եթէ հարեան սենեակում չապրէր մի բազմամարդ ընտանիք, բաղկացած գլխաւորապէս փոքրիկ արարածներէց: Մի պատ միայն բաժանում է ինձ նրանցից, բարակ պատ, որ, սակայն, չէ կարողանում անջատել իմ հոգին այն ուրախ, անհոգ և մշտածիծաղ կեանքից, որ նրա միւս կողմն է տիրում: Լուսաբացին այնտեղ արդէն ոտքի է լինում կանգնած այդ աղմկաւոր աշխոյժ կեանքը, որ լուռ է միայն ձմերային զիշերուայ կէսին: Անընդհատ լսում են ծիծաղի, ուրախութեան, ուտիւնների ձայներ, լսում են մանկական երգի կցկտուր, խառնիխուռն հնչիւններ. երբեմն լինում է և պար: Ծիծաղում է ընտանիքի մայրը, ծիծաղում են երեխաները, ուրախութեան ձայներ է արձակում խուլումունջ փոքրիկ տղան: Ուրախութիւնը սրտի գործ է, անպատճառ լեզու չի հարկաւոր նրան արտայայտելու համար:

Այդ կենդանի աղաղակների ժամանակ գործել չի կարելի, և ես լուռ նստում եմ և ականջ դնում. լսում եմ պատի քամակին տիրող իրարանցումը, որ հոգում է օրուայ ապրուստը և հէնց այդ պատճառով զուարթարար, հրապուրիչ է ինձ համար: Լսում եմ և ինքս էլ ուրախանում, մինչև անգամ սկսում եմ երգել: Բայց լինում է ժամանակ, երբ երգեցողութիւնը խանգարում են ծանր ու զգոյշ քայլերը, որոնք անցնում են սենեակիս մօտով: Ընտանիքի հայրն է դա, որ զայիս է տուն ծանր աշխատանքից հանգստանալու: Եւ յոգնած անդամներին ուրիշ հանգստութիւն չկայ, բացի այդ աղմուկով լիքը սենեակը: Երջանիկ մարդ:

Երեկոն մօտենում է: Մոխրագոյն ամպերի տակ հետըզհետէ հաստատում է խաւարը: Ես դուրս եմ գալիս գոտիկոն՝ ծառայիս կանչելու համար: Զիւնի առատ տա-

րափը թափում է մեծ եռանդով. ձորը արդէն մթնել է, աւելի ևս տղեղացնելով իւր կերպարանքը: Կիսամթութեան մէջ ես նկատում եմ մի մարդկային պատկեր, մի ուրուական, որ ձորի խորութիւնից բարձրանում է նեղ գառիվեք շաւղով, որ դեռ նշմարելի է ձիւնի մէջ: Նրա մարմինը խոնարհուած է մի ծանրօցի տակ, քայլերը դողդոջուն. նա քարշ է տալիս իւր ահագին ասիական կօշիկները, միևնոյն ժամանակ ոյժ է գործ դնում յետևից եկողի համար էլ, որ կպած է նրա կանացի հագուստի փէշից: Ծառային մոռանում եմ, ուշադրութիւնով նայում եմ այդ պատկերին, որ նոյնիսկն աղքատութիւնն է: Ահա նա բոլորովին դուրս եկաւ ձորից և կանգնած է փոքրիկ դրուան առաջ: Դա ներքին յարկի բնակչուհին է, այն միայնակ կինը: Գլխի վրայ կրում է լուացքի ահագին կապոցը. իսկ նրա յետևից եկողը աղջիկն է՝ Հեղինէն: Փոքրիկ արարածը լրիկ-մնջիկ հեկեկում է. նրա գլուխն ու դէմքը փաթաթած են ցնցոտիներով, նա հիւանդ է:

Խեղճ...

Նրա համար պառկելու մի տաք անկիւն չկայ... ո՛չ մի տեղ...

48. Ա Ղ Ք Ա Տ Կ Ի Ն

Յուրտը փշեց,
 ձիւնը ծածկեց գետինը.
 Ամենայն մարդ մըտաւ իւր տուն,
 Պատսպարուիլ ցըրտիցը:
 Ժամի դռնում դողդողալով
 Կանգնած է մի աղքատ կին,
 Նըրա հանդերձ պատառ-պատառ,
 Զունի շապիկ իւր հագին.

Անհամարձակ նա իւր ձեռքը
 Պարզում է անցկացողին՝
 «Ողորմութիւն արէք, պարոն,
 Անտուն անտէր աղքատին»:

Ձեզ, սիրելիք, ասեմ՝ ո՛վ էր
 Այդ խղճալի աղքատը,
 Այն ցրտումը ոտաբորիկ,
 Կանգնած ժամի դռնումը,
 Չատ ժամանակ դեռ չէ անցել,
 Երբ նա փառքով ու պատուով
 Ման էր գալիս փողոցներում
 Իւր սեպհական կառքերով:
 Այժմ վախով նա իւր ձեռքը
 Պարզում է անցկացողին՝
 «Ողորմութիւն արէք, պարոն,
 Անտուն, անտէր աղքատին»:

Ամենայն օր նրա դրձնում
 Կանգնած էին շատ կառքեր,
 Միշտ հացկերոյթ, ընթրիք, գինի,
 Նուազարան ու տաղեր:
 Ամենայն ոք ցանկանում էր
 Լինել նրա բարեկամ:
 Այժմ զրկուած ամեն բանից,
 Չունի անգամ հացի գին՝
 «Ողորմութիւն արէք, պարոն,
 Անտուն, անտէր աղքատին»:

Ժամի դռնում նա կանգնած է,
 Աչքերը կոր, վիզը ճուկ:

Նրա նախկին բարեկամքը
 Չեն ասում նրան. «Խղճուկ,
 Ե՛կ դու մեզ մօտ, մենք կ'ամօքենք
 Քո վիճակի դառնութիւն,
 Կըթուլացնենք ճակատագրիդ
 Խիստ հարուածի սաստկութիւն»:
 Նա տանում է տառապելով
 Այս սոսկալի վշտերին՝
 «Ողորմութիւն արէք, պարոն,
 Անտուն, անտէր աղքատին»:

Հ Ա Տ ՈՒ Ա Ծ Ե Ր Ր ՈՐ Դ

(Կենդանական աշխարհից)

49. ՄԱՐԴՈՒ ՄԱՐՄՆԻ ԱՆԴՄՆԵՐԸ

Մի անգամ մարդու մարմնի անդամները վիճեցին միմեանց հետ և վճռեցին այլևս չծառայել իրար: Ոտներն ասացին՝ ինչի մենք պէտք է կրենք մեզ վրայ ամբողջ մարմինը. թո՛ղ նա իրան համար ուրիշ ոտներ շինէ և ման գայ, որքան կամենում է: Ձեռները նոյնպէս ասացին՝ մենք այլևս չենք կամենում ուրիշների համար ծառայի պաշտօն վարել, շինեցէք ձեզ համար ուրիշ ձեռներ և թո՛ղ նրանք գործեն: Բերանը փնթփնթաց՝ հապա ես յիմար եմ, ինչ է, որ ոչինչ օգուտ չունենալով՝ ստամոքսի համար սկսեմ կերակուր ծամել, որ նա յետոյ պարոնի նման ձգուած, մարսէ նրան. չէ, թո՛ղ իրան համար ուրիշ բերան գտնէ. ես այսուհետեւ էլ չեմ կամենում նրան ծառայել: Աչքերն ևս շատ էին զարմանում, որ իրանք պէտք է նայեն ամբողջ մարմնին և շարունակ հսկողութիւն անեն:

Այսպէս խօսեցան միմեանց հետ մարդու մարմնի բոլոր անդամները և վճռեցին այլևս միմեանց չծառայել: Բայց գիտէք ինչ պատահեց: Որովհետեւ ոտները չէին կամենում ման գալ, ձեռները զաղաբեցին գործ շինելուց,

բերանն էլ չէր ուտում և աչքերը փակուեցան, ապա ամբողջ մարմինը, անսնունդ և անշարժ մնալով, սկսեց թուլանալ, նիհարիլ և փոքր էր մնացել, որ մեռնէր: Բոլոր անդամները, որոնցից կազմուած էր մարմինը, ծանրացան, և աւելի վատթար վիճակի մէջ կ'ընկնէին, եթէ չը հասկանային, թէ որքան անմիտ է իրանց վարմունքը:

— «Ո՛չ, վատ է այս տեսակ ապրելը», մտածեցին նրանք, հաշտուեցան և սկսեցին ըստ առաջնոյն միասին և միաբան գործել: Այնուհետեւ ամբողջ մարմինն էլ ուղղուեց, նորոգուեց և առողջ, ուժեղ դիւր ստացաւ:

50. ԿԱՐԱՊԸ, ՁՈՒԿԸ ԵՒ ԽԵՉՄԱՐԸ

Երբ ընկերաց մէջ միութիւն չըկայ, Ոչ երբէք նըրանց գործն առաջ կ'երթայ. Գործ էլ մի կոչիր դու այն աշխատանք, Այլ անտանելի վիշտ ու շարշարանք:

Մի օր Կարապը, Ձուկն ու Խեչափար,—
 Ձեմ զիտում ինչպէս որ գտան իրար,—
 Մի բեռնաբարձ սայլ տանիլ կ'ուզէին.
 Երեքը մէկէն լծուեցան սայլին.
 Երեքն էլ արիւն-քրտինք են մտնում,
 Մակայն իւր տեղից սայլը չէ շարժում:
 «Ձարմանք, ասում են նըրանք մէկ մէկու.

Չըգիտենք ինչո՞ւ

Ձենք կարողանում շարժել այս սայլը.
 Ո՛չ ճամբան է վատ, ո՛չ ծանր բեռը»:

Հապա չես ասիլ՝

Կարապն սկսեց դէպի վեր քաշիլ
 Խեչափարը յետույետ,
 Ձուկն իւր կողմից դէպի գետ:

Ծուռը ո՞վ էր, կամ թէ ո՞ւմն էր իրաւունք,
Այն թողունք.

Բայց բանն այս է որ
Հէնց մինչև այսօր

Սայլն այնտեղ է բեռնովը.

Այսպէս կ'ասէ Կրիլովը:

51. Ա Ր Ա Մ Ը

(Արտաքին զգայարանք)

Արամը շատ շուտ զարթնեց, բացեց իւր աչքերի վարագոյրները՝ երկար ու թուխ արտեւանունքը. նրա յետևից շարժուեցին, բարձրացան աչքի ծածկոցները— շարժական կոպերը: Արեգակի ճառագայթները ներս մըտան սենեակը, լուսաւորեցին պատուհանում դրած ծաղկամանը և պատի վրայ կախած փոքրիկ գանգրաւոր մանուկի պատկերը, որոնց վրայից արտափայլելով՝ բնկան Արամի փոքրիկ աչերի ոսպի վրայ, անցան ջրային մասի միջով և պատկերացան ցանցաթաղանթի վրայ: Այնտեղ նեարդային մոխրագոյն թելերը յափշտակեցին նրանց և հաղորդեցին գլխի ուղեղին, որի միջնորդութեամբ իսկոյն ամենայն բան իմացաւ տանուտէրը— հոգին:

«Ա՛, արդէն լուսացել է և ինչպէս գեղեցիկ առաւօտ է», ասաց Արամը և իսկոյն վեր թռաւ անկողնուց: Նա ձեռներով շփեց իւր գեղեցիկ, դուրս ցցուած ճակատը և արագապէս սկսեց հագնուել: Հագնուելուց յետոյ՝ նա շտապով ձեռներն ու երեսը սառը ջրով լուաց և մաքուր երեսսրբիչով սրբեց: Արամը սառը ջրի շօշափումից աւելի ևս գուարթացաւ, կենդանացաւ:

Այդ ըոպէին էր, որ օդի արագ հոսանքը ներս մտաւ

նրա տկանջը, ցնցեց խողովակի առաջը կապող թմբկամաշկը և նրա յետևից շարժուեցին երեք փոքրիկ ոսկրները՝ մնրձը, սայլը եւ ասպանդակը: Այս փոքրիկ շփոթութիւնը ականջի հեղանիւթին շարժողութիւնն պատճառեց, որի միջի քնքուշ նեարդը՝ այդ շարժողութիւնից զրգուելով, յանձնեց դրա տպաւորութիւնը ուղեղին: Արամը եռանդաղին կոչեց. «Ա՛խ, ինչպէս քաղցր է երգում մեր պարտէզում թռչնակը»:

Արամը մօտեցաւ լուսամուտին, գլուխը դուրս հանեց դէպի պարտէզ և կամենում էր գուարճանալ թռչունի գեղեցիկ երգով. բայց այդ ըոպէին ծաղկային անուշահոտ փոշիով լիքը օդը, ներս մտնելով նրա մաքուր քթածակերից, շօշափեց այնտեղ տարածուած լորձային մաշկը: Ծաղկի փոշիները զրգուեցին նրա մէջ ճիւղաւորուած նեարդերը, իսկ սրանք այդ տպաւորութիւնը հաղորդեցին մայր ուղեղին և իմացրին նրան, թէ ինչ է պատահում իւր շուրջը: Լեզուի նեարդերը շարժուեցին և Արամը ուրախագին բացականչեց. «Ի՛նչ գեղեցիկ անուշահոտութիւն է բարձրանում մեր պարտէզի ծաղիկներից»:

Արամը կամենում էր դուրս գնալ պարտէզ, փունջ կապել այդ անուշահոտ ծաղիկներից. բայց այդ ըոպէին օդը մերձակայ սենեակից մօտեցրեց նրա շրթունքներին և լեզուին սուրճից, սերից և տատրաստի նախաճաշիկից բարձրացած խոնաւութիւնը: Նրա բերանում առատ լորձունք գոյացաւ, բերանի և լեզուի ծծիկների նեարդերը յափշտակեցին այդ խոնաւութիւնը, հաղորդեցին գլխի ուղեղային գանգուածին և տանուտէրը— հոգին, կարծես, ասաց Արամին. «Նախաճաշիկը պատրաստ է, իսկ դու ուտելու ցանկութիւն ունիս»: Արամը ուրախ մտաւ սեղանատուն, վազեց ողջունեց իր մօրը, նրա ձեռների նեարդերը շարժուեցին և ահա նա մատներով շօշափեց, թէ

նըքան փափուկ է այն հացը, որ նա վերցրեց և սկսեց
ախորժակով ուտել: Նախաճաշելուց յետոյ նա զուարթա-
գին խաղում ու վազվզում էր պարտէզում և ծաղիկներէ
տեսքով ու նրանց անուշահոտութեամբ զմայլում էր:

52. Մ Ա Ն Ո Ի Հ Ա Կ

Ո՛հ, մի ողբալ դու, թառամած
եւ թալկացած մանուշակ,
Որ քո անոյշ բոյրն առած,
Քեզ ձրգեցին ոտի տակ:

Աւելի պարզ էր շողշողում
Մեր գարունը մանկութեան,
Բայց մեզ համար այս աշխարհում
Նա չըբացաւ յաւիտեան:

53. Գ Ա Ր Ե Գ Ի Ն Ը

(Գ լ ու լ խ)

Գարեգինը երբ ծնուեց, շատ փոքր էր և թոյլ, ինչ-
պէս առհասարակ թոյլ են լինում բոլոր նորածինները.
Նրա գլուխը այս ու այն կողմն էր տատանւում, որովհե-
տե դեռ ոսկորներ չունէր: Գլխի աճառները (ղըրճ-ղըր-
ճուկները) իրանց ասեղնաւոր ծայրերով դեռ չէին միա-
ւորուել միմեանց հետ: Սկզբումը Գարեգինը միայն ճշում
էր, իսկ փոքր ժամանակից յետոյ աւելի բարձրաձայն էր
ցանկութիւն յայտնում ուտելու. նա այնպէս գոռում ու
լաց էր լինում, որ կարծես ողջ տունը իրանն է. միևնոյն
բանը նա անում էր, երբ անհանգիստ էր պառկած լինում,

կամ երբ նրա բարակ ու կարմիր մաշկը փոքր ինչ ցուրտ
էր զգում: Նրա բերանի, լեզուի և շնչափողի կապերը
դեռ այնքան ամրացած չէին, որ կարողանային շրջապա-
տողներին հասկանալի ձայնով արտայայտել նրա զգաց-
մունքը:

Գլխի ուղեղն էլ դեռ այնքան ամրացած չէր. առհա-
սարակ նրա գլուխը դեռ կանոնաւորուած չէր, այդ պատ-
ճառով էլ չէր կարողանում նրան գործ ածել, ինչպէս
իրան պէտք էր և յարմար: Գարեգնի բերանում դեռ ա-
տամներ չկային, շրթունքները ձգւում էին դէպի ամենայն
բան, որ մերձենում էր նրանց:

Բայց սակաւ առ սակաւ նրա վերին անշարժ ծնօտի
և ստորին շարժական ծնօտի վրայ սկսան ուռչիլ ու կար-
մրիլ լնդերը և նրանց տակից գուրս երևեցան առաջին երկու
կտրոռ ատամները, որոնք սպիտակ էին և գեղեցիկ: Այն
ժամանակ Գարեգինը աւելի էր աշխատում ամեն բան
բերանը կոխել, որովհետև նրա լնդերը սաստիկ քոր էին
գալիս: Գարեգնի մարմնի մէջ այդ ժամանակ շատ ֆօս-
ֆօր ու կիր էր ժողովուել. նրա աճառներն սկսել էին
պնդանալ, ոսկոր դառնալ. հոգին ևս սկսել էր իր առա-
ջին գործողութիւնները: Գարեգինն սկսեց ճանաչել հօրը,
մօրը, ժպտալ նրանց երեսին... Բայց միևնոյն ժամանակ
նա այժմ աւելի էր հիւանդանում, նիհարանում, գոռում,
լաց լինում: Այն սպիտակ ոսկորները, որոնք իրանց ար-
մատից ծլում-շարւում էին նրա ծնօտի վրայ, ինչպէս
երևում է, շատ էին անհանգիստ անում նրան:

Գարեգինը փոքր առ փոքր մեծանում էր: Աստիճա-
նաբար նրա գլուխը կանոնաւորուեց, կոլորացաւ, գուրս
ցցուած ճակատից սկսած դէպի բարձր՝ գազաթը, ծոծ-
րակը և բունքերի մի մասը գանգրաւոր մագերով ծած-
կուեցին, որոնց արմատները գլխի մաշկի մէջ եղած մա-

ծուցիկ հիւթը ծծելով՝ ամրապէս հիմնաւորուեցին: Այսպէս փոքր առ փոքր նրա երկու ծնօտները վրայ ատամներ դուրս եկան, որոնց երեսները ծածկուած էին մարուր և սպիտակ էմալով (արծնապակի): Գարեգինն էլ այն մանուկը չէր. նրա դէմքն աւելի խոհուն կերպարանք էր քստացել: Նրա փափրիկ, վարդագոյն շրթունքներն այժմ պարզ արտասանում էին ոչ թէ անկապ բառեր, այլ ամբողջ պարբերութիւններ: Այժմ ոչ թէ նա չորեքթաթ էր անում, կամ առաջուայ պէս կարասիներից բռնելով էր ման գալիս, այլ ազատ ու համարձակ թռչկոտում էր ու խաղում:

Ահա Գարեգինը նստած է սեղանի մօտ և պատրաստում է իւր դասերը. նա այժմ գիտէ, որ թէև ինքը շատ մեծ չէ, բայց մարդ է, որովհետև այնպիսի հոգի և այնպիսի մարմին ունի, ինչպէս միւս մարդիկը: Նա գիտէ և այն, որ իւր գլուխը բաղկանում է միքանի մասերից, որոնցից առաջին մասը կոչւում է դէմք, վերին մասը — գագաթ, յետին մասը — ծոծրակ, իսկ կողմնային մասերը — քունքեր: Դէմքն ունի ճակատ, յօնքեր, աչքեր, քիթ, այտեր, թշեր, բերան և ծնօտ. վերջինս բաղկացած է վերին և ստորին ծամելիքից, որոնց վրայ շարուած են սպիտակ ատամներ: Ատամների թիւը (չափահասներինը) 32 է: Ատամները բաժանւում են՝ առաջնատամների, որոնք կտրող էլ են կոչւում. նրանց աջ և ձախ կողմումը գտնւում են ժանիքները, իսկ ժանիքներից յետոյ — սեղանատամները, իւրաքանչիւր ծնօտի վրայ հինգ-հինգ ամեն մի կողմից: Առաջնատամներով կտրում են ուտելիքը, ժանիքներով նրան բռնում կամ պատառոտում են, իսկ սեղանատամներով մանրացնում են նրան, որպէս երկանով, ուստի դրանք աղօրիք էլ են կոչւում:

Այս բոլոր բաներն այժմ Գարեգինը լաւ և գիտակ-

ցաբար գիտէ, հասկանում է, նոյնիսկ կարող է հաղորդել ուրիշներին. բայց երբ նա աւելի մեծանայ և իւր կրթութեան վրայ հիմնաւորապէս ուշք դարձնէ և երբ նրա վերջին սեղանատամներն էլ դուրս գան, որոնք կոչւում են հասունութեան ատամներ, այն ժամանակ նա շատ բան կըստօրի և աւելի հիմնաւորապէս:

54. Մ Ա Ն Ո Ի Կ Ի Ն

Ինչո՞ւ այդպէս ամբողջ օրը

2արշարւում ես, անչափ տանջւում,

Մի՞թէ քեզ էլ մի՞նտորտը

ծանր է գալիս, ծանր է ազդում:

Գու՞ մանուկ ես. դեռ քեզ շատ օր

Խոստանում է քո արևը.

Գու՞ դեռ ժպտան, խաղան անհող

Եւ ճիշդ ընկիր մօրդ գիրկը,

Ու թո՞թովիր մի երգ սիրուն

Քո մանկական անուշ ձայնով,

Ու միշտ յիշիր դու այն անուն,

Որ պաշտում է քեզ իւր սիրով:

Մայրըդ է, որ օր ու գիշեր

Անթարթ աչքով քեզ է հսկում,

Եւ կարգալով շատ աղօթքներ,

Երկար օրեր է միշտ խնդրում:

Խաղան, մանուկ, թըրթուալով,

Քնիր, դարձիր սիրահեղիկ.

Մայրըդ կ'երպէ քեզ փարելով,

Որ շատ ապրիս դու երջանիկ:

(Ներքին գործարաններ)

Արշաւիրը առաւօտեան վաղ վեր կացաւ, մի բաժակ կաթ խմեց, հետն էլ մի կտոր հաց կերաւ ու գնաց ուսումնարան: Նա վեր էր առել իւր պայուսակը, որի մէջ գրած էին նրա գրքերն ու միւս դասական իրեղէնները, և մտածում էր այդ օրուան դասերի վրայ. իսկ հացը, որ նա կերել էր, այդ բոլորէն ճանապարհորդում էր նրա մարմնի մէջ: Ատամները լաւ ծամել էին նրան, լորձիւնի բշտիկները նուրբ լորձիւնով պատել, իսկ փափուկ լեզուն շտապով ներս էր մղել որկորի մէջ: Ճանապարհին նա քիչ մնաց որ ընկնէր շնչափողը, բայց փոքրիկ մտեայ խցանը—կատիկը ծածկեց նրա անցքը և ծամած պատառը սահելով գլորուեց դէպի ցած և ընկաւ այն մտեայ պարկի մէջ, որ ստամոքս է կոչւում: Այդտեղ տաք էր ու մութը և որ կողմը դառնում էր, ամեն կողմից նրան շրջապատում էր ստամոքսային տհաճելի հիւթը, որ կողքից պատրաստում է կարծր փայծախը: Բայց նրան չէր վիճակուած երկար ժամանակ շրջել այնտեղ, որովհետեւ իւր ընկեր կաթի հետ ստամոքսային հիւթի մէջ լուծուելով դարձաւ մի տեսակ թանձր խիւս: Խիւսը ստամոքսի ստորին դոնով ցած իջաւ, այդտեղ խառնուեցին լեղիի կաթիլներ և աւելի կերպարանափոխուած՝ աղիքներով առաջ գնացին: Այդ ուղին առաջ լայն անցք էր, փոքր առ փոքր նա նեղանում ու նեղանում էր և հէնց ինքը հիւթն էլ աստիճանաբար փոխուում էր: Այդ նեղ անցքերից անցնելիս նա կարմիր գգեստ էր հագել և իբրև արիւն այլևայլ երակներով վազում էր դէպի մարմնի ամեն կողմերը:

Արիւնը որքան հեռանում էր, այնքան իւր պիտանի մասերով սննդելով մարմնի այլևայլ մասերը, ինքն ստանում էր նրանց անպէտք հիւթերը և նրա կաթիլները աստիճանաբար մղանում էին: Կարծր ոսկորներին մօտենալով՝ նա իւր դեղին գիճութիւնից նրանց էլ իրանց սնունդը տուեց — ֆօսֆօր և կիր: Եւ անն նա բոլորովին մզացած, ամբողջ մարմինը ման եկած, ուղեղի մեծագործութիւններին և շարունակ սեղմուող ու բացուող մկնամսերի գործունէութեանը ակնատես լինելուց յետոյ, վերջապէս թափուում է այն քաւազանը, որ երկու մուտք ունի և երկու ելք, և որին մարդիկ սիրտ են անուանում: մմ սլլաա ցմայլ

Միւրտը ձևով տանձի նման է: Կաթիլ առ կաթիլ վերեւից ու ներքեւից ներս են մտնում ու դուրս են գալիս այդ մսեղէն պարկից արեան կաթիլները և նրա դոնակներն ուրիշ գործ չունեն, բացի փակուելն ու բացուելը: Միւրտը մսեղէն միջնապատով բաժանուում է երկու հաւասար մասերի՝ աջակողմեան և ձախակողմեան, որոնցից իւրաքանչիւրը նոյնպէս երկու բաժանմունք ունի՝ վերին և ըստորին: Անմաքուր արեան կաթիլները թափուում են սրտի աջակողմեան վերնասենեակը և հրելով ու բանալով փոքրիկ դոնակը, մտնում են աջակողմեան սրտախորշը: Բայց սիրտը անմաքուր արիւն չէ սիրում, ուստի մկնամսերի անդադար սեղմուելովը մի այլ ճանապարհով հալածում է նրան դէպի այն ընդարձակ թևերը, որոնք կազմուած են բազմաթիւ բշտիկներից: Մարդիկ զրանց թոքեր են անուանում: Այդտեղ կաթիլները հանդիպում են օդին, որով լցւում ու դատարկւում են թոքերը: Օդը քթի և բերանի խոռոչներից արագապէս մտնելով, քանցնում է դէպի թոքերի բշտիկները, կշռտափոյթ նայում է նորեկ հիւրերին, որոնք փաթաթուած են մուգ վերարկուի մէջ, մօտենում է նրանց և նրա կայրող կոյժը—թթուածինը յա-

փշտակում է արիւնի մուգ ծածկոցը և դրա փոխարէն տալիս է նրան վարդագոյն զգեստ. այդ ըոպէին սեղմուում են թորքերի բշտիկները և օդը արագապէս դուրս թռչելով միւկնոյն ճանապարհով տանում է իւր հետ արեան անպէտք մասը—ածխային թթուն: Արեան մաքուր վարդագոյն կաթիլները թողնելով թորքերը, նորից վերադառնում են դէպի սիրտը, բայց այժմ մտնում են նրա ձախակողմեան մասը—նախ վերին բաժանմունքը, ապա ստորին և այնտեղից դուրս գալով՝ դարձեալ սկսում են իրանց վաղեմի ճանապարհորդութիւնը: Այդպիսով նրանք տալիս են Արշաւիրին կեանք, ոյժ և առողջութիւն:

Արշաւիրն ուսումնարանում աշխատում էր առանց իմանալու, թէ ինչ բաներ են կատարւում իւր ներսը: Նա մինչև անգամ մոռացել էր, թէ ինքը հաց ու կաթն է կերել:

56. Հ Ե Տ Ա Ք Ր Ք Ի Ր

«Բարի եկար, հազար բարի, բարեկամ,
 «Ո՛ւր էիր՝ տեսնամ»:
 —«Թանգարանիցն է գալլս.
 Չորս ժամ եղաւ ման գալլս:
 Ամենայն կողմ պտրտեցի, պըրպտացի,
 Բոլորը տեսայ, ոչինչ չըթողի:
 Աշխարհումս ինչեր են եղել,
 Իրաւ խելքից, մըտքից վեր.
 Ո՛ր կողմ նայես՝ արմանք-գարմանք, հրաշալիք.
 Ո՛րն էլ դիտես՝ մէկը միւսից գեղեցիկ.
 Ի՛նչ գագաններ, ի՛նչ թռչուններ,
 Թիթեռնիկներ, բըզգեներ,

Ի՛նչ գատիկներ, ի՛նչ կերպ ճանճեր,
 Որքան ոսկի եզնակներ՝
 Ո՛րը կանաչ՝ գմբուխտի պէս,
 Ո՛րը կարմիր՝ բուստի պէս.
 Հապա մանրիկ բոտոտները, հաւատան,
 Գընդասեղի գըլխից էլ շատ փոքրը կայ»:

«Հապա փըղին ի՛նչ ասիր,
 Ի՛նչ անաղին վիթխարի,
 Հարկաւ մտքով կարծեցիր,
 Թէ մի լեռ է սոսկալի»:

—«Միթէ փիղը այնտեղ էր»:
 «Այնտեղ էր. ի՛նչ, չըտեսմը»:

—«Ափսոս, ի՛նչ ասեմ, ա՛ղպէր,
 Փիղն աչքովս չի ընկել»:

57. Հ Ր Ա Չ Ա Լ Ի Տ Ն Ա Կ

Ես մի հրաշալի տուն եմ ճանաչում, որի մէջ ամեն բան կարգաւորուած է և շունի ոչինչ պակասութիւն: Նա ունի կանոնաւոր աղօրիք, ունի խոհանոց, ուր գիշերցերեկ տաք կերակուր է պատրաստուում: Տունը շատ մուտքեր և անցքեր ունի, որոնցով արիաջան ծառաները կրում են տաք կերակուրը դէպի նրա ամենայն անկիւնները: Տունը մի հմուտ տնտես ունի. նա այնքան աշխատասէր է, որ գիշեր ու ցերեկ մի ըոպէ չէ հանգստանում. անդադար թխթխկացնելով՝ նա իւր առոյգ և արագաշարժ ծառաներին մղում է այլեայլ կողմեր, ուր որ հարկաւոր է լինում՝ կամ կերակուր, կամ ըմպելիք, կամ ջերմութիւն

և կամ որևէ անկիւնը նորոգելու համար նոր նիւթ: Տունն ունի ընդարձակ դահլիճ, ուր մարդը օդը ազատ ներս է մտնում, ունի նոյնպէս երկու պայծառ լուսամուտներ շարժական փեղկերով: Գիշերն այդ փեղկերը փակուում են, իսկ ցերեկը բացուում: Տան մէջ ապրում է անտեսանելի տանտիկինը: Թէև նրան չի կարելի տեսնել, բայց նա ամեն բան զիտէ և ամենին բարեկարգօղը և կենդանացնողը նա է: Նրա համար է հոգում տնտեսը, նրա համար են գործում փոքրիկ ծառաները. նա ինքն է նայում պայծառ լուսամուտներից. նա է բանում և փակում նրանց: Գիշեր և ցերեկ քնել չգիտէ նա. նրա աչքերը—միտքը շատ հեռու են տեսնում: Եթէ տանտիկինը դուրս է գնում տանից, այնուհետև ամբողջ տունը խոր քնով ծածկւում, թուլանում ու լոււմ է. տնտեսը դադարում է գործելուց, ծառաները կաշկանդոււմ են անցքերում և ամբողջ տունը խոր լոււթեան մէջ մտնելով սառչում է և քայքայւում: Բայց ո՛ր է գնում տանտիկինը: Նա գնում է այնտեղ, որտեղից եկած էր. նա գնում է երկլինքը: Երկրի վրայ նա ժամանակաւոր հիւր էր, հեռացաւ հիւրը և նրա բնակարանը—մարմինը դրեցին մի այնպիսի արկղի մէջ, ուր ո՛չ կարելի է կանգնել, ո՛չ շարժուել և ո՛չ ուտել: Արկղն ամփոփեցին հողի մէջ և տունը քայքայուելով հող դարձաւ:

58. ԾԱՌԵՐՆ ՈՒ ԿԱՅԻՆԸ

Ծառերն անտառում երբ շատ նեղացան
 Կացնի ձեռիցը ու էլ չիմացան՝
 Ի՛նչ անեն, որ իրանց գլուխը պահեն,
 Խորհուրդ արին որ մի հնարք գտնեն:

«Կացինն ո՞վ է որ՝ մեզ կարողանայ
 Զօր անել—յաղթել, ինչ մեծ բան է նա»:

Այսպէս ձայն տուեց ծառերից մէկը.

«Մենք որ կոթ չտանք, կացինն ինչ է որ
 Յանդղնի անել մեզ կտոր-կտոր»:

Թո՛ղ իմացողը ինքըն իմանայ
 Եւ իզուր տեղը կացնից չնեղանայ.
 Ո՛վ որ կոթ կրտայ պողպատէ կացնին,
 Թո՛ղ «հոգուց» սսէ առաջ իւր անձին:

59. ԿԱՊԻԿԻ ԵՂՐԱՅՐԸ

Փոքրիկ կապիկի մայրը վախճանուեցաւ և նա բոլորովին որբ մնաց: Տխրաղէմ նստած էր նա ծառի վրայ և իւր սև օրը լալիս էր: Կապիկը գեղեցիկ չէր. նրա դէմքը փոքր էր և կնճռոտ, բունը վտիտ և ունէր չորս երկար ձեռներ: Նա դեռ ևս չէր կարողանում մէկ ծառից միւսը ցատքել և նրանց վրայ բարձր ու ցածր անել՝ կերակուր ձարելու համար... Ինչպէս երևում է, նրան վիճակուած էր քաղցածութիւնից մեռնել, ինչպէս կրմեռնէր մի փոքրիկ մանուկ, եթէ մօր մահից յետոյ բոլորովին անտէրունչ մնար: Ուրեմն ո՞վ պիտի հոգար մեր կապիկի համար: Նրա ցեղակիցներն ապրում էին խմբերով, որոնց մէջ էր և նրա մեծ եղբայրը. սա ամբողջ խմբի մէջ ամենաճարպիկ լեղկատակներից մէկն էր և միքանի տարի շարունակ արդէն շատ աւերումներ էր անում անտառում: Եթէ մի տեղ կուիւ պատահէր, պէտք է հաստատ իմանայիք, որ կռուողներից մինը նա էր: Եթէ կապիկները ժողովուէին արշաւելու և կործանելու զիւղացիների սիմինդրի արտե-

ըր կամ ասպատակելու նրանց այգիները, անպատճառ մեր կապիկի եղբայրն այս արշաւողներից առաջինը կըլինէր: Այդ խեղկատակը տեսաւ իւր եղբօրը և բարձրացաւ դէպի նա: Կարելի էր կարծել, թէ կամենում է փերձանք բերել նրա գլխին, կամենում է ցնցել և վայր գլորել նրան ծածից: Բայց ոչ: Նա նստեց եղբօր կողքին և քնքշաբար բռնեց նրա ձեռքից: Մանուկն սկսեց փարիլ նրանով և իւր առաջին ձեռներով փաթաթուեց նրա պարանոցով, իսկ յետին ձեռները պատ տուեց մէջքին. նա մեծ կապիկի հետ վարւում էր ինչպէս իւր մօր հետ. իսկ վերջինս խնամում էր նրան իբրև ծնող. իւր կենդանի բեռը գրկած՝ նա թռչում էր մի ծառից միւսը. միջատներ էր որսում և կերակրում նրան. ջոկում էր նրա համար ամենահիւթալի պտուղներ, նրա հետ և յատկապէս նրա համար որոնում էր թռչունների բներ և հանում էր նրանց միջի ձուանները:

Երբ փոքրիկ կապիկը սակաւ ինչ մեծացաւ և ուժեղացաւ, այն ժամանակ նրա դաստիարակը ցոյց տուեց, թէ ինչպէս պէտք է ցատկել և վեր ելնել ծառը, սա սովորեցրեց նրան այն ամեն խորամանկութիւնները, որ պիտի իմանայ իւրաքանչիւր կապիկ, եթէ կամենում է կուշտ լինել և չընկնել փորձանքի մէջ:

Մի անգամ փոքրիկ կապիկը ծարաւեց և եղբայրը տարաւ նրան սառն աղբիւրի մօտ: Յանկարծ թփերի տակից բարձրաձայն հաջելով դուրս վազեց որսի շուներ: Բոլոր կապիկները, որոնք այնտեղ ներկայ էին, շուտափոյթ փախան այլևայլ կողմեր և թռչունների պէս թագ կացան ծառերի վրայ: Միայն փոքրիկ կապիկը չկարողացաւ վեր բարձրանալ ծառը: Երկիւղի առաջին րոպէին՝ նա ցատկեց մի բարձր քարի գլուխ և ամբողջ մարմնով դողում էր. իսկ չար շունը քարի մօտից կատաղաբար հաջում էր նրա վրայ: Ահա հեռուից երևաց և որսորդը: Խեղճ կապիկն անշուշտ

կրկորչէր, եթէ եղբայրը նրան չփրկէր: Երբ սա նկատեց, որ իւր սանիկը վտանգի մէջ է իսկոյն յետ դարձաւ և համարձակ ընթացաւ դէպի քարը. յետոյ զայրացած նայեց շանը և այնպէս սպառնազին կրճտացրեց ատամները, որ նա չհամարձակուեց յարձակուիլ կապիկի վրայ: Այսպիսով նա հասաւ իւր որդեգրին, գրկեց նրան և բարձրացաւ ծառը: Որսորդը, գթաշարժուած նրա անձնանուիրութիւնից, չարձակեց հրացանը և այսպիսով փոքրիկ կապիկը մահից ազատուեցաւ:

60. Կ Ա Պ Ի Կ Ն Ե Ր

Ուրիշներից թէ խելքով առնես քեզ մի օրինակ,
Զարմանք չէ որ մեծ օգուտ շահիս ամեն ժամանակ.

Բայց թէ հետեիս մէկին կուրօրէն,
Վայ ու թուր ու մուր լսիր ամենէն.
Այս բանիս հաստատութիւն
Առ քեզ ահա նոր պատմութիւն:

Ով որ կապիկ տեսած ունի՝ նա գիտէ,
Թէ այս վտիտ կենդանին
Ուրիշներին տընազ տալ շատ կըսիրէ,
Կուզէ նմանն անել ամեն տեսածին:

Աֆրիկէի մէջ կապիկը խիստ շատուոր է ու ցեղ-ցեղ.
Մի օր մի մեծ ծառի վրայ ժողովուեցան միատեղ.

Որը վերեից, որը ներքեից,
Որն էլ ճղների տակից ու գլխից
Ծըլկրակում էր աչքը տնկած ու նայում,
Թէ որսորդի մէկն ինչ կերպով,
Գետնի երեսին մի ցանց փրուելով,

Ենքը նրրա մէջն էր գլորուում
 Տակըն էր մտնում, վերև բարձրանում:
 Ամեն կապիկ մօտինին հըրում, նըշան էր տալիս,
 Եւ ասես թէ ականջն ի վեր այսպէս լինէր ասելիս.
 «Սըրան նայիր, եղբայրիկ, ինչ է անում ժամերով,
 Ինչպէս ելնում-մտնում է ծումը ու ելով, յոգնելով,
 Մերթ պառկում է, երկարում և մերթ կը ծիկ է դառնում,
 Այնպէս որ ոչ ոտքերը և ոչ ձեռքն է երևում.

Մենք գըրանից, եղբայր, ինչո՞վ ենք պակաս,

Այդ արհեստը չունինք, սակայն ինչ վընաս.

Եկէք, մենք էլ փորձ փորձենք,

Գուցէ իրանից անցնենք.

Նա հերիք խաղաց իւր ուղածին պէս, գանձագ.

Տեսնենք՝ երբ կ'երթայ—հեռացածին պէս...»:

Մէկէլ տեսնես իրօք ելաւ, մէկ կողմ գընաց որսորդը,

Այնտեղ թողեց իւր ցանցերով թակարդը:

«Չուտ անենք, ասին կապիկը իրարու,

Բոպէ չըկորցնենք, երթանք փորձելու»:

Իսկոյն ծառից վայր թափուեցան խնեքը,

Ցանցի վըրայ շարուեցան նոր հիւրերը՝

Տակը մըտան, վըրան ելան,

Կըծկըւեցան, գըլորուեցան:

Կապիկների կանչ ու ճիչը աշխարհ բունեց խնդալուց.
 Բայց ինչ փորձանք՝ թակարդի մէջ բըւնըւել են շատ վաղուց.

Չեն իմանում, ինչպէս ազատուեն՝

Տակից դուրս գալու հընարը չունեն:

Որսորդն էլ այդ էր կամենում.

Չուտով պարկեր է վեր առնում,

Գալիս՝ հիւրերին մօտենում:

Ուր փախչէին, ինչ անէին,

Նըրա ձեռին գերի էին:

Բըւնեց ամենքին,

Ծախեց թանկագին:

61. Ո 2 Պ Ա Ր

Ոչխարը մի հանգարտ և անվրդով կենդանի է: Բնու-
 թիւնը նրան պաշտպանուելու գէնք չի տուել, այս պատ-
 ճառով նա մի թեթև որս է իւր բոլոր թշնամիների հա-
 մար: Ընտանի ոչխարներն իրանց վայրենի ցեղակիցների
 ճարպիկութեան և անվհեհրութեան հետքն անգամ չեն
 պահել: Ոչխարը մարդուս հետ միասին տարուել է աշ-
 խարհիս ամենայն մասերը, բայց սառը կամ տաք երկիր-
 ներ տանելը նրան ոչինչ օգուտ չի տուել: Այսպիսով թէև
 բաւականաչափ փոխակերպուել է ոչխարի արտաքին տես-
 քը, բայց ամենայն տեղ նա մնացել է նոյն անբաղդ ոչ-
 խարը:

Ոչխարի արտաքինը գեղեցկութիւնից գուրկ չէ. մարմ-
 նի և անդամների մեծութիւնը համապատասխան են, գը-
 լուխը տգեղ չէ, իսկ բարակ ոտները կոկ են և սիրուն:
 Բայց ոչխարի կերպարանքը չունի արտայայտութիւն. աշ-
 քերն անիմաստ և անորոշ են նայում. ամենայն վտանգ
 նրան շփոթութեան, անգիտակցութեան և կաշկանդման
 մէջ է գցում, և ոչխարը կամ անմտաբար իւր տեղը կանգ-
 նած է մնում, կամ առանց մտածելու առաջ է վազում:
 Նա փախչում է միամտաբար, գլուխը վեր բարձրացրած,
 առանց չորս կողմը դիտելու, առանց յետ նայելու. իսկ

սա վատ նշան է թէ կենդանիների և թէ մարդկանց համար: Հրդեհը, հրացանաձողութիւնը, որոտումն ու կայծակը բոլորովին շփոթում են նրան:

Ոչխարը սեփական կամք չունի. նա կատարելապէս ենթարկւում է առաջնորդողին, արու ոչխարին, հօտը պաշտպանող շանը, երկարամազ այծին և հովուի սրնդին: Եթէ ոչխարների առաջնորդողը փարախից դուրս գայ և ցատկէ մի տեղով, միւս բոլոր ոչխարները, անգիտակցաբար նրան հետևելով, կը ցատկեն. եթէ նա նեղ շաւղից ջուրը գլորուի, շատերը՝ նրան հետևելով, կը գլորուեն նոյն ջրի մէջ. նրանք այդ ժամանակ ոչինչ չեն կամենում, բայց հետևում են իրանց առաջնորդողին, որովհետև սեպհական կամք չունեն:

Ոչխարների մայիւնը համարեա միաձև է և անմիտ: Ձին խրխնջում է համարձակ, ուժեղ և խելացի. նոյն եռանդով բառաչում է և եզր. իսկ ոչխարը մայում է անվստահ, երկչոտ, համարեա երեխայաբար: Բայց չնայելով այս բանին, մայրը ճանաչում է իւր գառան ձայնը, իսկ գառը որոշում է իւր մօր մայիւնը հազարաւոր ձայների մէջ և երկուսն էլ անխափան գտնում են միմեանց: Թըշնամու ձեռքն ընկնելով՝ ոչխարն անմուռնջ տանում է ամենատեսակ տանջանքներ. նա հազիւ է ընդդիմանում, երբ մսագործը դաշոյնը նրա կոկորդն է կոխում:—Ոչխարին բարկացնելն էլ դժուար է. արու ոչխարն է միայն մի աննշան բարկութիւն արտայայտում: Մինչև անգամ մայրական սէրը նրա սառնասրտութիւնը չի վրդովում. բոլոր կենդանիների մէջ միայն ոչխարն է, որ թողնում է յափշտակել—տանել իւր մայրող գառը, առանց արտայայտելու ո՛չ զրկանք ու ցաւ, ո՛չ տխրութիւն ու խռովութիւն:

Բայց չնայելով այս անմեղ կենդանու բոլոր մտաւոր անընդունակութիւններին, նա է, համարեա, ամենաօգտակարը բոլոր ընտանի կենդանիներից: Ոչխարը ամ-

բողջովին մարդու օգտին է ծառայում: Նրա երկար և փափուկ բրդից պատրաստում են թէ նուրբ և թէ հաստ մահուդներ, որ մարդու ամենայաւ հագուստն է: Նրա մորթուց տաք մուշտակներ են կարում. նրա ճարպից պատրաստած մոմերը մենք վառում ենք, դմակը իւղի տեղ ենք գործածում: Նրա կաշուից կօշիկների համար պատուական ապրանք է պատրաստուում. միսը համեղ կերակուր է. կաթիցը շինում են իւղ և լաւ պանիր:

62. ԳԱՅԼՆ ՈՒ ԳԱՌԸ

Ուժովի մօտ միշտ տկարն է մեղաւոր.

Այս բանիս պատմութեան մէջ օրինակներ կան բիւրաւոր.

Բայց պատմութիւն չէ մեր այստեղ գրեածը, Ուստի տեսնենք առակաց մէջ ասուածը:

Գառնուկի մէկը ամառուայ տաք օրին, Մի առուակի մօտ կ'երթայ, որ ջուր խըմէ. Բայց ինչ կ'ասես խեղճին եկած փորձանքին. նոյն տեղերից դիմացը մի գայլ կ'ելնէ: «Ի՛նչ լաւ որս գրտայ, ասում է մտքում. Բռնեմ գառնուկը՝ տեղ տամ իմ փորում»:

Եւ օրինաւոր ձև տալ ուղեկով անօրէն գործին, Կանչում է բարձրից. «Այդ ինչ լըբութիւն, ինչ յանդգնութիւն,

Որ գաս իմ ջուրս քո պիղծ գընչովըդ այդպէս պըղտորես, Նայիր, ինչ արիւր, բոլոր ցեխ, աւազ. ինչպէս խըմեմ ես. Հիմա չար գըլուխդ կըջախջախեմ Եւ ոսկորներդ իրար կ'անցընեմ»:
—Աման, աղան, ծառադ եմ,

մ զազգի մտքէ հրաման տանք, միայն այսքանը կ'ասեմ,
Որ ձեր գերազանցութեան կանգնած տեղից հարիւր քայլ
Յած եմ կանգնած ողորմելիս. դուր տեղը միք նեղանալ.

Ունց կարող եմ ես պղտորել ձեր ջուրը:
—«Միթէ ուրեմն սուտ եմ ասում. տեսար կերած ապուրը,
Հապա միտքդ չէ գուցէ, հէրու չէ մէկէլ տարի,
Դու կրկին այս տեղերում ինչ վնաս արիւր ինձի.

Եթէ դու մոռացել ես,
Ես չեմ մոռացած, գիտես»:

—Գըլխիդ դուրքան, ծառադ եմ,

Հազիւ մէկ տարուայ լինեմ,—

Ասաւ դառնուկն արմանալով:—Նա դարձաւ՝

«Թէ դու չէիր, եղբայրդ էր»:—Եղբայր չունիմ ես, ասաւ:

«Տօ, անիրաւ, նա քո եղբայրդ չէր մի.

Թէ այդպէս է սանահէրդ էր, կամ խնամի:

Վերջապէս ինչ ես երկարացրնում,

Ով էլ լինի՝ ձեզնից մէկն էր, ես չեմ իմանում.

Դուք ամենքդ էլ, այ անպիտաններ,

Ոչխարներ, շներ ու շար հովիւներ,

Անիծից արմատք, ինձ թշնամի էք.

Ձեռներիցդ գայ՝ արիւնս կըխմէք:

Ես էլ ոխս քեզանից հանեմ, որ սիրտս հովցնեմ».

—Վայ ինձ, յանցանքս ինչ է, անգա, ինչ անեմ:

—Չայնդ կտրիր, փո՛ւճ կենդանի.

Հիմա նստեմ յանցանքներդ համբեմ պիտի.

Քո յանցանքիդ մէկը որն է գիտենալ կ'ուզես.

Այս է անձ, որ քէֆըս կըտայ՝ ուտել, լավել քեզ»:

Այս ասաց ու խեղճ գառնուկը քաշեց, տարաւ,

Անտառի մէջ պատառոտեց ու կերաւ:

Ձին խելացի կենդանի է: Մարդս նրանից շատ օգուտներ է ստանում: Դուք նրան ամենայն տեղ կըտեսնէք՝ դաշտերում, երբ նա քաշում է արօրը,—ճանապարհներում, երբ նա ամենայն ջանք գործ է դնում, որ գառիվայրի տակից վերև հանէ բեռնած սայլը,—ախոռում, երբ նա ախորժակով ուտում է գարին,—արօտատեղերում, երբ նա ազատ արածում է ջոկի մէջ: Բարի, շարքաշ, գեղեցիկ կենդանի է ձին: Ապա մտաբերեցէք, թէ ինչ առանձնութիւններ էք նկատել նրանում:—Նրա գլուխը երկայն է, բայց գեղեցիկ, դնչի ծայրը դուրս ընկած, ականջները մանր են և դէպի վեր են նայում. երբ մի օտարոտի ձայն է լսում, կամ երբ քայլերից կամ ձայնից ճանաչում է իւր տիրոջը, այդ ականջները խլըշում—վեր են ցցում: Ականջների մէջտեղը, ճակատի վրայ, նա մի մազէ փունջ ունի. իսկ նրա գեղեցիկ ու խոշոր աչքերը սրբան իմացականութիւն են արտայայտում: Ուշադրութեամբ դիտեցէք և նրա ատամները. առաջից նա ունի թիականման կտրողներ, որոնք վեց-վեց են իւրաքանչիւր ծնօտի վրայ. սրանցով է նա կծում-կտրում խոտը. իսկ յետին կողմումը նա ունի վեց-վեց հաստ ատամներ վերևից և ներքևից, որոնք ձիու սեղանատամներն են և այնպէս լայն են ու խորզուբորդ, որ կ'ասես աղօրիք լինին.—և իսկ որ՝ ձին սրանցով աղում-մանրացնում է խոտը, դարմանը, գարին, որ յետոյ ստամոքսի համար դժուար չլինի նրանց մարսելը:

Ձիու պարանոցը կորանում է որպէս կարապինը. պարանոցի վրայ ունենում է երկար բաշ: Նրա կուրծքը լայն է ու դուրս ընկած, իսկ ամբողջ մարմինը կոլորաւուն,

երկարաձև. մէջքին նստելու տեղը տափակ է: Եւ ինչպէս վսեմ, գեղեցկատեսիլ ձիանք են լինում, որոնք արշաւում են այնպիսի թեթևութեամբ, որ շատ անգամ չես իմանում, թէ ինչպէս են փոխում իրանց բարակ ու երկար ոտները: Չի ու յետին ոտներն առաւելապէս ուժեղ են. ում որ նա նրանցով քացի է տալիս, շատ անգամ հէնց տեղն է մնում. գայլերն էլ են վախենում ձիու այդ հարուածից: Չին ոտի վրայ սմբակ ունի. սա միւսնոյն է, ինչ որ մեր եղունգը, այնպէս որ եթէ կտրես նրա ծայրերից, ամենեկին ցաւ չի զգալ: Նա իւրաքանչիւր ոտի վրայ մի եղունգ ունի, նշանակում է՝ մատն էլ մի հատ է: Չին ընթանալու ժամանակ իւր մատիեղունգը, այսինքն սմբակն է գետնին կպցնում: Էլ հարկաւոր չէ յիշել ձիու գեղեցիկ երկայնամագ պոչը, որով նա սաստիկ զանազանում է միւս միասմբակներից:

64. ԷՂՆ ՈՒ ՍՈՒՍԿԸ

Բացուել էր զարուն, սար ու ձոր ծաղկել,
Անոյշ հոտն ու հովն ամեն տեղ բունել.
Ամեն աշխարհից, հեռու տեղերից
Փախած թռչուններն իրանց բըներից
Եկան ողջունել զալուստը զարնան,
Մայր ու ձագ նստած թըփերի վըրան:
Գարկեշտ սոխակն էլ իւր այրուած սրտի,
Իւր սիրուն վարդի սէրն ու իւր մտքի
Կարօտն ու աշխոյժ բերան բերելով՝
Խոր ձորում նստած, վըշտերը լայով,
Նայում էր ջրին, իւր վարդի թփին,
Սպասում էր որ՝ բացուի սիրելին:

Բայց վարդն անիրաւ մընացել էր փակ.
Սոխակի սիրտը զարձել էր կրակ:

Այս դառն ըոպէին սատանի քամին
Որտեղից հանեց մեր կորած իշին.
Քունըն էր հատել, թէ կերը պակսել,
Գայլն էր յետ ածել, թէ տէրը զընքսել,
Ականջներն խըշած,
Սարն ի վեր ընկած՝
Վազեց ու հասաւ, դունչը վրայ բերեց,
Անմեղ վարդի թուփն ու կոկոնն բռնեց,
Փշրեց ու ջարդեց, արաւ կտոր-կտոր
Ու ինքն վայր ի ձոր
Գլուխն առաւ զնաց:
Սոխակն այս բանը որ տեսաւ՝
Եկաւ
Վարդի վրայ կանգնեց,
Իւր սուզն սկսեց.

«Աննման իմ վարդ, ցանկալի հոգուս,
Սրտիս բերկրանքի ապաւէն ու յոյս,
Ինչի՞ դառն օրհաս հանեց քեզ աշխարհ,
Երբ ոչ ոք զինըդ պէտք է չիմանար.
Երկինքն է տեղըդ, ինչի՞ ես մնում
Իշի կերակուր այս վըշի միջում.
Քանի փուշ ու էշ երկրից չեն պակաս,
Մտածում եմ որ՝ անտէր կըմնաս.
Կամ այրիր դու ինձ, որ մի օր պըծնեմ,
Կամ թե՛ առ, թռչենք, երեսից մեռնեմ»:

— Իմ սիրուն սոխակ, մի այդքան ցաւիր,
Կաց մեր միջումը, քո վարդը գովիր.

էջն աղբի մէջն է առել իւր ծնունդ,
 Նըրա հոտովն էլ առնում է սնունդ,
 Բեզ ծառ ու ծաղիկ, քեզ վարդ, մանուշակ
 Պարգևել է Տէրն, իմ ազնիւ սոխակ:

65. Փ Ի Ղ

Փիղը ցամաքային կենդանիներից ամենամեծը և ամենաուժեղն է և հեշտ է ընտելանում: Նա 4—5 արշին բարձրութիւն և 6—8 արշին երկարութիւն ունի. մարմնի ծանրութիւնը 160 փթից աւելի է: Փղի կաշին այնքան հաստ և կարծր է, որ հրացանի գնդակով անգամ դժուար է ծակել: Նրա գլուխը մեծ է և փոքր ինչ երկայն. աչքերը մանր և իմաստալի, ականջները լայն և կախ ընկած: Փիղը վերին ծնօտի վրայ միայն երկու առաջնատամներ ունի. սեղանատամների թիւը զանազան է՝ մէկից մինչև երեք իւրաքանչիւր ծնօտի վրայ: Ժանիքը երկու են, որոնցից իւրաքանչիւրը մինչև մէկ սաժէն երկայնութիւն է ունենում: Բայց սրանք իսկապէս ժանիք չեն, այլ արու փղի երկարացած ատամները, որոնք շատ թանգ են և վաճառում են փողսկը անունով: Իսկական ժանիքներ փղերը չունին, որպէս և միւս խոտածարակ կենդանիները, և սրանով նրանք զանազանում են իրանց ցեղակից ամենակեր խոզից: Փղի ոտները հաստ են և իւրաքանչիւրի վրայ կայ հինգ կճղակ: Սակայն նրա մարմնի ամենահետաքրքրական մասը կնճիթն է, որ նրա քթի շարունակութիւնն է և չափազանց շարժական: Կնճիթը մի սաժէնից աւելի երկարութիւն ունի և ընդունակ է սեղմուելու, կարճանալու, երբ ինքը կամենայ: Կնճիթը նրա համար մի այնպիսի գործածական և կարևոր անգամ է, ինչպէս մեզ համար մեր ձեռքը: Նրանով փիղը կարող է

վերցնել գետնիցը թէ ամենամեծ և թէ ամենափոքր բաները. փիղը իւր կերակուրը նրանով է տանում բերանը, նրանով կարող է պարանի կապը լուծել, փակած դուռը բանալ և կրկին փակել, շիշերի խցանները դուրս հանել և այլն: Բացի այդ յատկութիւններից, կնճիթը սաստիկ ուժեղ է և նրա մի հարուածովը փիղը հեշտութեամբ կարող է մարդ սպանել: Նրանով մինչև հինգ փութ ծանրութիւն բարձրացնում է գետնիցը. իսկ իւր մէջքի վրայ 50—100 փութ ծանրութիւն կարող է տանել. նա վեց ձիու ոյժ ունի: Երբ փիղը գնում է սովորական ընթացքով, ձին սրբնթաց միայն կարողանում է նրա յետևից հասնել. բայց փղերը կարող են նաև արշաւել և լաւ են լողում: Փղերը բնակում են մեծամեծ խմբերով, երբեմն մինչև 400 հատ միասին: Նրանք տաք կլիմայի կենդանիներ են: Փղերը չափազանց երկարակեաց են և ապրում են մինչև 200 տարի: Նրանք կերակրում են բոյսերով, ուստի շատ անգամ մեծ վնասներ են տալիս այն դաշտերին, ուր բրինձ է լինում ցանած: Ընտանի փղերի պահելը մեծ ծախս է պահանջում. միջին թուով նրան օրական փութ ու կէս բրինձ են տալիս և այդքան էլ խոտ կամ տերև:

Ընտանեցրած փղերին մարդիկ գործ են դնում զանազան բաների համար, օրինակ՝ բեռն են բարձում, նրանցով որսի են գնում. իսկ Հնդկաստանում նրանց վրայ բարձում, ման են ածում զօրքի թնդանօթները: Հին ժամանակ փղերին պատերազմների ժամանակ ևս գործ էին ածում: Փղերին սայլերում չեն լծում, այլ առհասարակ նրանց մէջքի վրայ փոքրիկ տուն են շինում և մէջը նստած՝ ճանապարհորդում են: Նրան քշելու համար գլխին նստում է փղապանը և սուր մուրճով գլխին խրփում է, որ երթայ: Փղապանի բոլոր իրաւացի պահանջ-

ները փիղը խոնարհաբար կատարում է և առանց բարկութեան կրում է արժանի պատիժը, բայց անիրաւացի և խիստ վարմունքի համար սաստիկ վրէժխնդիր է լինում: Մի ճանապարհորդ պատմում է, թէ մի անգամ փղապանը՝ փղի վրայ նստելով, կոկոսի պինդ ընկոյզները իւր հաճոյքի համար կտրում էր և ուտում: Կենդանին համբերութեամբ տանում էր սաստիկ ցաւը, բայց միևնոյն օրը, փողոցից անցնելիս, փիղը կանգնեց կոկոսի ընկոյզի կոյտի մօտ, կնճիթով վեր առաւ նրանից մինը և այնպէս զարկեց նրանով իւր քշողի գլխին, որ նա մեռած վայր ընկաւ գետին:

66. ՓԻՂԸ ԵՒ ՔՈԹՈԹԸ

Մէկ փիղ առած ման կ'ածէին,

Փողոցներից անցընելով.

Յանկարժ քոթոթ մի կռուասէր

Վրայ վազեց խիստ հաջելով:

«Չայնդ կտրէ, գրայցի եղբայր,

Ասաց գամփուր մեր քոթոթին,

Չես տեսնում որ ծաղր եղար

Բոլոր շների դու առաջին:

Գու ո՞վ ես և փիղը ո՞վ.

Ահա քո հեքդ է բռնըւում,

Իսկ նա հանդարտ և անխըռով,

Հաջելուդ էլ ուշք չի դընում»:

— Հն-հն-հն-հն... դու չիմացար,

Պատասխանեց մեր քոթոթը,

Ու իմ միտքս չըհասկացար.

Հեռուից կանչեմ-կռուեմ հետը,

Որ մեծ բանի մէջ երևամ,

Ուրիշներին էլ ասել տամ.

«Տեսէ՞ք՝ քոթոթն ինչպէս քաջ է,
Որ փղի դէմ էլ կըհաջէ»:

67. ԱՌԻԻԾ ԵՒ ՎԼԳՐ

Առիւծը, որին իւր վսեմ տեսքի, սաստիկ ոյժի և զարհուրելի ձայնի համար զագանները թագաւոր են կոչում, սովորապէս մութ դեղին գոյն ունի. նրա մարմնի երկայնութիւնը մօտ երեք արշին է, իսկ բարձրութիւնը—արշինուկէս: Նրա ձէտը երկար է, ծայրը փնջամազ. պարանոցի վրայ ունի երկար, թաւամազ բաշ. էգ առիւծը բաշ չունի: Առիւծը բնակւում է Աֆրիկայում և հարաւային Ասիայում: Ամենամեծ առիւծները Պարսկաստանում են գտնւում: Առիւծը միևնոյն ժամանակ վեհանձն է. նա, ինչպէս ասում են, միայն քաղցած և բարկացած ժամանակն է մարդուս վրայ յարձակւում. իսկ միւս կենդանիների վրայ յարձակւում է ոչ միայն քաղցած, այլև կուշտ ժամանակը: Առիւծի ոյժը ցոյց տալու համար բաւական է ասել, որ նա մի թաթի հարուածով կարող է ձիու ողնաշարը կտրել և եզանը գրկած փախցնել, ինչպէս փախցնում է գայլը զառանը: Նա առաջ է գալիս մեծապանծ և իւր որսի վրայ յարձակուելիս՝ չորս սաժէնաչափ ցատկումներ է անում: Ահա թէ ինչ է պատճառը, որ երբ անապատի մէջ, կէս գիշերին, առիւծի մռնչիւնը ամպի նման որոտում է, բոլոր կենդանիները, նաև մարդը, շտապում են թաղնուել:

Վագրը կենդանիներից ամենազարհուրելին և ամենաչարն է: Նա ունի դեղնակարմիր գոյն, սև շերտերով: Վագրը առիւծից քիչ փոքր է, բայց չափազանց ճարպիկ է և արագաշարժ. նա ահագին ցատկումներ է անում և յարձակւում է ամենատեսակ կենդանիների վրայ, առանց

զանազանելու և մարդուս, ոչ միայն իւր քաղցած, այլև կուշտ ժամանակը: Ուժի կողմից վազըը պակաս է առիւծից, բայց յանդգնութեան կողմից նրանից գերազանց է:

68. ԼՈՒՍՆԱՀԱՋ

—Մայրիկ, ինչո՞ւ մեր Բողարը Միշտ հաջու՞մ է լուսնի վրան.
Մի՞թէ պայծառ լուսնեակը
Մէկ վնաս է տալիս նրան:
«Ո՛չ, որդեակ իմ, ոչ թէ վնաս,
Այլ լոյս, միայն լոյս է տալիս.
Իսկ շանն, իբրև գայլի ցեղի,
Լոյս գիշերը գուր չէ գալիս»:
—Բայց լուսինը խօս՞ չըզիտէ,
Որ իւր վրան հաջողներ կան.
Նա լուռ ու մունջ, բակ բոլորած,
Չարունակում է իւր ճամբան:
«Մարդն էլ, որդեակ, լուսնի նրման
Պէտք է լոյս տայ մութ աշխարհին
Եւ համարէ, թէ չի լսում
Իւր վերայ գուր խօսողներին»:

69. Վ Ա Ն Ի Կ Ա Տ Ո Ւ Ն

1. Չատերն են լսել Վանի կատուի մասին, բայց քրչերն են տեսել և շատ քչերն են ուսումնասիրել նրան: Այդ կատուն շատ սիրուն է, բրդոտ, գեղեցիկ, կյոը գլխով ու փայլուն, սիրուն աչքերով. նրա բուրդը փուլում է մինչև ոտները և մարդս ախորժանքով է շոյում այդ խիտ, մե-

տաքսանման մազերը: Իմ հօրաքոյրս մի այդպիսի կատու ունէր և այդ կատուն մի օր երկու ձագ բերաւ:

2. Մենք նրան գտանք պառկած և ձագերին իւր գրկի մէջ ամփոփած: Չատ սիրուն էին այդ ձագերը, բայց այդ օրը նրանք չէին շարժոււմ և մայրը լեզում էր նրանց: Ես կամեցայ խաղալ նրանց հետ, հեռացրի մօրը և ձեռքս առայ միայն երկու խեղդած կատուի ձագեր... Որքան ցաւեցինք... Մայրը մօտեցաւ ձագերին, լիզեց, շարժեց նրանց և երբ տեսաւ, որ չէին շարժոււմ, մի քայլ հեռու գնաց, մեզ նայեց: Մենք շոյեցինք նրան: Նա կրկին մօտեցաւ, լիզեց իւր ձագերին և ես նկատեցի կատուի աչքերում արտասուքի կաթիլներ... Խեղճ ձագուկներ. արու կատուն էր խեղդել նրանց: Մայրը հանդարտութիւնով մեզ նայեց և դուրս գալով անհետացաւ:

Հօրաքրոջս մանուկները մի փոս փորեցին և ձագուկներին թաղեցին:

3. Այդ օրը կատուն չերևաց այլևս. ես շատ փրնտոեցի, բայց չգտայ: Միւս օրը առաւօտեան նկատեցի, որ մի մոխրագոյն, դգգղուած կատու կանգնել է այնտեղ, որտեղ թաղեցին խեղդուած ձագուկներին: 2ւր, անգճւթ կատու:—Դա ձագուկների խեղդողն էր: Աչքս դարձրի և միքանի քայլ հեռու ծառի տակը կծկուած տեսայ ձագերի մօրը, որ սարսափելի աչքերով արուին էր նայում: Արուն նկատեց այդ, երկու ոտիւն գործեց և յետ փախաւ: Էզը վաղեց նրա յետևից և երկուսն էլ անհետացան: Ես յետ դարձայ, բայց լսելով կատունների մլաւոցը, բարձր նայեցի և տեսայ, որ արունքու էզը՝ միմեանց դէմ կանգնած, մլաւում էին—խօսում էին: Նրանք առաջ մեղմօրէն էին մլաւում. երևի էզը հաշիւ էր պահանջում արուից նրա արած անգթութեան համար: Արուն արդարանալ աշխատեց: «Ո՛չ», գոռաց էզը կատաղի մլաւունով. «գու անգճւթ

ես», ասում էր այդ մլաւոցը: «էլ չեմ անիր», գոչում էր արուն յանցաւորի ձայնով և պոչը շարժելով... էգը մեղմացաւ, մլաւուններն էլ մեղմացան և երկունն էլ ցած իջնելով՝ բաժանուեցին:

4. Չատ տխուր էր փիսօն իւր ձագուկներից զրկուելու համար և երբէք հաց չէր ուտում: Ես խնդրեցի մեր զրացուն և նա տուաւ ինձ իւր կատուի ձագերից մէկը, որին ես զրի մեր կատուի առջևը: Նա նայեց ձագուկին տխուր աչքերով, միքանի ըոպէ մտածեց, և յետոյ, գրեթէ ակամայ, բերնով վերցրեց նրան և, տանելով իւր բնակարանը, սկսեց թոյլ-թոյլ լիզել նրան. նա թէև հասկացել էր, որ իւր ձագուկը չէ այդ, բայց որդեգրեց նրան: Մեր փիսոյի կաթը կտրուել էր և մենք ձագուկին ոչխարի կաթն էինք տալիս:

5. Հօրաբրոջս մօտ նստած, մի կիւրակէ օր, խօսում էինք, երբ նրա որդին իմաց տուաւ, որ արուն կրկին ձագուկին խեղդել է: Մենք զուրս վազեցինք և մտանք կատուի մօտ... Փիսօն այս անգամ լաց չէր լինում. նա կատարի աչքերով չորս կողմը նայեց և զուրս թուաւ սենեակից: Այս անգամ անգութ արուն ուղղակի ձագուկի գլուխը բաժանել էր մարմնից: Մենք զուրս գնացինք սենեակից և այնտեղ մի սարսափելի տեսարան ներկայացաւ մեր առջև: Մեր փիսօն բռնել էր արուի կոկորդից և խփում էր նրան պատէպատ, խուլոտ մունչիւններ արձակելով... մի կատարեալ փոքրիկ աւիւծ էր դարձել... Չնք արուն ոտներով աշխատում էր վիրաւորել մեր փիսոյին, բայց նա սաստիկ արագութիւնով նրան պատէպատ խփեց, մինչև որ արուն շունչը փչեց. յետոյ էգը թող տուաւ նրան, մի բաւականութիւն արտայայտող աչքերով մեզ նայեց և իւր սուր ճանկերը կրկին մխեց արուի կոկորդի մէջ. ապա

յետ քաշուելով՝ կանգնեց և սկսեց նայել, թէ ինչպէս արուն կրում էր իւր արժանի պատիժը...

70. ՄՈՒԿՆ ՈՒ ԿԱՏՈՒՆ

«Ընկել եմ ճանկըդ, դէհ ուտում ես՝ կեր, էլ ինչ ես խառնում իմ դառը ցաւեր. Գիտեմ որ իմ վերջս այսօր է հասել, Խեղճ ձագըս էլ բընում անտէր մնացել», Ասաց մի խեղճ մուկ անիրաւ կատուին, Որ ճանկել նըրան՝ զըրել էր տակին:

— «Միթէ ուտելն է մենակ իմ ուղած, Պատասխան տուեց կատուն բարկացած. Ամեն մի ձայնըդ, քաղցը ծվծվոցդ, Որ ես լըսում եմ, թուլնայրդ տեսնում, Միրտս այնպէս է բացւում ու ցնծում, Որ կարծում եմ թէ նոր կեանք եմ ստանում»:

71. ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԻ ԼԵԶՈՒՆ

Չունը հաչում է, քածը կաղկանձում է. գայլը ոռնում է. էջը գոում է. ձին խրխնջում է. ոչխարը մայում է. կովը քառաչում է. փիղը գոչում է. խոզը խոնջում է. արջը մըթմըթում է. առիւծը մոնջում է. եղնիկը խորդում է. ագուէսը դողանջում է. վագրը խոնջում է. կատուն մշատում է. գորտը կոնջում է. ագուաւը կռատում է. արծիւր կառաչում է. արագաղը երզում է. սիրամարդը ծշում է. հաւը կարկաչում է. սագը ոնգում է. օձը սուլում է. աղանինն մնջում է. տատրակը գուրգուրում է. թուլթակը խօսում է. ճնճուկը ծոռոտղում է. բուն աղաղակում է. սոխակը դայլայլում է. ճանճը քզզում է. միայն մարդն է, որ իր միտքը յայտնում է խօսքերով:

Հ Ա Տ ՈՒ Ա Ծ Չ Ո Ր Ր Ո Ր Դ

Պ Ա Տ Կ Ե Ր Ն Ե Ր Հ Ա Յ Ի Ա Ռ Տ Ն Ի Ն Կ Ե Ա Ն Ք Ի Յ

72. Հ Ա Յ Ի Գ Ե Ր Դ Ա Ս Տ Ա Ն Ը

Գ... գիւղի վերի թաղումը մի տուն կար՝ բոլորովին հեռու միւս տներից: Այդ տան չորս կողմովը բաւականին բարձր ցանկապատ էր քաշած, որ պարսպի ամբուլթիւն ունէր և, ինչպէս ասում են հէքեաթներումը, ծիտն իրան թևովը, օձն իրան պորտովը չէր կարող դրա վրայով ներս թափանցել: Ժամանակով մեծ տուն էր այդ տունը: Մի-անգամից ութ-ինն օրօրոց էր օրօրում այդ տանը, չորս-հինգ թորոն հաց էր թխում Աստուծու օրը: Երկու գութան էր դուրս գալիս այդ տանիցը, վաթսուն գլուխ կով ու գոմէշ էր կթում. սուրճով ոչխարներ, բոլորովին խոզեր, իլիսիններով ձիաներ էին պահում: Այդքան ապրանքի կառավարութեան համար ոչ մի վարձկան ծառայ չունէին: Ցասն եղբայր էին որդոց ու թուանց տէր, որոնց թիւը հասնում էր եօթանասունի: Բայց երբէք չէր պատահում, որ դրանք ամենքը երբևիցէ միասին մի սուփ-րի վրայ գտնուէին, միասին իրանց նահապետի չորս կող-մը ժողովուէին: Քանիմի հոգի տարուայ մեծ մասը սա-րերումն էին անց կացնում, որովհետև ոչխարներ էին

պահում, միքանիսը որպէս տաւարած՝ գոմերումն էին մնում, որ մի օրուան չափ հեռու էր գիւղիցը, մնացած-ներն էլ հեռաւոր դաշտերում վարուցանքով էին պա-րապում: Թէպէտ սրանք այսպէս միշտ տանից հեռու էին մնում, այնուամենայնիւ իրարու կարօտ էին քաշում և իրարու հետ սիրով մնում:

Ահագին մեծութիւն ունէր այդ տան շինութիւնը, և եթէ այդպէս շէն շինէր, մտնողի վրայ սարսափ կրբերէր, ինչպէս որ հէքեաթներում ամայի տունը սարսափ է բե-րում մտնողի վրայ, մանաւանդ նախապաշարուած գիւ-ղացու վրայ: Հարիւր երեսուն տարեկան էր՝ որ մեռաւ, այս տան վերջին նահապետը և ինքն ականատես էր իր բոլոր ժառանգների և հարստութեան կարճ միջոցում ոչնչանալուն, բայց Աստուծուն փառք տալը իւր բերանից չպակասացրեց մինչև մահը: Յակովբ էր նրա անունը և միշտ միտս էր ձգում Հրէից Յակովբ նահապետին: Ըստ անգամ եմ համբուրել նրա ձեռքը և նա ինձ օրհնել է: Նրա օրհնութիւնը մեծ տպաւորութիւն էր գործում իմ մանակական սրտի վրայ: Սուրբ էր համարում դրանց օջա-ղը և սովորութիւն կար գիւղի մէջ, որ նորապսակ հարս ու փեսաներին, եկեղեցուց դուրս բերելուց յետոյ, կրբե-րէին դրանց օջաղը համբուրելու: Չորում էին նորապսակ-ները և ծերունազարդ Յակովբի օրհնութիւնն ստանալով՝ գնում էին, իրանց մուրազին հասնում:

Ընդգծած բառերի տեղ հայերէն բառեր դրէք:

73. Ս Ի Ր Ա Ս ՈՒ Ն Ծ Ա Ղ Ի Կ

Ես իմ սիրած չքնաղ ծաղկին նայեցի
Եւ իմ աչքին բացուեց գիւթիչ մի աշխարհ.

Տեսայ հովտում սպիտակ տնակն հայրենի,
Չուրջը փռուած մարգագետին ծաղկավառ:

Եւ ես նստած այդ տնակի դրռան մօտ
Գլուում էի կրթօքիս սեղմած մանուկին.
Իսկ դու իբրև գաւակատէր մայր գրթոտ,
Ժըպտում էիր, ո՛վ իմ քաղցրիկ ամուսին:

Բայց ահա նա թոշնեց՝ խղճուկ իմ ծաղիկ,
Ո՛հ, էլ գուր եմ դարձեալ նայում ես նրբան...
Էլ չեմ գտնիլ ես այդպիսի քնքուշիկ
Մի այլ ծաղիկ. նա մենակ էր անմամն:

74. Մ Ե Ծ - Ն Ա Ն Ը

Այն անդամը, որ ամենից աւելի նախապատիւ է համարուում գերդաստանի մէջ և ամենքի վրայ իշխում է, սովորաբար հայր է կոչուում: Այդ անունի վրայ է բոլոր տան բեռը, հոգսը, սնուցանելու և հագցնելու ծանրութիւնը:

Մի այդպիսի անուն էլ կայ տան մէջ, որ քանի այս հայրը կենդանի է, նա երկրորդական դեր է խաղում, իսկ սրա մահից յետոյ՝ անմիջապէս միահեծան տէր է դառնում, իւր վրայ է առնում ամբողջ գերդաստանի սանձը և վայելում է ընդհանուրի յարգանքը:

Այս անձը մայրն է. սա այն անձն է, որ կարծես իւր ամուսնու մեծ կորուստից յետոյ՝ մի մխիթարական վարձատրութիւն է գտնում:

Այս կինն է, որ կրում է իւր վրայ՝ նանի, ազի, մեծ-նանի յարգելի մականունները, և դրա մէջ էլ կենդրոնացնում է իւր անպայման իշխանութիւնը, մանաւանդ եթէ դեռ ևս կայտառ և առոյգ է նա: Այդ օրուանից՝ առանց

նրա տնօրինութեան և խորհրդի ոչինչ բան չի կատարուիլ: Ո՛չ միայն իգական սեռը, ո՛չ միայն տան փոքրիկները, նրա կատարելահասակ որդիքն էլ առանց նանի կամ մեծ-նանի ոչինչ գործ չեն բռնիլ: Թողնենք մի յարկի տակ ժողովուած անբաժան եղբայրները, որոնք ամեն երեկոյ մանրամասնօրէն հաշիւ կըտան իրանց մօրը բոլոր կատարած գործողութիւնների համար.—բաժանուած և անհամաձայն որդիքն էլ առանձնապէս իրանց մօրը կը հաղորդեն իրանց անելիքը և կըլսեն նրա տուած բարի խորհուրդները:

— «Քնամ, նանիս հարցնեմ, օրհնէ այս իմ նոր գործը, որ Աստուած էլ յաջողի»:

Իւր որդոց բաժան ժամանակը նանը ապրում է նրանցից մէկի մօտ, որ աւելի կարօտութիւն ունի իւր հսկողութիւններին, որի երեխայքը մանր են, կամ կինն աւելի պատանի ու անփորձ է. բայց և այնպէս նա լիակատար իրաւունք է պահում և իւր բոլոր որդոց տները իւր սեպհականութիւնն է համարում: Ժամանակ-ժամանակ մտնել, կարգադրել, բարեկամներին հիւրասիրել, կերակրները եփել ու առանց իւր հարսին հարցնելու բաժիններ ուղարկել իւր միւս որդոցը կամ ամուսնացած աղջիկներին ու մօտիկ չքաւոր հարեաններին, այս ամենը նա կատարում է ամենայն իրաւամբ: Այդ ինքնիշխան կինը շատ լաւ գիտէ, որ իւր համեստ հարսին հաճելի չէ իւր արարքը, բայց ում ինչ, հարսն ինչպէս կը յանդգնի, քանի սկեսուրը զբխին պտըտուում է, տանտիկնութեան իրաւունքների մէջ մտնել: Այսօր նա մեծ-նանն է, քանի որդի ունի, այնքան էլ տուն ու օջախ ունի, այնքան էլ շերեփ կայ ձեռքին:

Այսքան ահա մեծ է ամուսնու մահից յետոյ նրա այրի կնոջ յարգը:

Եթէ ներկայումս փոքր առ փոքր ընկնում են այս

նահապետական սովորութիւնները, հարսներն աներեսա-
նում են, որդիքը մօր վրայ գոռում, նրան մարդատեղ չեն
գցում, հին ժամանակներումն այդպէս չէր. հին ժամանա-
կը Աստուծու կրակը կըթափուէր այդպէս անողները
գլխին:

Մեծ նանին ոչ թէ միայն հարազատ որդիքն են լսել,
այլև երեք-չորս հօրեղբօր-որդիք իրանց զաւակներով,
թոռներով ու ծուռներով նայել են այդ ժրջան տան-
տիկնոջ ձեռքին: Քառասուն, յիսուն, վաթսուն, մինչև
ութսուն հոգի մի ընտանիք են կազմել և այդ փոքրիկ
գիւղի ամբողջիւնը, պնդակազմութիւնը, ներքին կապը
մեծ-նանն է եղել. նա է իւր ձեռքովն ամենքին իւր ար-
ժանաւորութեան համեմատ բաժին տուել ու նրա արածի
վրայ ոչ ոք չի տրտնջացել:

75. ԳԻՒՂԻ ԺԱՄԸ

Տան-դօ, տան-դօ... Նազու, վեր կաց,
Արևն արդէն մայր է մտնում.
Տես, Խաթունն էլ գործը պրծած՝
Փողոցումն է, ժամ է գնում:
Ժամը տուին—տան-դօ, տան-դօ:
Տէր, փնռքդ շատ... տան-դօ, տանդօ...

Չուտով նախիրն հանդից կըզայ.
Գնանք, որ էլի շուտ յետ գանք,
Կովը կըթենք, թը՛ւ-թը՛ւ կաթ տայ,
Կովը կըթենք, մեր ցաւն հողանք...

Ա՛խ, նազու ջան, չես իմանում—
էգուց էլի ազան կըզայ.

Նրբա սիրտը միշտ անկշտում,
էլի ամպի պէս պիտ' գոռայ.
—«Չուտով, Գրիգոր, փողերը բեր...»

էլի չըկայ. կովըդ հանիր»...
Ա՛խ, նազու ջան, այն ինչ բան էր,
Միտդ է հերու... Տէր, Դու փրկիր:

Հայրիկդ արդէն գնացել է,
Որ փող ճարէ. երբ պիտի գայ.
Տեսնենք մէկը խղճացել է...
Ա՛խ, սև օրը Տէրն էլ չըտայ:
Չուտով, նազու, գնանք ժամը,
Աղօթք անենք, քո ձայնն Աստուած
Չուտ կըլսի—այս անգամը
Մեզ չի թողիլ անկով, անհաց...

76. Գ Ր Ի Զ Ա Կ

Նահապետական պարզ սովորութիւններն օրըստօրէ
անհետանում են. բարեկամութիւն, հարեանու-
թիւն սուրբ բառերն իրանց նշանակութիւնը միմիայն
քաղաքավարութեան ձևերի մէջ են պահում. էլ չկայ այն
ընտանեկան կապը, որ օտարներին միմեանց հետ մի
տան պէս պահում էր. խոր գիւղերումը որպէսեւիցէ այժմ
էլ կըտեսնես նախկին քաղցրութեան ստուերը, իսկ քա-
ղաքներումն ու մեծամեծ գիւղերումը՝ երբէք: Մի ան-
մխիթար ապագայ է գուշակում մեզ այս բանը:

Սրանից քսան կամ քսանուհինգ տարի առաջ, իմ լաւ
միտքս է, մեր գիւղերումը երկու զրացի մի տան պէս
էին ապրում. մի առած ունէին, որ պատգամի նման ըն-
դունուած էր ամենքից. «փոխը եօթը տուն է պա-

հերք: Այս առաժի սուրբ նշանակութիւնն ամենքին լաւ յայտնի էր. պատէպատ հարեանները եղբօր նման միմեանց կարիքին հասնում էին: Ինչպէս այսօր՝ ես յիշում եմ ղըիջակը, որ բացած էր մեր և մեր պատկից դրացի Ազատենց պատի մէջ: Սա մի փոքրիկ թափանցիկ պատուհան էր երկու հարեանների միջնապատումը շինած. ո՛չ վարագոյրն էր ծածկում այդ պատուհանը և ոչ մի զգալի արգելք խափան էր լինում ակնատես լինել միմեանց տան գաղտնիքներին, այլ մի բարոյական զգացմունք էր, որ հաստ պատի նման փականք էր դնում գրիչակի վրայ, այն է՝ ամեն մարդ սուրբ պարտականութիւն էր համարում գրիչակը գործ դնել կարևոր ժամանակը միայն՝ ճրագ ուզել միմեանցից, կերակրի բաժին տալ իրար, քաղցր զրոյցներ անել պարապ միջոցները, մէկ մէկու նեղութիւնին օգնութիւն հասնել. անհ ինչ էր գրիչակի նշանակութիւնը: Բնդհակառակն՝ աններելի յանցանք էր, եթէ մինը շար դիտաւորութեամբ ձգտէր իւր գրիչակից դրացու տան գաղտնիքն իմանալ. եթէ որպէսկիցէ դիպուածով նա տեղեկանար գրիչակովը իւր հարեանի տան որևիցէ ընտանեկան խորհրդին, նա պատրաստ էր իւր լեզուն բնիցը պոկել, քան թէ մեղանչել զրացիութեան սուրբ պարտականութեան դէմ:

Այսչափ մեծ էր այն նուիրական փոքրիկ պատուհանի սրբութիւնը մեր պարզ և առաքինի պապերի համար:

«Ո՛րդիք ջան, ձեզ մատաղ, առանց պատը ծեծելու գրիչակովը մտիկ չտաք. ո՛վ գիտէ, ինչ բանի են», զգուշացնում էր մեզ ամեն ժամանակ իմ լուսահոգի մայրը:

Մի կողմից էլ թէև այս գրիչակները շինուած էին փոխադարձ օգնութեան նպատակով և կամ, գուցէ, պարսկական բռնակալութիւնից ազատուելու համար, բայց և միևնոյն գրիչակի միջով երկու սիրով հարեան տանտիկիները ազատ միջոցները ժամերով ծնօտները դէմ էին

տալիս գրիչակի քարին և քաղցր զրոյցների մէջ խորասուզում: Գրիչակի միջնորդութեամբ գերդաստանի մայրերը, առանց իրանց ամուսինների ու որդոց համաձայնութեան, խնամի էլ էին դառնում:

77. ՀԱՅԻ ԲԱՐԻԿԵՆԴԱՆԸ

I

Սրանից երեսուն կամ քառասուն տարի առաջ, բուն բարիկենդանի վերջին շաբաթը, Աշտարակի փողոցներովն անց կենալ չէր լինիլ: Ամեն տեղ ուրախութիւն, ամեն տեղ սէր ու խնճոյք. ամեն բարձր կտուրի սեղան փռելը — բաց անելը հասարակաց էր. էլ պատանի ու հասակաւոր չկար, էլ երիտասարդ ու միրուքաւոր չէիր ջոկիլ, բոլորը միասին երիտասարդացել, կայտառացել էին: Պապիս պէս պատուելի իշխանները կալերումը լախտի էին խաղում ու հաստ կտակէ գօտկից որորած լախտն այնպէս էին փռուցնում, իրար մէջքի կպցնում, որ մէջքի կաշին վեր էր կենում:

Այսպիսի իրարանցում, այսպիսի գոռում-գոչում եթէ ուրիշ ժամանակ լինէր, ամենքը կըկարծէին, թէ գիւղը կոխեցին, աւար տուին, մօտակայ գիւղերիցն անգամ, գուցէ, օգնութիւն կըզային. բայց հիմա ամբողջ Արագածոտն գաւառն է այդպէս, ինչ պէտք է արած:

«Դէ հերիք է ջարդուեցինք ծեծուելով, լաւ ալիւր աղցան եղանք, միքիչ էլ վէզ խաղանք. ո՛վ տարուի՝ մէկի տեղակ՝ երկու կաւ գինի բերի»:

Սկսում էին այնուհետև մեր մագով-միրուքով իշխանները վէզը ձեռների մէջ պտըտցնել և ճօի մէջ շաբած ընկոյզներին աչքել:

«Այ գիտի. երանի էր այն օրը, երբ մենք երիտասարդ էինք. միտս է գալիս՝ ես էի ամենքից լաւ խաղացողը», պարծենում էր ամեն մէկը. «քանի տարի կըլինի՝ վէզի սահակէն ձեռս չեմ առել, ի հարկէ որ երիտասարդները մեզ կըտանեն ու մեր կարասի ծեփը կըպոկուի: Պահ, պահ, ձեզ մատաղ՝ ինչ գինի ունիմ. քաղցրութիւնից կծպծում է, կծպծում. պռօշներդ իրար կըկպչեն. չէ, եղբայր, ես պիտի տարուեմ. թէ որ այսօր մեր ներքի այգու գինու համը շտեմնեմ, ձեզ էլ չխմացնեմ, ես կը մեռնեմ. էլ ո՞ր օրի համար եմ պահել:

—Տօ, դէ հերիք է, հերիք, միրուքներիցդ ամաչեցէք, այն մանուկներից գոնէ քաշուեցէք. գնանք մենք էլ մի փոքր կոկորդներս թաց անենք. Փարբու խանը հիմա կըզգայ:

«Այ տղայ, մարգարէի որդի էիր. անս Փարբու խանի աղուէսը (համբաւաբերը) գալիս է»:

Մէկ էլ այն տեսար, գլուխը երկար պոչաւոր թաղիքի գղակ անցկացրած, ոչխարի գգգոլած մորթին, բուրդը դէպի դուրս, մէջքին կապած, երեսն ալիւր քսած, մի անագին կրակախառնի ձեռքին սիւն տալով՝ մէկը եկաւ, խոր գլուխ տուեց մեր իշխաններին:

«Հը՛, ինչ մարդ ես, ո՞վ ես, ո՞ր աշխարհի քամին է քեզ պտրտել՝ մեր գիւղը գցել», հարցնում է մի ծերունի:

—Խնդիրս առէք՝ պատմեմ Աշտարակի հասարակութեանը, որ մեր Փարբու տէրը, քաջերի քաջ Եղգեար խանը, իւր նախարարներով ու իշխաններով, իւր մեծամեծներով ու ստորագրեալներով՝ հինգ հարիւր մարդու հետ գալիս է ձեր սեղանը շէն անելու, մեր բարեկամութիւնը հաստատ պահելու: Նրա հրամանն է, որ ողջ գիւղը իշխաններով դուրս գայ նրա առաջ:

«Մեր գլխի, մեր աչքի վրայ տեղ ունի ձեր խանը,

մենք վաղուց նրա համար օթեան ենք պատրաստել տանուտէրի վերնայարկի կտրին. սեղանը լիառատ, գաթայհալուան հողի պէս. հազար մարդով էլ որ գայ, մեզանից ոչինչ չի պակսիլ: Տղէք, Փարբու աղուէսին մի պանդակ բերէք», հրամայում էր իշխաններից մինը:

Այս խօսքերն ասելուն պէս՝ մօտիկ տանից մի շարան ալանի (չորացրած դեղձ) էին բերում և ձգում մեր պատգամաբերի վիզը, մէջքին էլ միքանի լախտ կպցնելով՝ ճանապարհ դնում:

«Էլ ինչ էք ուշանում, գնանք էլի. հիմա կըզգայ մեր Եղգեարը»:

Գնում էին այնուհետև մեր իշխանները և իրանց համար վաղուց փռուած սփռոցի չորս կողմը շարւում, դա փ ու գ ու լ ու ն է ն էլ զրանց պոչիցը կպած էր. ուր գնում էին, հետները տանում էին:

«Եալլա՛», գոռում են փողոցներումը: «Եալլա՛», լսում է ամեն կտուրներից: Ամենայն տեղից զիմում են Փարբու խանին, որ գիւղի մի կողմից երեացել էր արդէն:

Այ, հայ-հայ-հայ, այս ինչ շատուր են. ամբողջ գիւղը հետը բերում է տնաշէն Եղգեարը: Միայն մեր տանուտէրը, իշխաններն ու տէրտէրը յառաջ չեն գնալ, ինքը խանը պէտք է գայ և նրանց սեղանի վրայ գտնի:

II

Ուռած-ուռած բազմած է մեր Փարբեցի Եղգեարը իշի վրայ՝ երեսը դէպի յետ, մի երկար ճիպոտ էլ միւս ձեռին, իբրև ծխաքարչ զնչին դէմ արած: Նա գլխին զրած ունի մի գգգոլած պարսից խանի երկար գղակ, վրան հին փալասներ փաթաթած. երեսին քսած է աթարով վառուած տան առաստաղի մուր. պարանոցին ձգած

է զանազան ոսկրների կտորներից կազմած մի շարան: Հագած ունի նա մի պատառոտուն, ծլանքները հազար տեղից քաշ ընկած արխալուզ. նրա կուրծքը բաց է և նոյն մրով սևացրած, կողքիցն էլ մի երկար փայտի թուր կախած: Երկու երիտասարդ, նոյնպէս այլանդակ հագնուած, քաշում են իշի սանձը. երկուսն էլ յետևիցը միմի մեծ, ծայրերը սրած, դաւազանով բզում են իշին. դափ ու գուռնէն ածելով՝ գնում է այդ հանդէսը դէպի տանուտէրի կտուրը, իսկ խուռն ամբոխը շարունակ «եալլան» է կանչում:

Եւ ահա խանը, իշի վրայ նստած, մտնում է տանուտէրի բակը: Աղաղակը սաստկանում է: Կառավարչի հրամանով խանի մարդիկը մի ըոպէում բարձրացնում են ուսերի վրայ խանին և տանում կտուրը: Այդ միջոցին կտրին նստողները առատ ալիւր են թափում բարձրացողների գլխին: Ծիծաղը, խնդումը, ուրախութիւնն ընդհանրանում է:

«Գլուխ, գլուխ տուէք, Աշտարակի իշխաններ, մեր ողորմած խանին», կարգազրում է ընդհանուր կառավարիչը:

Վեր են կենում ամենքը սեղանի վրայիցը և, իրանց տեղը կանգնած, խոնարհութեամբ գլուխ իջեցնում: Վայ նրան, ով գլուխը մի փոքր ուշ կրկուցնի. աչքով է անում խանը իւր կառավարչին և բարակ ճիպոտը կաշում է այդ յանդուգն մարդուն:

— Հրապարակ քաշեցէք տանուտէրին և ոտները փալախայի մէջ դրէք, հրամայում է խանը:

Տասը-քսան այլանդակ հագնուած երիտասարդներ մօտենում են տանուտէրին, պառկեցնում և ոտները փալախայի մէջ ոլորում:

— Հարցրու դրան, հրամայում է խանը իւր նազիրին,

դա քանի գլխանի էր, որ մեր հրամանը չկատարեց, մեզ բանի տեղ չդրեց, մեր առաջը չեկաւ:

«Թողութիւն կ'անես, խանն ապրած կենայ, խնդրում է տանուտէրը պառկած տեղիցը. ես քո մեծութեան համար պատրաստութիւն էի տեսնում այստեղ իմ իշխաններով. տեսնում ես՝ հրամանոցը համար սուփրէն բաց արած է, վարդի նեկտարը գաւաթի մէջ լիքը պատրաստ դրած, որսահաւը ձողու ծայրին կախ արած՝ որ հրամայես թէ չէ, խորովենք՝ անուշ անես. քո ընծադ էլ, լու նայիր, ոտները կապած գառը այստեղ պատրաստ, երբ որ ուզես՝ փլաւի գլխին առաջը կրբերենք»:

— Կեցցես, կեցցես, տանուտէր. տղէք, բաց թողէք դրան:

Առնում է իսկոյն մեր տանուտէրը գաւաթով լիքը քացախը և խոնարհութեամբ մատուցանում խանին:

Չատ լաւ էլ գիտէ բարձրապատիւ խանը, որ նեկտար կոչուածը ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ թունդ քացախ, բայց ոչինչ դէմք ցոյց չտարով՝ առնում է ձեռքը և մօտեցնում բերանին. — Օ՛խ, ինչ լաւ է շինած, սիրոս հովացաւ, շատ ծարաւ էի:

— Այ տղայ, հորսը մօտ բերէք, հրամայում է տանուտէրը:

Վերցնում են ջահէլները ձողու ծայրին կախած՝ սպանած ազոռը և առաջ բերում:

«Ծանայ, հրամայում է խանը, վեր կալ այս կաքաւը, երբոր մեր երկիրը կ'երթանք, փլաւի գլխին տապակած առաջս կրբերես»:

«Այստեղ բերէք գառը», տնօրինում է տանուտէրը:

Մօտ են բերում ոտները կապած՝ տեփուրի մէջ դրած մի սև կատու, համեցէք անում խանին:

— Ա՛յ անպիտաններ, ձեր գառը կատու դառաւ. շուտ,

շուտ կապուտեցէք Աշտարակի բոլոր իշխաններին. բանտի մէջ պիտի փթացնեմ, մինչև որ խելքները գլուխները գայ, նորից կատուն ոչխար շինեն, հրամայում է խանր-
 Բայց նրա այս հրամանը էլ չի կատարոււմ, որովհետև իսկոյն միւս կողմից առաջ է բերոււմ մի մեծ պարարտ որձ ոչխար և գիւղի կողմից ընծայում են խանին: Այնուհետև մասնաւոր անձանց կողմից էլ զանազան ընծաներ ստանալուց և ամեն ընծայ բերողին իւր առաջը չորացնելուց և զանազան խեղկատակութիւններ անելուց յետոյ՝ խանը կամենում է հեռանալ:

«Ձատ շնորհակալ եմ Աշտարակ գիւղի մեծ ու փոքրից իրանց պատին իմ աչքի, իմ գլխի վրայ, այժմ մնացէք բարով», ասում է խանը և կամենում է հեռանալ իւր հանդիսականներով: Բայց ինչպէս կարելի է: Մինչև հիմա արածները կատակ էին, հիմա սկսոււմ է ուղիղ հիւրասիրութիւնը: Խանի հետ եկողները բոլորը պիտի վայելեն Աշտարակեցոց սեղանիցը և պիտի խմեն՝ երկու գիւղին միաբանութիւն՝ և յարատևութիւն ցանկանալով և ապա միևնոյն կերպով «եալլա՛» կանչելով ճանապարհ ընկնեն դէպի մի ուրիշ մերձակայ գիւղ:

78. Բ Ե Ր Ա Ն - Փ Ա Կ Է Ք

Բուն բարիկենդանի կիւրակէ երեկոյեան Աշտարակցիք վերջ դրին երկու շաբաթուան գժութիւններին. ամենքը միմեանց բարի գիշեր ասելով, ուրախ Զատիկ ցանկանալով, իւրաքանչիւրը մտաւ իրանց յարկի տակը՝ իրանց ընտանիքի հետ Մեծ-պասին դիմաւորելու:

Գիւղումը լուծիւն տիրեց. կերուխումը վերջացաւ. բոլորովին մի հասարակ երեկոյի նմանութիւն առաւ օրը. կարծես թէ այս գիւղի մէջ երկու շաբաթ շարունակ ոչինչ

արտաքոյ կարգի բան չէր պատահել: Այս արտաքուստ էր. մտիր ամեն մարդու տունը և բոլորովին ուրիշ տեսարան կրտեսնես:

Տան նախանդամը կամ ծերունին, շուրջը առած իւր բոլոր գերդաստանը, շարուել են ք ու ը ր ս ու տակը՝ բերան-փակէք անելու:

Այստեղ անհաճապետական սուրբ աւանդութիւնը պարզ փայլում է. տան նահապետը իւր լիազօր իրաւունքի մէջն է. ամենքը նրա աչքին են նայում, նրանից ակնածում: Իսկ մեր պապը՝ քաղցրութիւնն ու սէրը երեսին՝ ոչ թէ այս անցեալ երկու շաբաթուան նման աղաղակներով ու հարայ-հրոցներով է դիմաւորում պասին, քաւ լիցի, այլ նա համեստ և զուարճալի բարոյական առակներով, յիսուն օրուայ հիւր եկող Մեծ-պասի վրայ խօսելով, բարիկենդանի ուրախութիւնները գժութիւն համարելով, գովում է պասը:

Մեր ծերունին սրտանց ուրախ է. նա ոչ մի օր իւր չորս կողմն այսպէս հաւաքուած չի տեսել իւր ընտանիքը և մերձաւորները. այսօր նա միայն իւր փոքրիկ գերդաստանի հետ չի սեղան նստել, այլ նա բազմել է այն սեղանի գլխին, որի չորս կողմը համարեա իւր բոլոր մերձաւոր ազգականներն են շարուած:

Բաժանուած փոքր եղբայրներ, հօրեղբօր-որդիք, ամուսնացած աղջիկներ իրանց ամուսինների և զաւակների հետ, բոլորը, բոլորը հաւաքոււմ են իրանց ազգապետ ծերունու մօտ՝ նրա օրհնութիւնն առնելու, նրա հետ միասին բերան-փակէք անելու:

Ծերունու տանը ոչինչ նոր պատրաստութիւն չի տեսնուելու, ամեն եկող գերդաստան իւր հետ բերում է բարիկենդանից մնացած ուտելիքները և մի կաւ գինի ու խառնում նրանց տան եղածի հետ: Այս երեկոյ վառարան

չպիտի վառուի, պապոնց վառարանից միայն ծուխ պիտի բարձրանայ, այն էլ բերան-փակէքի ձուածեղն անելու համար:

«Աղջկերք, տղայք, հէնց որ կ'երթաք պապոնց, ամեն-քրդ էլ պապի ձեռը պաշեցէք ու ասացէք. «Ջնորհանոր բարիկենդան»:

Ինչ ուրախութեամբ սերնդի նահապետը զրկում է իւր սիրելիներին և աչքերը դէպի երկինք բարձրացնելով՝ օրհնում է վերին նախախնամութիւնը և աղօթում, որ արժանացնի իրան նրանց մի բուռն հողին:

— Պատի ջան, մի առակ ասես:

— Դէ թող թուշիցդ պաշեմ:

Երեխան թուշը դէմ արեց: Պապը մկան ու կատուի առակը պատմեց:

— Պատի ջան, ինձ համար էլ ասս:

— Դեռ կաց, այս մէկը Գրիգորիս համար եմ ասում:

— Պատի ջան, բն ինձ համար:

— Դեռ այս յիւր, աղուէսի ու հաւերի առակն էլ քեզ համար եմ պատրաստել:

— Պատի ջան, բն ինձ համար, ազատ բարձրանում է մի երեք-չորս տարեկան մանուկ, մեծ աղջկայ տղան, պապի ծնկանը նստում ու մօրուսի թելերի հետ խաղում:

Յանկարծ պապը բերանը մօտեցնում է նրան և ատամ-ներով բռնում սիրուն տղայի փափլիկ կուռը:— Ամենքը ծիծաղում և ուրախանում են:

«Իմ կո՛ւռն էլ, իմ կո՛ւռն էլ, պատի ջան, իմ կո՛ւռն էլ կծիր»:

— 2է, քո կո՛ւռը պահիր, ոչխարներ պիտի շինեմ կուռնդ վրայ:

Ելի երեխաների կշկշոցը տունը բռնում է:

Մեծերն էլ կամաց-կամաց մասնակից են լինում այս անմեղ գուարճութիւններին:

— Էլ քունջ ու պուճախ մի ընկնէք, ինչ ունէք, չունէք, բերէք, մէջտեղը լցրէք ու դուք էլ նստոտեցէք. այս երեկոյ մի հալալ հաց ուտենք, բերան-փակէք անենք՝ էլ ո՛վ կենդան, ո՛վ մեռած մինչև միւս տարի, հրամայեց պապը ու ամենքը միասին շարուեցան:

— Այ պառաւ, դու այնպէս նստիր, որ կէս երեսդ մեր կողմը լինի, կէսը՝ հարսների. դու երկու ախոռանի ես,— կատակ անելով ասում էր պապը իւր կնոջը:

Տղամարդկանց քամակին շարուում են հարս ու աղ-ջիկ և, երեսները միւս կողմը դարձրած, քամակները դէպի տղամարդիկը, ընթրում են:

— Այ կնիկ, այսքան բանը որ մեր առաջն ես լցրել, այդ ջահէլ-ջնուլին ինչ է մնացել,— հոգում էր պապը:

— Տօ, ճար կտրածի մարդ, այստեղ այնքան է թափած, որ մի շաբաթ էլ բարիկենդան լինէր՝ չէր հատնիլ. մի տես՝ քանի տնուոր ենք. ամեն տանից էլ եկել է. մի ասող լինի՝ այսքանը բերում էիր՝ թէ ինչ:

Սեղանի վրայ ևս կարճ-կարճ ծիծաղաշարժ ասացուածներ են լինում:

— Դուք էլ հօ փոքրիկ հարսներ չէք, յանդիմանում է պապը տղամարդկանցը. մենակ հօ ես չպէտք է խօսեմ. ինչ էք բերաններդ հուպ տուել. երեւի մի-մի բան էլ դուք կ'իմանաք, ասացէք էլի:

Ուրախութիւնն ընդհանրանում է. արձակուրդ է. պապը հրաման տուեց. ամենքը ինչ սրախօսութիւն գիտեն՝ գործ են դնում:

Հարսներն էլ փառ-փառ ծիծաղում են:

— Դէ, ո՛վ խաղ գիտէ, չպահիր:

Ամեն մարդ իւր շնորհքը բանացնում է:

— Ի՛է, այ կնիկ, վեր կաց, վառարանը վառիր, բերան-փակէքի ձուածեղն արան, հացը վեր քաղենք, երեխայքը մի փոքր ուրախութիւն անեն:

Տանտիկինը մէջտեղ բերեց մի հաստ ձուածեղ: Ամեն մարդ մի-մի պատառ վերցրեց, բերանը զրեց. ծծի երեխաների պռօշներին էլ որդեսէր մայրերը քսեցին և պապը մի երկար օրհնութիւն ու քարոզ սկսեց.

«Տարուան մէջը շատ ուրախ օրեր են գալիս, զնում», ասաց պապը, մի թաս գինի ձեռքին բռնած, «Ջատիկ, Ջրօրհնէք, հինգ նաւակատիք, ես ինչ գիտեմ, որ մինն ասեմ. մենք այդ օրերին էլ ուրախանում ենք, բայց ձմեռուայ տնային գործերի թեթև ժամանակամիջոցին, մեր պապերը սահմանել են բարիկենդանը, որ ամեն աշխատանք թողենք, ուրախութեան հետ լինենք: Ինչ գժութիւններ արինք, ինչ կերանք, ինչ խմեցինք, վերջացաւ, պրծաւ. յիսուն օր Մեծ-պաս է գալիս, ինչքան որ պարապ օրեր ենք անցկացրել, այս եօթը շաբաթուան մէջ պէտք է փոխարէնը հանենք: Վաղը-միւս օրը աշխատանքի օրերը դուրս կրդան, պէտք է ամեն մարդ իւր Աստուծու անունը տայ, գլուխը քաշ իւր աշխատանքին կենայ, որ Աստուած էլ նրա ճակատի քրտինքն օրհնի, նրա վար ու ցանքին, նրա անգ ու անդաստանին, նրա այգիներին լիութիւն, առատութիւն տայ: Այս երեկոյ ձուով բերաններս փակեցինք, մինչև Ջատիկ շաբաթ երեկոյ, ո՛վ ապրի, թո՛ղ տեսնի, կարմիր ձուով բերան-բացէք անենք: Աստուած այսպիսի ուրախ սրտով, ցամաք աչքով Ջատկին արժանացնի ամեն հայ-քրիստոնէի, նրանց բաղդիցն էլ ձեզ, իմ որդիք, ձեր գաւակներով, ձեր ընտանիքով: Մօտ եկէք, գաւակներս, ամենքիդ էլ համբուրեմ: Բարով դուք էլ իմ տարսը դառնաք, շատ-շատ տարիներ այսպէս ուրախ սեղան բաց անէք, փեսաների, թոռների,

ծուռների տէր դառնաք, ձեր գաւակների կարմիրը կապէք: Այ հարսներ, այ աղջիկներ, շատ ապրիք, հնազանդ լինիք, դուք էլ պառաւիք ու ձեր տատի պէս որդով, թոռնով հացի նստէք. բարով սև օրեր չտեսնէք. ձեր սև օրերն այսօրուան պէս լինեն: Ինձ ու իմ պառաւին էլ ձեր ձեռովը հողը պնէք, որդիք, ձեր մի բուռը հողին արժանանա՛նք: Երկնային Թագաւորիցն էլ խնդրել եմ անարժան բերանովս, որ մեզ իւր արքայութեանն արժանացնի. ամէն»:

Անխտիր ամենքը վեր կացան, պապի ու տատի ձեռքը համբուրեցին. սրանք էլ նրանց երեսները պաշեցին և սեղանը հաւարուեց:

79. ՄԵԾ-ՊԱՍԻ ԵՐԿՈՒՉԱՅԹԻ

Մեծ-պասի երկուշաբթի առաւօտը, լուսարացին, ամեն պառաւ տանտիկին տեղիցը շուտ վեր կըկենայ, տան միւս անդամներին կըզարթացնի, տղամարդկանցը ժամ կ'ուզարկի, կնիկարմատներին էլ կըհրամայի պղնձկարգը ցած բերել, պասահան կ'անի, ուտիսի հոտը միջից կըկտրի ու իստակ-իստակ լուացած՝ տեղները կըշարի:

— Աղջիկներ, մի սոխ ու եօթը փետուր բերէք, կըհրամայէ տանտիկինը, և սոխի վրայ եօթը փետուր կարգով կըշարի սայլի անիւի ճաղերի նման ու իւր ձեռքով կըտանի, տան երթկից կըկախի:

Եօթը փետուրը պասի եօթը շաբաթն է, ամեն կիւրակէ մի-մի փետուր պիտի քաշեն սոխի վրայից, վերջին փետուրն էլ Ծաղկազարդին կըհանեն և դա նշան է, որ պասը վերջին է հասել, Ջատկի հոտը փշում է, կարմիր ձուն ներկելու օրերն եկել են:

«Ձեզ մատաղ, աչքներդ երթկին գցեցէք, ասում է

տանտիկինը, սոխը կախելուց յետոյ. շնորհաւոր Մեծ-պաս, բարով Զատիկ հասնենք, ուրախ սրտով, ցամաք աչքով. պասին շնորհաւորեցէք, տեսէք, թեւաւորուած՝ ոտները կախ արեց մեր երթկով, ծանր-ծանր նստեց: Բարով պասի փետուրներն էլ պոկելով տկորացնենք, կեանքը լորի պոչ շինենք*), յետ ածենք—քշենք, գնայ քարափների տակին թագ կենայ:

Մեծ-պասի երկուշաբթին հայ գիւղացոց համար շատ մեծ և նշանաւոր օր է. նրանք Զատիկից պակաս ուրախութեամբ չեն գիմաւորում Մեծ-պասին. նրանք այսօր պաս-շնորհատրէք ունին:

Առաւօտեան՝ ժամումը «լուացարուք - սրբեցարուք» լսելուց յետոյ, ամենքը տնէտուն կ'ընկնեն և միմեանց համբոյրներ տալով՝ կըշնորհաւորեն Մեծ-պասը:

Նորափեսաներն էլ, որոնք այս ձմեռ պսակուել են, այսօր շատ մեծ գործի վրայ են: Սրանցից մինը, Մարութենց Սահակը, այսօր իւր խաչեղբօրն ու փեսեղբօրն առած, իւր նորափեսայութեան հանդերձը հագած, մի կաւ գինի և մի ափսէով չոր միրգ փեսեղբօր ձեռքը տուած, գնաց իւր աներանց տուն՝ նրանց պասը շնորհաւորելու:

Մարութենց տանն այսօր մեծ հրաւէրք է. նորահարսի համար պէտք է այսօր պասուան բաժինը գար իւր մօր ու բոլոր բարեկամների տներիցը. այսօր նորահարսը պիտի հաւաքէր իւր բոլոր ընկերուհիներին և նրանց հետ պաս բռնէր:

Աներոջ ձեռքն ու գորանչի կուրծքը համբուրելուց յետոյ, մեր նորափեսայ Սահակը իւր ընկերներով նստեց քուրսու վերևի կողմը:

—Այ կնիկ, էլ մի յետացնիր. երեք ժամ մի ծոծուա-

*) Գարճացնենք, ինչպէս որ լորի պոչը կարճ է:

ցնիր, տնօրինեց Սահակի աները. ես գիտեմ, այսօր խեղճ փեսայիս քաշ պիտի տաս քու բարեկամների դռներին. այնքան ազգ ու ընտանիք ունիս, որ Մողնի գիւղի նախըրցը շատ են. մինչև երեկոյ հագիւ կըպլըծնեն խեղճ տղայքս. բեր սրանց պարգևը:

Սահակի գորանչը բերեց մի-մի գոյգ խորասանու նախշուն գուլպայ, դրեց պատուաւոր հիւրերի առաջը, իսկ փեսային, բացի գուլպան, մի բաղդազի աղլուխ էլ վիզը փաթաթեց և թուշը համբուրեց:

—Դէ, հրամայիր, խնամի, խօսեց փեսեղբայրը. տեսնենք քանի տուն ենք պաս շնորհաւորէք գնալու. այսօր մենք քո ստրուկներն ենք, ժայռից էլ որ վայր զցես՝ լսելու ենք:

—Բարով դու էլ այսօրին արժանանաս, զաւակս, օրհնեց նրան Սահակի գորանչը, և սկսեց մէկ-մէկ համարել մերձաւոր բարեկամների տները: «Ձեզ մատաղ, չմուռանաք, աւելացրեց նա, թէ չէ մեր ազգականների ձեռքիցը պլըծնիլ չեմ. կ'ասեն Չողոկաթը արժան չտեսաւ իւր փեսին մեր տունն ուղարկելու»:

—Դու միամիտ կաց, խնամի ջան, մենք ամենքի տունն էլ կ'այցելենք, ասաց փեսեղբայրը և միւսների հետ դուրս եկաւ, գնաց խնամոց բոլոր բարեկամների պասը շնորհաւորելու:

80. Ս. ՏԱՃԱՐԻ ԴՌԱՆԸ

Սուրբ տաճարի դռան առաջ
 չիւանդ, մաշուած, սովատանջ
 Սպասում էր ողորմութեան
 Մի տառապեալ մուրացկան:

Վըշտահար ու լալազին
 Նա լոկ հաց էր աղերսում.
 Բայց խարելով ով-որ խեղճին՝
 Մի քար դըրեց նրա ձեռքում:

Այսպէս և ես, տանջուած վըշտից,
 Խնդրում էի քեզնից լոյս,
 Բայց դու, աւանդ, խարելով ինձ,
 Խորտակեցիր իմ սուրբ յոյս

81. 2ԻՔ-2ՈՐԵՔՉԱՅԹԻ

2որեքշաբթի գիշերը՝ լոյս աւազ-հինգշաբթի, դեռ Ադամայ մուժը չէր կոխել, Սօսի մայրը ճրագը վառեց, Սօսին անուշ քնիցը վեր կացրեց. «Վեր կաց, ասաց, առ կացինդ, անխօս գնա մեր պահունի խնձորենու, մեղրակենի տկլոր ծիրանենու և մեծ մալաչի տանձենու արմատին երեք անգամ կացնով տուր: Այսօր աւազ-հինգշաբթի է. ասա՛ պտուղ ես տալիս, տուր, թէ ի՛չէ կտրում եմ: Ահա՛ տասը տարի է երեքն էլ, չգիտեմ աչք է դիպել, թէ ինչիցն է, մի հատ պտուղ չեն տալիս. ողորմած հոգի հայրդ ձեզ պէս աշխատաւոր էր այ. անխօս ամեն տարի այսօր վեր կրկենար, կ'երթար, ծառ չէր թողիլ, կրտար կացնով: Քանի լուսահողին կենդանի էր, ամեն բարութիւններս էլ կար, ինքը մեռաւ, եղած-չեղածն էլ հետը տարաւ»: Սօսը անխօս վեր կացաւ, առաւ իւր ծայրը պողպատած (զօղած) կացինը, կապեց երեսակալը, փղոսկրեայ դաշոյնը և մտքումը մի երկու անգամ Աստուծու անունը տուեց ու ծէգաբացին, ո՛չ խէր արած, ո՛չ շառ, ետփունջին վրան գցեց ու գնաց հասաւ այդին: Ամենափոքրիկ տնկից սկսած մինչև ամենամեծ ընկուզենին՝ ամե-

նին երեք-երեք անգամ զարկեց և ասաց. «Պտուղ ես տալիս, տուր, թէ չէ կտրում եմ»: Յետոյ միտքն ընկաւ, որ այսօր եթէ վայրենի դաղձը (անանուխ) ճմբով հանես և շուռ տուած—արմատները դէպի վեր տնկես, կըփոխուի, ուհան կըդառնայ: Այս պատճառով էլ գնաց միքանի ճումբը կտրեց դաղձալի տեղերիցը, բերեց միքանի տեղում շուռ տուած տնկեց, որ ուհան դառնայ: Երբոր տեսաւ, թէ փոքր է մնացել, որ առաւօտեան ժամը տան, այն է՝ ծէգծէգոտում է, յետ դարձաւ տուն:

82. ՎԱՅՐ ԸՆԿՆՈՂ ԱՍՏՂԵՐ

«Հայրիկ, ասաց դուստրը հօրը,
 Կապոյտ երկնքի վըրայ
 Ո՛րքան աստղեր փայլում են վառ,
 Ասես համար, թիւ չըկայ:

Ասում են որ ամենայն մարդ
 Աստղիկ ունի երկնքում.
 Թշմարիտ է, ասա՛, հայրիկ,
 Իմը ո՞րտեղ է փայլում»:

—Այո՛, դստրիկ, այդ աստղերը
 Ունին հաշիւ ու համար,
 Եւ մեզանից իւրաքանչիւրն
 Մի աստղ ունի իւր համար:

«Հայրիկ, տես, տես, աստղ թըռաւ,
 Հետքից պայծառ գիծ թողեց.
 Աստղիկն ընկաւ երկնքիցը,
 Միւս անգամ էլ չերեց»:

—Ո՛վ իմ դստրիկ, հանգիստ կացիր,
 Դա մեծատան մի աստղ էր,
 Որ իւր օրում, իւր կեանքումը
 Խիղճ ասածը չըզիտէր.
 Աղբատները նրբա դռնից
 Գիշեր-ցերեկ հալածուած,
 Մի մարդ չըկար նրբան ծանօթ,
 Որ չըլինէր վըշտացած:

«Հայրիկ, տես, տես, աստղ թըռաւ,
 Հետքից պայծառ գիծ թողեց.
 Աստղիկն ընկաւ երկնքիցը,
 Միւս անգամ այլ չերևեց»:

—Ո՛վ իմ գաւակ, մի վըղովուիւր,
 Դա աղջըկայ մի աստղ էր,
 Որ խըատը իւր հօր ու մօր
 Իւր կեանքումը յարգած չէր.
 Նա փախել էր իրանց տնից...
 Մուր էր քըսել տան վըրայ...
 Իւր ծընողքը լացացըրել,
 Ինչքը վատնել անխընայ:

«Հայրիկ, դարձեալ թըռաւ մի աստղ,
 Վայը ընկաւ նա երկնքից.
 Հայրիկ, ո՞րի աստղն էր արդեօք,
 Որ զըկուեցաւ իւր տեղից»:

—Ո՛հ, դստրիկս, հանգիստ կացիր,
 Կեղծաւորի դա աստղ էր,

Որ իւր օրում ուղիղ մի խօսք
 Մարդու երբէք ասած չէր:
 Փարիսական իւր ձեւերով
 Աշխարհ խաբեց, զարմացրեց,
 Այդ պատճառով Աստուած նրբա
 Աստղի լոյսը խաւարցրեց:

«Հայրիկ, տես, տես, մի աստղ թըռաւ,
 Եւ գիծ անգամ չըթողեց.
 Աստղիկն ընկաւ երկնքիցը,
 Միւս անգամ այլ չերևեց»:

—Ո՛հ, սիրական, խաղաղ մնա,
 Բռնակալի դա աստղ էր,
 Որ աշխարհը իրան գերի
 Ծնած օրից կարծել էր:
 Հատ հալածանք, շատ նեղութիւն
 Պատճառեց նա իւր կեանքում.
 Հատ տուն քանդեց, շատ մարդ զըկեց,
 Գուժ չունեցաւ իւր սըտում:

«Հապա այն ինչ աստղ է, հայրիկ,
 Որ այնպէս պարզ վառուում է.
 Նրբա մաքուր պայծառ լոյսը
 2որս կողմը բակ բռնել է»:

—Ո՛հ, իմ դստրիկ, աղօթք արա,
 Դա ծերունու մի աստղ է,
 Որ իւր կեանքում երբէք մարդու
 Ոչինչ վընաս տուած չէ:
 Այն լուսաւոր բակն է նրբա
 Առաքինի գործերը.

Աղօթք արա, որ երկարին
Նըրա կեանքի թեկերը:

83. Դ Ր Ը Ն Դ Է Զ

Հայաստանի հին սովորութիւններից մինն է զըրնդէ-
զը, որ առաջ հայ գիւղերում կատարում էր մեծ հանդէ-
սով, իսկ այժմ տարէցտարի կորցնում է իւր նշանակու-
թիւնը: Գըրնդէզի հանդէսը կատարում են Մեծ-պասի
վերջին շաբաթը՝ Տեառնընդառաջի տօնին: Այդ օրը ժամը
դուրսն են ասում: Եկեղեցու բակումը մի անագին զըրն-
դէզ է շինած, որ համարեա մի խոտի դէզի չափ է, բոլոր
նորափեսայքը շարուած են նրա շորս կողմը, ձեռներին
մի-մի մոմ բռնած: Երբ «Քրիստոս փառաց թաղաւորն»
երգում են, տէրտէրն առաջինը մօտենում է զըրնդէզին
և վառում. մօտենում են նրա հետ և բոլոր փեսաներն ու
խոտը վառում: Հօրը բորբոքւում և ժամաւորների ջեր-
մեռանդութիւնը կրկնապատկում:

Ժամերգութիւնից յետոյ՝ նորափեսայք նոյն մոմերը
ձեռքներին, առանց հանգցնելու, իրանց խաչեղբօր ու փես-
եղբօր հետ գալիս-բարձրանում են իրանց կտուրները և
երեք ծունր կրկնելուց ու իրանց մտքումը որեւիցէ մի
ուխտադրութիւն անելուց յետոյ, վառում են իրանց զըրն-
դէզները:

Նորահարմներին առաջուց շարսաւաւորած կանգնե-
ցնում են կտրին. զըրնդէզը կպցնելուն պէս՝ ամեն նորա-
փեսայ բռնում է իւր սիրելի նորահարսի կուռը և երեք
անգամ վառուած կրակի գլխովը պտոյտ է գալիս: Այդ
ք ա ո ա ս ը ն ք ա կ ո խ շ լինելու համար է:

Մանր երեխայքն էլ, որոնք կտրները լցուած, ատամ-

ները սրած՝ փոխինձ ուտելու էին սպասում, անվախ
թուշկոտում են բոցավառ կրակի գլխովը:

Այդ երեկոյ գիւղը մի հիանալի տեսարան է ներկայա-
ցնում մօտիկ հանդիսականներին. երկինքը շառագունում
է. լոյսը մինչև հորիզոնն է խփում և խառնուելով երե-
կոյեան վերջալուսի հետ՝ կարմիր ծիրանի գոյն է տալիս
առաջը ձգուող պատկերին: Միևնոյն բանը հեռուից դի-
տողին բոլորովին այլ կերպ է երևում. բոլոր գիւղը, կար-
ծես, հրդեհի մէջ է. տանիքներից բարձրացող ծխերը
խառնում են միմեանց հետ և բոցի հրեղէն լեզուներն
օձի պէս դուրս են ձգում նրանց միջից: Ի հարկէ այս
երկիւղը միքանի ըոպէ է տեսում: Չոր խոտը մի ըոպէի
մէջ բոցի կերակուր է դառնում, և ամեն բան վերջանում է:

84. Ա Խ Ա Ռ

Չմեռուան պղտոր օրերն անցնում են. Մեծ-պասը
բերում է իւր հետ Արարատեան դաշտի համար ջերմ և
պայծառ արեգակ. ձիւները հալում, առուներ են կազ-
մում. գետերը բարձրանում են. գետինը կակղում, կա-
նաչում է. հազար տեսակ բուսեղէնների ու բանջարեղէն-
ների հետ դուրս են գալիս գիւղացոց աշխատանքի քաղ-
ցըր և կարևոր օրերը. երկրագործը իւր գութանն է սար-
քում և մաճը բռնած՝ դաշտը հերկում. այգեգործը իւր
բահն ու հատոցն է սրում և այգին մշակում, թաղած տե-
ղից Ղաղարոսի յարութիւնը տալիս մեռած խաղողի բա-
րունակներին և հատոցն առնում, աւելորդ մատները կրտ-
րատում: Գիւղացի կանանց գործն էլ է շատանում. առա-
ւօտագէմ շուտ հաւաք-տեղակ են անում տունը և մշա-
կաւորների համար ճաշ-կերակուր պատրաստում, մատա-
ղահաս հարսների ու աղջիկների հետ ուղարկում հանդը

կամ այգին, հարսներին էլ պատուիրում են, որ հացը վերցնելուց յետոյ՝ աղցան քաղեն իրիկուայ բանուտոնների համար: Պառաւ կանայք ու անգործ ծերունիք էլ ուրախացել են. ժամերը երկարացել են, օրը երեք անգամ փայտը սիւն տարով ժամ են գնում, «տէրոզորմեան» քաշելով դուրս գալիս, և տէրտէրի, իշխանների հետ քաղցր զրոյցներ անելով՝ տուն դառնում, արեկող տեղերում նըստում, Աստուծու բարիքը—արևի տաքութիւնը վայելում:

Բայց ահա մօտենում է վերջին շաբաթը և գիւղի քահանան հրաւիրում է ժողովրդին, որ ամեն տարուայ պէս, այս տարի էլ ա խ ա ու ի հոգսը քաշեն:

«Օրհնեալ ժողովուրդ, քարոզում էր տէրտէրը վեցերորդ կիւրակէին. գիտէք որ մեր պապենական սովորութիւնն է՝ Չատիկ կիւրակէ առաւօտեան հայ քրիստոնեան պէտք է ծէգեւհան ախառի մսով բերանը բաց անէ, շաբաթ երեկոյեան նաւակատիք է լինում, մսեղէն չենք ուտում. այն քրիստոնեան, որ ախառով չի մասնաւորուի, ամբողջ տարին իրաւունք չունի մսի համ տեսնելու: Ախառի եզը որ կայ՝ հայ-քրիստոնէի նշանն է. մենք էլ հօ, փառք Աստուծու, հայ-քրիստոնեայ ենք: Դէ որ այդպէս է, ժամից յետոյ դռանը հաւաքուեցէք, երէցփոխին էլ ընկեր երկու մարդ ջոկեցէք, որ նրանք ախառի համար փող հաւաքեն՝ Չատիկի կիւրակէ մորթելու համար: Աստուած ձեր քսակի բերանը բաց պահի, սրդիք. լիաբուռը տուէք, մի խնայէք, էլի ձեր վրայ պիտի բաժանուի. աղքատ տնանկ պիտի ուտեն, եթէ որ մի բան էլ փողիցը կամ կաշուցը մնայ, այն էլ եկեղեցու, տէրտէրի բաժին կ'երթայ, էլի վարձքը ձերը կ'ըլինի: Օրհնեալ էք և օրհնեալ եղերուք. ամէն»:

Խէչանենց Խէչանը թէպէտ ոչինչ բանի չէր խառնուում, բայց իւր մէջ ուխտ էր արել, որ ամեն տարի

ախառի փող հաւաքողներից մինն էլ ինքը լինի: Այս տարի էլ իւր պաշտօնը շատ արիութեամբ կատարեց:

85. ՍՈՒՐԲ ԶԱՏԻԿ

Ահա, մանկտիք,
Եկաւ Չատիկ,
Բերաւ ամենիս
Ուրախ աւետիք:

Երկինքը պարզուել, էլ սև-սև ամպեր
Ձեն ծածկում նրբա դէմքը կապուտակ,
էլ չեն սարսեցնում մարդկային սրտեր
Չըմբան արհաւիրք, հողմունք բքաբեր:

Մարեր, հովիտներ, դաշտեր ու ձորեր
Ծածկուել են կանաչ թաւշեայ գորգերով,
Փայլուն արեգն էլ Չատիկի գալուստը
Ողջունում է իւր կենսատու լուսով:

Այո, այսօր է հրաշալի Չատիկ,
Ուրախ են ամենք՝ թէ ծեր, թէ մանկիկ.
Բայց միայն դժբախտ որբիկն է անտէր,
Լըռիկ թափում է աղի արցունքներ:

Հարուստ մանուկներ կոկիկ, զարդարուն,
Ցաւի, տանջանքի չըլսած անուն,
Որպէս թռչուններ երգում են, պարում,
Բերկրալի սրտով Չատիկն ողջունում:

Բայց որբի համար սրտեղ է Չատիկ,
Չարդարուն զգեստ, անուշ ուտելիք.
Նա գուրկ ծնողից, գուրկ բարեկամից,
Չունի ապաստան, դողում է ցրտից:

Գողոջուն ձեռքը երկիւղով պարզած,
Նա թափառում է լայն փողոցներում

Եւ դառն արցունքով աչքերը լցուած,
Անցուդարձողից չոր հաց է խնդրում:

«Մի կտոր չոր հաց»... լաւ խորհե՛նք, մանկախօր...
Տեսէ՛ք, ինչին է որբը կարօտում,
Եւ մի մոռանաք, որ թշուառը միշտ
«Չոր հացովըն» է Զատիկին հանդիպում...»

86. Ո Ի Խ Տ Ա Գ Ն Ա Յ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Վարդավառի շաբաթ օրն էր: Գարեգինն ու Սօսը կէսօրուան շորի ժամանակ, երեսների քրտինքը սրբելով, ձորամիջի ջրումը լողացած, տնքալով, քրտնաթաթախ դուրս էին գալիս ձորիցը: Հեռուից նկատեցին, որ ուխտաւորների մի մեծ բազմութիւն Երևանի կողմից ուրախ-զուարթ, ձի հեծած, արշաւում են դէպի Ս. Կարապետի վանքը, դատարկելով իրանց հրացանները և օդը թընթացնելով:

Երբ մօտ եկան սրանց, Գարեգինը ոչ մէկին չթողեց անցկենալու. քաշեց իրան ծանօթ բարեկամ Հրաչեայի ձիու սանձն ու դիմեց դէպի իրանց տուն: Դռան առաջը ճանապարհորդներն իջան ձիաներից և բակումը նստոտեցին մի կապերտի վրայ, հով տեղում:

— Միքիչ սառը ջուր չունի՞ք, ասաց Հրաչեան:

Խսկոյն ներքնատանից հանեցին մի այնպիսի սառը ջուր, որ կարծես Ջրօրհնէքին լինէր լցրած:

Հէնց խմեց Հրաչեան՝ «Օխայ, ասաց, ակզ օրհնուի. քո պատճառ դարձողի հոգին դրախտական լինի. ես այսքան ման եմ եկել, լաւ ջրեր շատ եմ տեսել, բայց այս օրհնուած Աշտարակի ջրի պէս մարսական ու քաղցր ջուր ո՛չ մի տեղ չկայ: Վարդավառ շաբաթ օրն այսպիսի ջուր, Երևանայ երկիրը քանդես՝ չես գտնիլ. Աբարան շատ

աղբիւրներ կան, Ալագեազ շատ քաղցր ջրեր կան, բայց ո՛չ մէկը սրա պէս մարսական չէ. Ամբերթը գոված ջուր է, բայց սրա խումը չունի»:

— Մեռնեմ սուրբ Ականատեսի գօրութեանը, նա մեր գիւղի համար այս լաւութիւնն է արել, ասաց Գարեգինը. Կարբու ներքեից չգետիցը չգաւազանն առել է, աղօթք անելով ճանապարհ է ընկել և առաջ գնալով դէպի ցած, ուր գաւազանը գետնին է դիպել, լայն առու է գոյացել, ջուրը հետն է եկել, ինչպէս որ ստուերը մարդու յետեիցը. որտեղ ապառաժ քար է եղել, չգաւազանով խփել՝ երկու կտոր է արել, կամ միջիցը ծակել, ջուրն անցկացրել, մինչև բերել հանել է գիւղատեղը: Նոր յետոյ կամաց-կամաց մարդիկ են եկել, տեսել են ջուր կայ, գիւղ են շինել, որ ահա այս աննաման Աշտարակն է: Ինքն էլ վերագարձել, գնացել է Սաղմոսավանք՝ ճգնութիւն անելու. մեռնեմ նրա լոյս գերեզմանին. մենք նրան շատ ենք պարտական. նրա սուրբ գերեզմանը հիմա էլ Սաղմոսավանքի եկեղեցու մէջն է և մեզ համար աղօթք է անում:

Գարեգինը հիւրերին նստացրեց և գնաց կախանատնից լաւ ընտիր խաղող դուրս բերեց, լուաց սառը ջրով ու դրեց նրանց առաջը. «Հրամեցէ՛ք, ասաց, ներեցէ՛ք, որ չեմ կարողանում լաւ հիւրասիրել ձեզ. տանը ոչ ոք չկայ. ամենքը այգին են գնացել»:

Խաղողը ուտելուց և մի փոքր հանգստանալուց յետոյ՝ Հրաչեան ձայն տուեց. «Իէ՛հ, տղէ՛ք ջան, վեր կացէ՛ք, մի՞նում է արդէն. շնորհակալութիւն, սիրելի՛ Գարեգին, Աստուած օջաղ հաստատ պահի»:

Ամենքն էլ՝ «ամէն» ասացին, ձի հեծան և դիմեցին դէպի Հանավանք:

Հետեւալ առաւօտը, արեգակը նոր էր ծագել, գեռ այնքան գօրութիւն չունէր, որ մարդու աչքերը ծակծկէր,

Աշտարակայ ուխտաւորներն էլ ճանապարհ ընկան: Ամուրիները խումբ-խումբ իրանց հացները կապել էին շալակներին ու առաջ էին գնում. պաս պահողներն էլ խնձորներ էին լցրել գրպանները և մուրացկաններին բաժանելով վազում էին, որ պատարազին հասնեն, սրբութիւն առնեն: Բազմութիւնը այնքան մեծ էր, որ քիչ էր մնացել կանանց մի տուտը Հանավանք հասնի, մինչդեռ միւս տուտը դեռ նոր էր դուրս գալիս գիւղից: Երեխայքն էլ, գրպանները խնձորներ լցրած, ձեռք ձեռքից բռնել էին ու կանանց առաջն ընկած՝ վազում էին: Գարեգինն էլ մատաղացու ոչխարը մորթել էր տուել ու միսը լցրել մի մեծ կաթսայի մէջ:

Երբ տեղ հասան, պատարագն աւարտուեց, պաս պահողները հաղորդուեցան: Սօսն էլ գնաց գործակալի մօտ, խնդրեց նրան, որ ժամարարին, միւս քահանաներին ու տիրացուներին հետն առած՝ գայ իրանց սեղանին:

Կանաչ խոտի վրայ սփռոցը տարածեցին ու սեղան բաց արին. ամեն բան կար, Աստուծու բարութիւնն էլ այնտեղ էր: Հացկերոյթի վրայ լաւ ուրախ ժամանակ անցկացնելուց յետոյ՝ ուխտաւորներն սկսեցին կամաց-կամաց քաշուել գնալ: Մնացին պարտէզներում գուարճացող մի քանի երիտասարդներ. սրանք էլ կամաց-կամաց գնացին ձորը, շորըհան եղան և կիսամերկ ընկան գետը. իսկ ով չէր ուզում իւր շորերի թրջուելը, նրա վրայ ջուր էին ցանում՝ ասելով թէ. «Վարգավառ է»: Միմեանց այնքան թրջեցին, որ ջուրը ծլծլալով վրաներից թափուում էր: Լողանալը վերջանալուց յետոյ, գետումը ձուկ բռնելով գնում էին դէպի Աշտարակ, որ այնտեղ դուրս գան, գնան այգիներն ու դարձեալ մի լաւ ուրախ ժամանակ անցկացնեն:

87. ԳԻՒՂԱՅՈՒ ԵՐՋԱՆԿՈՒԹԻՒՆԸ

Ճշմարիտ է՝ շատի հագինը տրեխ է, գուլպայ էլ չունի, որ ոտը ծածկէ, շատի չուխի վրայ հարիւր կարկատան կայ. բայց ինչ կ'անես՝ որ տունն ու մառանը հազար բարութիւնով լիքը՝ տրաքում էին: Գինին կարասներով շարած, ամբարը հացով լիքը, կթի կովն ու գոմէջը, հորթ ու ձագը տակներին՝ գոմումը կապած, նժոյգ ձին ախոռումը, գութանը դռանը լծած, մառանը սեխով, կախանի տանձ ու խնձորով խլթխլթում և մտնողին հոտը տեղնուտեղը բռնում, շշմացնում էր: Ո՛րը երկու, ո՛րը երեք այգի ունի, ծառայ ու հօտաղ դռանը պատրաստ և տան ներսն ու պուճախը բարութեամբ լիքը: Կարասներով աղ-գրած կողակ, կճուճներով պանիր ու դաւուր մա, աքաշներով գոխ ու բոխ, բղուղներով եղ ու կարագ, մոթախներով պանիր—մի խօսքով ծո՛ւփ և ո՛չ ՚թէ տուն: Տասը հիւր որ միկնոյն ժամին մէկի դռանը ցած գային, ամբողջ ամիս ուտէին, խմէին, կոտորէին, ջարդէին, փչացնէին, նրա տանը բարիքը կար ու կար, և եթէ մինչև անգամ վայրենի օտարականը նրանց դռնով անց կենար, իրանք թեկիցը կըքաշէին, տուն կըկանչէին, որ իրանց սեղանի համն առնի ու այնպէս ճանապարհը շարունակէ: Ջատ անգամ եկեղեցումը որ մէկ օտարական կըտեսնէին, «Սուրբ սուրբն» ասածին պէս՝ շատը կ'երթար՝ եկեղեցու դուռը կըկտրէր, որ ամենից առաջ ինքը նրան իւր տունը տանի, և շատ անգամ՝ երբ խնդրողները շատ լինէին, խօսքը մին կ'անէին, որ մի երկու շաբաթ նրան իրանց միջումը պահեն, պատիւ տան և բոլորը միասին մէկ օր սրա տանը, միւս օր նրա՝ ուրախութիւն անեն, օտարականի սիրտը առնեն: Ջատերը ոչխարի հօտեր ունէին:

Այնպիսի մարդ կար, որ տարէնը երկու հարիւր, երեք հարիւր լիզը տանձ, խնձոր, ծիրան էր ծախում, և մէկ այնքան էլ աղքատի ու ճանապարհորդի ուտացնում, կամ դեղապետի համար պահում, որ սարերում բնակուողները, որոնք այգիներ չունին, մէկ հիւանդ պատահելիս՝ զան տանեն ու իրանց հիւանդի աչքը դռանը շմայ, որովհետեւ մեր աշխարհումը, ինչ հիւանդ էլ որ լինի, նրա առաջին ու վերջին դեղը պտուղն է: Ամենայն մարդ իւր բաժակի գինին առանձին ունէր պահած, որ համ իւր եկեղեցուն էր տալիս, համ էլ այն գիւղացիներին, ուր այգի չկար: Ամեն նաւակատիրի՝ ոչխար ասես, կով ասես մորթում էին, մատաղ անում, ժամ-պատարագ անել տալիս, ժամոց բաժանում ու տնով-տեղով գնում իրանց սիրելիների գերեզմաններն օրհնել էին տալիս ու աղքատներին կշտացնում: Մէկ կողէկի բան փողոցիցը տուն չէր գայ, բացի իրանց հագներու շորիցը, այն էլ կտաւ, շապկացու, չուխայ, շատը հարսներն ու աղջիկերըն էին նրանց համար մանում, դործում, կարում: Նրանց կանանցը որ մտիկ տայիր, խելքդ կ'երթար՝ խասի ու նուրբ կտորների մէջ կորած էին. բերաններից կտրում էին, իրանց ընտանիքի ոտն ու գլուխը մաքուր պահում. տղամարդը իւր օրը մեծ մասամբ հանդուան է անցկացնում, ինչ փոյթ, եթէ վատ էլ հագնի. կինարմատը միշտ պէտք է պատշաճապէս հագնի, պատշաճապէս մաշի: Չատը չորս-հինգ հարս ունէր տանը, որ մէկ տեղը ցաւելիս՝ կամենում էին գլխովը պտուտ զան ու ոտները ջուր անեն՝ խմեն: Մէկ հիւր պատահելիս՝ այս պատիւը հիւրինն էր: Աչքը կթած՝ կանգնած են համեստ հարսները, որ տեսնեն թէ իրանց տէրը կամ հիւրը ինչ կրհրամայի, որ կատարեն:

«Բնադդ, բնոդ սա է. փողի օգուտն էլ անիծած, նրա կտրողն էլ», ասում էին շատ անգամ գիւղացիք և գլխները

շարժում: Այսօր ջէբդ լքցնես, վաղը պէտք է մատդ լիզես: Ո՛չ գիշերը քունդ է տանում, ո՛չ ցերեկը հանգիստ ունիս. փորցաւ ընկածի պէս՝ մարդ չէ իմանում, թէ պատառը ո՞ր կողմովն է կուլ գնում: Փողը որ կայ՝ ժանդ է, ձեռի կեղտ. այսօր կայ, վաղը՝ Աստուծով մխիթարուես: Մեռնելուցդ յետոյ էլ՝ պէտք է շներոց, գայլերոց լինի: Թէկուզ փողի համս առած, թէկուզ իւր միսը կերած, հաշիւը մէկ է: Սարդարն էլ է մեր դուռը գալիս, փողատէրն էլ: Տաշտումը հաց ունենամ, կարասումը գինի, ջուարումս ալիւր, հէրն անիծած, եթէ բոլորովին էլ մերկ լինիմ և հոգս անեմ: Օջաղս լիքը լինի, տունս առատ, որդիքս ողջ-առողջ, թո՛ղ օրը հազար մարդ մտնի, հազար մարդ դուրս գայ, ինչ եմ հոգում. հացն էլ է Աստուծունը, ես էլ, ո՛վ հասնի, թո՛ղ ուտի: Գդակս ծուռը կըղնեմ, ուրբախութիւնս կըշարունակեմ. ո՛վ ծոյլ է, թո՛ղ նա հոգս անէ: Տարէնը որ հազար շուն, գայլ, թուրք, հայ, աղքատ, օտարական, հացս չուտեն, տանս չքնեն, գինիս չխմեն, իմ աչքը իսկի քուն կըգայ: Բացի ուտացնել-խմացնելուց, այնպէս եմ պատուիրել, որ խուրջիներն էլ լցնեն ու տանեն իրանց տները: Իւր տնկած ծառի տակին քնելը, նրա պտուղն ուտելը՝ աշխարհք արժէ: Նոր չեմ հագնիլ, հին կըհագնեմ, ձեռքս ո՛վ է բռնում, ո՛վ է գլուխս ծեծում. ես չեմ իմ գլխիս տէրը:

«Քաղաք որ մտնում եմ՝ հէնց իմանաս թէ աշխարհք սով է ընկել. էլ ո՛չ խէր կայ, ո՛չ բարաք ետէ՛: Մէկ տեղ որ հացն ու ջուրը փողով լինին ծախում ու առնում, էլ ո՛ւմ դուռը գնաս, ձեռդ ո՛ւմ դէմ անես: Երբեմն էլ կիտուկ-կիտուկ փողերը համարելիս՝ փողատէրն այնպէս սրսրթում է, որ հէնց իմանաս թէ առաջիցը թե կ'առնի, կըթռչի: Թո՛ւհ... մարդ իրան հոգին պէտք է ծախի փողի պատճառով: Հազար տարի էլ որ քու ամենասիրելի բարեկա-

մի դռանը շլինքդ ծռես՝ կանգնես, սոված մեռնելիս լինիս, հազար տարի անօթի փորով զկռտաս, ոչ որ քեզ տուն չի կանչել, սառը ջուր չի խմացնիլ: Մինչև անգամ այն մարդը, որ քու տանը կերել, խմել, ամսով-տարով քու աղ ու հացի վրայ է եղել, աչքն աչքիդ առնելիս՝ հէնց իմանաս թէ գնդակով խփեցին, յետնն է քեզ անում ու աչքը քամակը գցում: Տօ՛, օրհնուած, ասենք թէ աչքերդ կուրացրել ես ու ինձ չես ուզում ճանաչել, ասենք թէ չես կամենում քո օրհնուած սեղանիդ կողքը ինձ ցոյց տալ, մէկ՝ «բարով, Աստուծու բարին» գոնէ ասա, հօ բերանիցդ վարձ չես ուզում, դա էլ հօ փողով չէ, այ փողակեր, հողակեր: Ասենք թէ չուխէս մահուդ չէ, հին մաշուած բրդից է, իսկ քոնը նոր, կանաչ մահուդից, ձեռքիցդ հօ չեմ խլում: Քեզպէս հազար մահուդամարդ իմ այս աղքատ չուխիս մատաղ լինի, որ առանց հիւրի հաց չեմ ուտում: Այսպէս են անա քաղաքի մարդիկը: Էլի Աստուած օրհնի մեր ջուրը, մեր հողը, էլի թէ հողի կայ, հաւատ կայ, մեզանում է: Մարդ ինչ անէ, իւր առաջը կըզայ. լաւութիւն կ'անես, լաւութիւն կըտեսնես, վատութիւն կ'անես, վատութիւն կըստանաս: Հարիւր տարի կըլինի, որ լուսահողի Աբովը մեռել է, բայց նրա ողորմին կայ ու կայ. թուրք ու հայ նրա գերեզմանովն են երգում. նրա բարերարութիւնները սահման չունէր. տալիս էր՝ ինչ որ կարողանում էր, և ոչ ոքի դատարկածուն չէր բաց թողում:

Վ Ե Ր Զ

Ն Ի Ի Թ Ե Ր Ի Յ Ա Ն Կ Ը

ՀԱՏՈՒԱՅ ԱՌԱՋԻՆ

	Երէ-		Երէ-
1. Տանից դէպի ուսումնարան . . .	1	14. Աւետարան, Յովհան. . .	19
2. Թուշնիկներ* Հիւզոյ— Բաֆ. . .	3	15. Ազահութեան պտուղը, Թ. Դուկասեան.	20
3. Արմինէ, Փանոսեանից . . .	4	16. Գիւղական և մշակ* Կրիլ. . .	21
4. Մանկանը* Ջահաղիկեան . . .	6	17. Հօր խրատը, Տօլստոյից . . .	22
5. Մայր և որդի, Բարխուդ. . .	7	18. Կապիկ և ակնոց* Կրիլ. . .	23
✓ 6. Չարըդ տանեմ* Յակոբեան. . .	8	19. Քամին և արեւը, Դուկ. . .	24
7. Փրիդերիկոս թագաւորի սպասաւորը Թ. Դ.	9	20. * * * Բերնսօնից* Յակոբ. . .	26
✓ 8. Որբիկ* Ծատուրեան . . .	11	21. Վեհանձնութիւն, Մայր. խօսք	27
9. Մի հողի երկու մարմնի մէջ, Նազարեանց	12	22. ձպուռն ու մըջիւնը* Կրիլ. . .	29
10. Կաղնի և կղէզն, Կրիլ.	13	23. Նըբամիտ ջուլհակը, Մր. . .	31
11. Հացը, Ֆրանսերէնից	16	24. Նամուս ու դէյրաթ* Յակ. . .	33
12. Հասոյի երգը* Բաֆֆի	17	25. Արեամանուկ, Աղայեանց . . .	34
13. Բարեխիղճ խափշիկը Թ. Դ. . .	18	26. Մարդը և հրէշը, Բարխուդ. . .	45

ՀԱՏՈՒԱՅ ԵՐԿՐՈՐԴ

27. Գարնան սկիզբը, Պոօշեան . . .	55	38. Ամպեր, Կ. Մելիք-Ջահնազ. . .	65
28. Գարնանամուտ* Նալբ.	56	39. Ամառն Երեւանում, Աբով. . .	73
✓ 29. Սար գնալը, Աբովեանց	—	40. Բոստանչի* Աղայեանց	—
30. Գարուն* Պէշիկթաշլեան.	57	41. Կարկուտ, Կ. Մ.-Ջահնազ. . .	74
31. Դաշտումը.	58	42. Աղօթք* Յովհաննիսեան	76
32. Գարդի ոստ* Ջալալեան	52	43. Աշունը, Պոօշեանց	77
33. Անտառը և նրա օգուտները . . .	60	44. Այգեկութ, Պոօշեանց	78
34. Երբոր ճնշում է քո սիրտը* թարգմ. Բարխուդարեանց. . .	61	45. Զմեռ, Աբովեանց.	80
35. Երաշտ, Պոօշեանց	62	46. Սառնամանիք* Աղայեանց . . .	81
✓ 36. Գարնան անձրև* Ծատուր.	64	47. Իմ հարկանները, Հրատ. . .	82
37. Ամպ, թարգմ. Բաֆֆի	64	48. Աղքատ կին* Նալբանդեան . . .	85

ՀԱՏՈՒԱԾ ԵՐՐՈՐԴ

49. Մարդու մարմնի անդամները	88	60. Կապիկներ* Կրիլովից . . .	103
50. Կարապը, ձուկը և խեչափարը, Կրիլովից	89	61. Ոչխար	105
51. Արամ (արտ. զգայարանը)	90	62. Գայլն ու գառը* Կրիլովից	107
52. Մանուշակ* Մանուէլեան.	92	63. Ձի	109
53. Գարեգինը (գլուխ)	—	64. Էշն ու սոխակը* Արովեան	110
54. Մանուկին* Կրասիլնիկեան	95	65. Փիղ	112
55. Արշաւիրը (ներք. գործար.)	96	66. Փիղը և քոթոթը* Կրիլ .	114
56. Հետաքրքիր*, Կրիլովից . .	98	67. Առիւծն ու վագրը	115
57. Հրաշալի տնակ	99	68. Լուսնահաչ* Աղայեանց .	116
58. Ծառերն ու կացինը, Արովեանց	100	69. Վանի կատուն Փափաղեան	—
59. Կապիկի եղբայրը	101	70. Մուկն ու կատուն* Արովեան	119
		71. Կենդանիների լեզուն . .	—

ՀԱՏՈՒԱԾ ԶՈՐՐՈՐԴ

72. Հայի գերդաստանը, Աղայ.	120	81. Չիք-չորեքշաբթի Պոօշ.	140
73. Սիրասուն ծաղիկ* Արծիւ.	121	82. Վայր ընկնող աստղեր* նալրանդեան	141
74. Մեծ-նանը, Պոօշեանց . .	122	83. Դրընդէղ, Պոօշեանց . .	144
75. Գիւղի ժամը* Յովհան . .	124	84. Ախառ, Պոօշեանց	145
76. Դրիջուրը, Պոօշեանց . . .	125	85. Սուրբ Զատիկ* Ծատուր.	147
77. Հայի բարիկենդանը, Պոօշ.	127	86. Ուխտագնացութիւն, Պո.	148
78. Բերան-փակէք, Պոօշեանց	132	87. Գիւղացու երջանկութիւթիւնը, Արովեանց	151
79. Մեծ - պասի երկուշաթին, Պոօշեանց	137		
80. Ս. Տաճարի դռանը. Արծ .	139		

Հ. Կ. Կ. Կ. Կ.
Օ. Կ. Կ. Կ. Կ. Կ.
ԵՆ ԾՐԿԱՆ

4560

2013

« Ազգային գրադարան

NL0063119

